

ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องสันติภาพในทัศนะของพุทธทาสภิกขุกับซัยยิด กุฎบ

A COMPARATIVE STUDY OF THE CONCEPT OF PEACE
OF BUDDHADASA BHIKKHU AND SAYYID QUTB

พระครูเกษมมงคลกิจ
(คมรัฐ เขมาสโย (จันทร์คำลอย))

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๘

ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องสันติภาพในทัศนะของพุทธศาสนิกชนกับชัชยิต ฤกษ์

พระครูเกษมมงคลกิจ
(คมรัฐ เขมาสโย (จันทร์คำลอย))

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๘

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A Comparative Study of the Concept of Peace
of Buddhadasa Bhikkhu and Sayyid Qutb

Phrakru Kasemmongkolkit
(Khomrat Khem sayo (Junkhamloi))

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Comparative Religion)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
B.E. 2558

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องสันติภาพในทัศนะของพุทธศาสนิกกับชัชยิต ภูมฺพ” นี้ เป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

.....
(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร,ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(พระสุธีธรรมานุวัตร,ผศ.ดร.)

.....กรรมการ

(พระมหาสุทิตย์ อาภากร,ดร.)

.....กรรมการ

(รศ.พิเชษฐ กาลามเกษตร)

.....กรรมการ

(ดร.อติเทพ ผาธา)

.....กรรมการ

(ดร.แสวง นิลนามะ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระมหาสุทิตย์ อาภากร,ดร.

ประธานกรรมการ

ดร.อติเทพ ผาธา

กรรมการ

ดร.แสวง นิลนามะ

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

.....
(พระครูเกษมมงคลกิจ (เขมาสโย จันทร์คำลอย))

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นักศึกษานิพนธ์ เรื่อง “เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องสันติภาพในทัศนะพุทธศาสนิกชนกับชัยยิต กุญ” นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ
(พระสุธีธรรมานวัตร, ผศ.ดร.)

กรรมการ
(พระมหาสุหิตย์ อากาศโร, ดร.)

กรรมการ
(รศ.พิเชษฐ กาลามเกษตร)

กรรมการ
(ดร.อิทธิเทพ ผาธา)

กรรมการ
(ดร.แสวง นิลนามะ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระมหาสุหิตย์ อากาศโร,ดร.	ประธานกรรมการ
ดร.อิทธิเทพ ผาธา	กรรมการ
ดร.แสวง นิลนามะ	กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

พระครูเกษมมงคลกิจ
(พระครูเกษมมงคลกิจ (เขมาสโย จันทร์คำลอย))

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องสันติภาพในทัศนะของพุทธทาสภิกขุกับชัชยิต กุญฺญ

ผู้วิจัย : พระครูเกษมมงคลกิจ (คมรัฐ เขมาสโย (จันทร์คำลอย))

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ศาสนาเปรียบเทียบ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, ดร. ป.ธ.๗, รบ., พช.ม., พธ.ด.(พุทธศาสนา)

: ดร.อิเทพ ผาธา ป.ธ.๔ พธ.ม.(ปรัชญา), พธ.ด.(พุทธศาสนา)

: ดร.แสง นิลนามะ ป.ธ.๗, พธ.ม.(ปรัชญา), พธ.ด.(พุทธศาสนา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์การวิจัย ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องสันติภาพในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ ๒) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องสันติภาพในทัศนะของชัชยิต กุญฺญ และ ๓) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องสันติภาพในทัศนะของพุทธทาสภิกขุกับชัชยิต กุญฺญ

ผลการวิจัยพบว่า ประเด็นเรื่องความหมายสันติภาพนั้น ท่านพุทธทาสภิกขุได้ให้แนวคิดเรื่องสันติภาพแบ่งระดับเป็นสันติภาพระดับบุคคล ระดับสังคม และระดับโลก โดยท่านสอนย้ำว่าสันติภาพจะเกิดขึ้นมาได้จริงด้วยการส่งเสริมศีลธรรมทางศาสนาอย่างจริงจัง ในขณะที่ท่านชัชยิต กุญฺญ ได้ให้แนวคิดว่า สันติภาพจะเกิดขึ้นมาได้จริงต้องเริ่มต้นจากที่ตัวบุคคลจะต้องมีสันติภาพ มีความยุติธรรม และมีศรัทธาต่อศาสนาอย่างจริงจัง

ในประเด็นด้านการเปรียบเทียบพบว่า ทั้งท่านพุทธทาสภิกขุ และท่านชัชยิต กุญฺญ ต่างพูดย้ำว่าสันติภาพเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากต่อสรรพชีวิตเหมือนกัน ในด้านความต่างต่างนั้น ท่านพุทธทาสภิกขุเน้นสันติภาพในแง่ความหมายแห่งสันติธรรม ขณะที่ท่านชัชยิต กุญฺญ ให้ความหมายสันติภาพตามแนวคิดของศาสนาอิสลาม ท่านพุทธทาสภิกขุย้ำว่าสันติภาพจะต้องเกิดขึ้นได้ในชีวิตจริงของมนุษย์ในปัจจุบัน แต่ท่านชัชยิต กุญฺญ กล่าวว่าพระเจ้าจะช่วยนำพามนุษย์ไปสู่วิถีชีวิตที่เต็มเปี่ยมไปด้วยสันติภาพได้โดยตรง

Thesis Title : A Comparative Study of the Concept of Peace of Buddhadasa Bhikkhu and Sayyid Qutub

Researcher : Phrakru Kasemmongkolkit (Khomrat Khem sayo (Junkhamloi))

Degree : Master of Arts (Comparative Religion)

Thesis Supervisory Committee

: Dr. Phramah Suthit Āphākaro (Oboun) Pal IIV, B.A. (Pol), Ms.A. (Community Development), Ph.D. (Buddhist Studies)

: Dr.Athithea Patha Pal III,,Ph.D.(Buddhist Studies)

: Dr.Sawaeng Nilnama Pal IIV, Ph.D.(Buddhist Studies)

Date of Graduation : 14 February 2016

ABSTRACT

This thesis is of 3 objects ; 1) To study the viewpoint about the peace in Buddhadasa Bhikkhu's view point. 2) To study Sayyid Qutub's view point. 3) To study comparison on peace.

From the research, It is found that in the point of the meaning of the peace, Ven. Buddhadasa is of the idea that the peace at the individual level the social level and the Worldly level. Ven. Buddhadasa Bhikkhu taught the peace to be in the peace by cultivate the morality of Religion. Sayyid Qutub was of the idea that at the beginning the persons must be of the peace, the justice, the Strength and the belief in Islamism.

In comparison on peace, It is found that Ven. Buddhadasa Bhikkhu and Sayyid Qutub said that the peace was of the importance for every life. On the side of the difference, Ven. Buddhadasa Bhikkhu gave the meaning of Santi-Dhamma, but Sayyid Qutub gave the meaning of the peace according to the Islamic method which is difference from Ven. Buddhadasa Bhikkhu's viewpoint that the confusion in the peace arose from the human being, but Sayyid Qutub said that the God built up the human make for leading the lives to be in completions with correctness.

กิตติกรรมประกาศ

ขอกราบขอบพระคุณ พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร,ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย พระสุธีธรรมานูวัตร,ผศ.ดร. คณบดีคณะพุทธศาสตร์ ประธานกรรมการสอบป้องกัน พระราชสิทธิมนี, วิ.ดร. ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

ขอบพระคุณคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระมหาสุทิตย์ อากาศโร ดร. ประธานกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ดร.อธิเทพ ผาธา และ ดร.แสวง นิลนามะ กรรมการที่ปรึกษา

ขอกราบขอบพระคุณท่านประธานกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ พระสุธีธรรมานูวัตร, ผศ.ดร. คณบดีคณะพุทธศาสตร์ และขอบคุณท่านอาจารย์ รศ.พิเชษฐ กาลามเกษตร์ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก ที่ได้ชี้ประเด็นในการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดีเพราะผู้วิจัยได้รับการสนับสนุน ข้อเสนอแนะและความช่วยเหลือจากผู้มีคุณหลายท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระมหาสุริโย อุตตมเมธี,ดร. ผศ.เฉลียว รอดเขียว ผศ.ดร.ณัทธิร์ ศรีดี ดร.ศศิวรรณ กำลังสินเสริม ผศ.กฤต ศรียะอาจ พระสมุห์พิจิตร ธรรมวิจิตโต คุณไชยา แสนแสนยา เจ้าหน้าที่ประจำโครงการฯ ที่ให้ความเมตตา ชี้แนะวิธีการศึกษา และหลักการเปรียบเทียบประเด็นสำคัญของเนื้อหาตั้งแต่ต้นจนจบ

ขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้องสมุดบัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติ สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่านพระจันทร์ สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร ท่านพระจันทร์ ที่อำนวยความสะดวกในการค้นคว้าเอกสารและงานวิจัย

ขอบคุณเจ้าของผลงานหนังสือตำราและงานวิจัยทุกชิ้นงานที่ได้รังสรรค์ผลงานดีเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องสันติภาพในทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุและท่านชัชยิต กุฎฐ ไว้ให้ผู้วิจัยได้รับความสะดวกในการใช้เป็นฐานข้อมูลอ้างอิงเปรียบเทียบในงานวิจัยฉบับนี้

หากมีความตึงเครียดอันเกิดจากวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขอมอบให้แก่ผู้มีอุปการคุณทุกท่าน ที่ได้ให้ความช่วยเหลือทั้งกำลังกาย กำลังใจ กำลังทรัพย์ ด้วยดีตลอดมา และขอมอบประโยชน์ที่จะพึงมีจากงานวิจัยนี้ให้เป็นประโยชน์ต่อการสร้างสรรค์สันติภาพแก่มนุษย์ สังคม โลก และจักรวาลตลอดไป

พระครูเกษมมงคลกิจ
(คมรัฐ เขมาสโย(จันทร์คำลอย))

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย	(๑)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(๒)
กิตติกรรมประกาศ	(๓)
สารบัญ	(๔)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(๖)
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ที่มาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๔ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๖ วิธีการดำเนินการวิจัย	๗
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๗
บทที่ ๒ แนวคิดเรื่องสันติภาพในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ	๘
๒.๑ ประวัติและผลงาน	๘
๒.๒ แนวคิดเรื่องสันติภาพ	๑๓
๒.๒.๑ นิยามและความหมายของสันติภาพ	๑๓
๒.๒.๒ ปัญหาและสาเหตุของการขาดสันติภาพ	๑๘
๒.๒.๓ เป้าหมายของการมีสันติภาพ	๒๓
๒.๒.๔ แนวทางการสร้างสันติภาพ	๒๕
๒.๓ สรุป	๒๘
บทที่ ๓ แนวคิดเรื่องสันติภาพในทัศนะของชัยยิต คุญูป	๓๐
๓.๑ ประวัติและผลงานของชัยยิต คุญูป	๓๐
๓.๒ แนวคิดเรื่องสันติภาพของชัยยิต คุญูป	๓๘
๓.๒.๑ นิยามและความหมายของสันติภาพ	๓๘
๓.๒.๒ ปัญหาและสาเหตุของการขาดสันติภาพ	๔๒
๓.๒.๓ เป้าหมายของการมีสันติภาพ	๔๒
๓.๒.๔ แนวทางการสร้างสันติภาพในทัศนะท่านชัยยิต คุญูป	๔๓
๓.๓ สรุป	๕๙
บทที่ ๔ เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องสันติภาพในทัศนะของพุทธทาสภิกขุกับชัยยิต คุญูป	๖๒
๔.๑ เปรียบเทียบนิยามและความหมายของสันติภาพ	๖๒
๔.๒ เปรียบเทียบปัญหาและสาเหตุของการขาดสันติภาพ	๖๗
๔.๓ เปรียบเทียบเป้าหมายของการมีสันติภาพ	๗๔

๔.๔ เปรียบเทียบแนวทางการสร้างสันติภาพ	๗๗
๔.๕ สรุป	๘๐
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๘๑
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๘๑
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๘๘
บรรณานุกรม	๙๐
ประวัติผู้วิจัย	๙๗

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

คัมภีร์พระไตรปิฎกที่ผู้วิจัยใช้ศึกษาและนำมาอ้างอิง สำหรับการเขียนวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยได้ใช้คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยกำหนดแหล่งที่มาด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์ที่นำมาอ้างอิงแล้วตามด้วยตัวเลขที่บอก เล่ม/ข้อ/หน้า ของคัมภีร์ดังกล่าว นั้น เช่น วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๖/๓๒๔ หมายถึง พระวินัยปิฎก จุฬวรรค พระวินัยปิฎก ภาษาไทย เล่มที่ ๗ ข้อที่ ๔๐๖ หน้าที่ ๓๒๔ หรือ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๔/๖๒ หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค พระสุตตันตปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๑๑ ข้อที่ ๘๔ หน้าที่ ๖๒

พระวินัยปิฎก

วิ.จ. (ไทย) = วินัยปิฎก จุฬวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.สี. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.นิ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑ บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จากการศึกษาวิวัฒนาการของโลกเราจะพบว่าโลกมนุษย์ของเรานั้นถือว่าเป็นโลกที่มีความวุ่นวายมากที่สุดเนื่องจากมนุษย์มีธรรมชาติที่สำคัญประการหนึ่งก็คือการแก่งแย่งแข่งขันหรือการมีความขัดแย้งระหว่างกันอยู่ตลอดเวลาซึ่งผลจากความขัดแย้งดังกล่าวก่อให้เกิดปัญหาเกิดขึ้นก็คือการมีสงครามคือการเข่นฆ่าและทำร้ายซึ่งกันและกันจนกลายมาเป็นสภาพที่ก่อให้เกิดความทุกข์กับทุกคนในสังคมมนุษย์เป็นอย่างมาก จากสภาพการณ์ดังกล่าวเป็นเหตุให้มนุษย์พยายามที่จะหาทางระงับความขัดแย้งดังกล่าวให้สงบระงับลง ซึ่งความสงบดังกล่าวนี้เรียกกันว่า “สันติภาพ” หมายถึงการลดความรุนแรง ลดความโลภ โกรธ หลง ถ้าลดลงได้มากเท่าไรก็จะก่อให้เกิดประโยชน์ภายนอกมากเท่านั้น^๑ หรือหมายถึง สภาพที่มีแต่ความสงบปราศจากความขัดแย้ง ความรุนแรง มีความยุติธรรม และแนวทางต่าง ๆ ที่จะก่อให้เกิดความสงบอย่างมีหลักการ และมีเหตุผลรวมทั้งรู้จักสิทธิหน้าที่ มีวินัยในตนเอง^๒ หรือหมายถึง ภาวะที่มีความสงบ มีความสุข ไร้ความขัดแย้ง ก็จะมีสันติภาพ... เพราะที่ไหนมีความสงบ มีความสุข นั่นก็คือ ภาวะไร้ความขัดแย้งภาวะที่ทำให้เกิดความสงบสุข”^๓ ซึ่งจากกรณีดังกล่าวเราจะพบว่าสันติภาพเป็นสิ่งที่มนุษย์พึงปรารถนามากกว่าการมีสงครามเนื่องจากสันติภาพนั้นก่อให้เกิดความสุข ดังนั้น เราจึงจะพบว่าบรรดานักปรัชญาหรือนักปราชญ์ทั้งหลายต่างก็พยายามที่จะให้คำจำกัดความและพยายามเสนอแนวทางที่จะก่อให้เกิดสันติภาพขึ้นในสังคมและในส่วนของศาสนาต่างๆ เราก็จะพบว่าศาสนาโดยส่วนใหญ่นั้นล้วนมีหลักการที่มุ่งสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในสังคมไม่ว่าจะเป็นศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม พราหมณ์ฮินดู เป็นต้นต่างก็มีหลักการที่มุ่งถึงการสร้างสันติให้เกิดขึ้นในสังคมโดยมาก ซึ่งศาสนาต่างๆ ในโลกนั้นถือว่าเป็นสถาบันที่เป็นที่หวังของมนุษย์ในการที่จะสร้างสันติให้เกิดขึ้นในสังคม ดังที่เราจะพบว่าศาสนาต่างๆ ได้มีนักคิดที่เป็นศาสนทายาทของแต่ละศาสนาได้พยายามที่จะเสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในสังคมอยู่ตลอดเวลาทั้งนี้ก็เพื่อที่จะสร้างความเข้าใจในเรื่องสันติภาพให้เกิดขึ้นกับคนในสังคมอันจะเป็นผลต่อการปลูกเร้าจิตใจมนุษย์ในสังคมให้เห็นความสำคัญของสันติภาพและร่วมกันสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในโลก

ในบรรดานักคิดของแต่ละศาสนานั้นเราจะพบว่ามึนักคิดของ ๒ ศาสนาที่ได้เสนอแนวคิดที่น่าสนในเกี่ยวกับสันติภาพ คือนักคิดในพระพุทธศาสนากับนักคิดในศาสนาอิสลามโดยทั้ง ๒ ศาสนานั้นถือได้ว่าเป็นศาสนาที่มีความแตกต่างกันกล่าวคือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาอเทวนิยม ส่วนศาสนาอิสลามเป็นศาสนาฝ่ายเทวนิยม ซึ่งกรอบแนวคิดในเรื่องสันติภาพของทั้งสองศาสนานั้นถือว่า

^๑ สุลักษณ์ ศิวรักษ์, แนวคิดเรื่องสันติภาพในสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : วิตตอรีเพาเวอร์พอยท์, ๒๕๓๐), หน้า ๓.

^๒ ปิ่น มุกกันต์, ประมวลศัพท์ ๖ ศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บริษัทสารมวลชน, ๒๕๓๔), หน้า ๓๑๔.

^๓ ประเวศ วะสี, สู่สันติเสรี, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลบอลคิมทอง, ๒๕๓๘), หน้า ๗.

เป็นแนวคิดที่น่าสนใจ โดยในมุมมองของพระพุทธศาสนานั้นในปัจจุบันก็ได้แก่ พุทธทาสภิกขุ ซึ่งถือว่าท่านเป็นนักคิดฝ่ายก้าวหน้าที่ได้เสนอทัศนะทางพระพุทธศาสนาที่เป็นที่สนใจของสังคมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องสันติภาพที่ท่านกล่าวว่า “สันติภาพนั้นตัวมันสำคัญอยู่ในตัวมันเอง คอจำเป็นสำหรับชีวิตทุกชนิดไม่ว่าชีวิตในระดับไหนล้วนต้องการสันติภาพหรือเป็นอยู่ได้ตลอดด้วยความมีสันติภาพ^๔ และท่านได้อธิบายเพิ่มเติมว่าสันติภาพนั้นมีหลากหลายความหมาย คือ (ก) ความหมายด้านสังคม หมายถึง การที่มนุษย์จะต้องมีมนุษยธรรม คือ ศิล ๕ เป็นพื้นฐาน (ข) หมายถึง การที่มนุษย์จะต้องมีมิตรภาพสูงสุดต่อกันและกัน (ค) หมายถึง การมีศีลต่อกันและกันในทุกๆ ด้าน (ง) หมายถึง สันติสุขในโลกอุดมคติ เช่นความสุขในโลกพระศรีอารีย์ (จ) ความหมายในด้านการเมือง สันติภาพ หมายถึงการไม่มีสงครามและการรุกรานกันและกัน (ฉ) สันติภาพในด้านเศรษฐกิจ หมายถึง การดำเนินกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจภายใต้ศีลธรรมคือการไม่เอาเปรียบซึ่งกันและกัน (ช) สันติภาพในด้านวัตถุ หมายถึง สิ่งธรรมชาติทั้งหลายอยู่ในสภาวะปกติไม่ถูกทำลายและดำเนินกิจกรรมไปตามหน้าที่ (ซ) สันติภาพในด้านจิตใจ หมายถึง ความสงบสุขในทางด้านจิตใจที่เกิดจากการพัฒนาหรือยกระดับให้หลุดพ้นจากการถูกรอบงำจากกิเลส^๕ นอกจากนั้นท่านยังเห็นว่าสันติภาพเป็นสิ่งที่เกิดมาจากปัจจัย ๓ ประการคือ (๑) การศึกษาเรียนรู้ในเรื่องของสันติวิธีและการสร้างสันติภาพ (๒) ปราบปรามการทางด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ย่อมก่อให้เกิดการปฏิบัติต่อสิ่งนั้นด้วยสันติวิธี (๓) การมีปณิธานเป็นของตนเอง กล่าวคือมีความตั้งใจของมนุษย์ที่จะสร้างสันติภาพให้เกิดในตนเอง^๖ และท่านยังได้นำเสนอว่าการที่สังคมมนุษย์จะมีสันติภาพได้จะต้องส่งเสริมได้ใน ๒ แนวทางคือ (๑) การส่งเสริมให้ปัจเจกบุคคลให้มีสันติโดยเฉพาะสันติในภายในคือจิตใจของตนด้วยการมีความรักปรารถนาดีต่อตนเองผู้อื่นในฐานะที่ทุกคนเป็นเพื่อเกิดแก่เจ็บตายเป็นเพื่อนร่วมโลก และ (๒) การส่งเสริมให้สังคมมีกระบวนการในการสร้างสันติภาพร่วมกันทั้งในแง่ของการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันด้วยดีและด้วยการมีข้อตกลงระหว่างกันภายใต้กฎเกณฑ์ที่จะสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้น” จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่าท่านพุทธทาสภิกขุท่านนับเป็นผู้ที่มีแนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพที่น่าสนใจโดยเฉพาะการนำเสนอแนวคิดเรื่องสันติภาพภายใต้กรอบของพระพุทธศาสนาที่มีความสอดคล้องกับสถานการณ์ในสังคมปัจจุบัน

ในอีกหนึ่งศาสนาก็คือศาสนาอิสลามเราจะพบว่านับตั้งแต่ศาสนาอัมหมัดได้ค้นพบหลักแห่งสันติที่เรียกว่าอิสลามแล้วพระองค์ก็ได้ประกาศศาสนานั้นมานับถึงปัจจุบันก็เป็นระยะเวลาหลายร้อยปี โดยศาสนาอิสลามนั้นเป็นอีกศาสนาหนึ่งที่มีความมุ่งมั่นที่จะสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นกับสังคม โดยแนวคิดเรื่องสันติภาพนี้ได้มีปรากฏในพระคัมภีร์อัลกุระอานอันศักดิ์สิทธิ์และรวมถึงกฎหมายอิสลามด้วย นอกจากนั้นเราก็จะพบว่าแนวคิดเรื่องสันติภาพในมิติของศาสนาอิสลามนี้ได้รับการขยายความโดยนักคิดในแต่ละยุคสมัยมาโดยตลอด และเมื่อศึกษาถึงนักคิดของอิสลามนั้นพบว่ามีความน่าสนใจหลายท่านโดยหนึ่งในนั้นก็คือท่านซัยยิด กุฎุบ ชาวอียิปต์ที่มีบทบาทมากในแวดวงของนักศาสนาในดินแดนอาหรับ โดยท่านได้มีส่วนร่วมในการดำเนินการทางด้านการเมืองในการปฏิวัติใน

^๔ พุทธทาสภิกขุ, *สันติภาพของโลก*, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ ๒๕๓๑), หน้า ๑.

^๕ พุทธทาสภิกขุ, *เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา*, (กรุงเทพฯ:โกมลคิมทอง ๒๕๒๗), หน้า ๓๓-๔๙.

^๖ พระมหานครินทร์ แก้วโชติรุ่ง, “สันติภาพตามคิดของพุทธทาสภิกขุ : ความหมายและการประยุกต์ใช้ในโลกปัจจุบัน”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๔๘), หน้า ๘๓-๙๙.

^๗ พุทธทาสภิกขุ, *สันติภาพของโลก*, หน้า ๔๕.

อียิปต์ และได้เขียนตำราที่เกี่ยวกับศาสนาอิสลามเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะแนวคิดที่เกี่ยวกับสันติภาพโดยท่านซัยยิด กุฎุบได้ให้ความหมายของสันติภาพว่า “อิสลามเป็นศาสนาที่มีความหมายกว้างขวาง อิสลามได้ครอบคลุมอย่างครบถ้วนในเรื่องราวของการดำรงไว้ซึ่งสันติภาพสากล”^{๘๘} จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่า สำหรับซัยยิด กุฎุบแล้วนั้นศาสนาอิสลามที่มีหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติที่มากมายนั้นล้วนเป็นหนทางอันนำมาซึ่งสันติภาพทั้งสิ้น^{๘๙} โดยซัยยิดกุฎุบได้มีทรรศนะเกี่ยวกับสันติภาพในศาสนาอิสลามไว้ว่าสันติภาพนั้นเป็นหลักการที่มุ่งตรงต่อความสงบสุขที่มีปรากฏในหลักคำสอนขององค์อัลลอฮ์ทั้งหมดที่กล่าวถึงความมีเสรีภาพ ความยุติธรรมและความมั่นคงปลอดภัยของชีวิต

นอกจากนั้นซัยยิดกุฎุบได้เสนอว่าสันติภาพมีลักษณะสำคัญอยู่ ๒ ประการคือสันติภาพภายในคือการยอมจำนนต่ออำนาจของพระเจ้าโดยไม่มีกำลังหรือสงสัย และสันติภาพภายนอก อันเกิดจากการวางหลักการและกฎเกณฑ์ของสันติภาพภายในครอบครัว สังคม และโลกอย่างลงตัว ของอิสลาม สำหรับซัยยิด กุฎุบแล้วหลักการและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนนำมาซึ่งสิ่งเดียวกัน คือสันติภาพในสังคมโดยรวมนั่นเอง^{๙๐}

ประการต่อมาที่ซัยยิดกุฎุบได้กล่าวถึงแนวคิดเรื่องสันติภาพ คือวิธีการในการสร้างสันติภาพ ซึ่งท่านได้กล่าวว่าการสร้างสันติภาพนั้นมีวิธีการดังนี้ (๑) สันติภาพในระดับปัจเจก ได้แก่ การรักดีต่อองค์อัลลอฮ์เพียงพระองค์เดียว (๒) สันติภาพในครอบครัว ได้แก่ การเคารพในความสัมพันธ์ภายในครอบครัว (๓) สันติภาพในสังคมได้แก่การที่แต่ละครอบครัวสร้างความสุขให้เกิดขึ้นก็จะเป็นการสร้างสันติในสังคมได้ (๔) สันติภาพของโลกได้แก่ การที่มีสันติภาพในระดับปัจเจกชน ครอบครัวและสังคมนั้นเอง^{๙๑}

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่าทั้งพุทธทาสภิกขุและซัยยิดกุฎุบนั้นแม้จะมีความคิดที่มีพื้นฐานมาจากศาสนาที่แตกต่างกันแต่ก็มีทัศนะต่อสันติภาพที่คล้ายกันกล่าวคือเห็นว่าสันติภาพคือความสงบสุข ความยุติธรรม ความเท่าเทียมและความมีเสรีภาพ และเห็นว่าสันติภาพนั้นสามารถที่จะสร้างให้เกิดขึ้นหรือให้มีขึ้นได้ ซึ่งวิธีการดังกล่าวนั้นก็มีความแตกต่างกัน อนึ่ง เมื่อพิจารณาความแตกต่างในประเด็นเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสกับซัยยิดกุฎุบก็จะพบว่าในด้านบ่อเกิดของสันติภาพนั้นท่านพุทธทาสกับซัยยิดกุฎุบมีความเห็นแตกต่างกัน คือพุทธทาสเห็นว่าสันติภาพเกิดจากการศึกษา ปรากฏการณ์ทางสังคมและปณิธานของตนเอง ส่วนซัยยิดกุฎุบเห็นว่าบ่อเกิดของเสรีภาพมาจากการยอมจำนนต่ออำนาจของพระเป็นเจ้าโดยไม่มีข้อสงสัย ซึ่งถือว่าเป็นประเด็นที่มีความแตกต่างกัน

^{๘๘} Ahmed Bouzid.(1998). *Man Society and Knowledge in the Islam Discourse of Sayyid Qutb*.Thesis for Doctor of Philosophy in Science and Technology Studies. Virginia Polytechnic Institute and State University. Pp.85-86. ซัยยิด กุฎุบ, *อิสลามและสันติภาพสากล*, คูเวต : Sahaba Islamic., ๒๕๒๗), หน้า ๖๕.

^{๘๙} ซัยยิด กุฎุบ, *อิสลามและสันติภาพสากล*, หน้า ๖๘.

^{๙๐} ซัยยิด กุฎุบ, *หลักชัยอิสลาม*, แปลโดย เอ็ม. เอ็ม. ซิดดีกี, (มาเลเซีย : Polygraphic Press.Sdn. Bhd. ๒๕๒๔), หน้า๑๖๖.

^{๙๑} ซัยยิด กุฎุบ, *อรรถาธิบาย มหาคัมภีร์อัล-กุรอาน (ได้ร่มเงาอัล-กุรอาน) ญุซที่ ๒*, แปลโดย สุนทร มาลาตี, (ปัตตานี : เบนฮาลาบี เพรส, ๒๕๔๘), หน้า ๙๖.

จากประเด็นที่ได้ยกมาอธิบายทั้งหมดย่อมเป็นเหตุผลที่สำคัญที่ทำให้ผู้วิจัยมีความปรารถนาจะทำการวิจัยในรายละเอียดด้านสันติภาพของทั้งท่านพุทธทาสภิกขุและชัยยิตกัญญา ซึ่งผู้วิจัยคาดว่าเมื่อดำเนินการวิจัยเสร็จสิ้นแล้วคงจะให้ประโยชน์แก่ผู้ใคร่ต่อการศึกษาในโอกาสต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ในการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องสันติภาพในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องสันติภาพในทัศนะของชัยยิต กัญญา
- ๑.๒.๓. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องสันติภาพในทัศนะของพุทธทาสภิกขุกับชัยยิต

กัญญา

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยอาศัยข้อมูลในเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องสันติภาพในทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุกับชัยยิตกัญญาโดยผ่านทางงานเขียนของนักคิดทั้ง ๒ ท่านและผ่านทางคัมภีร์พรไตรปิฎก อรรถกถาเป็นหลัก จากนั้นในด้านรายละเอียดของการอธิบายผู้วิจัยจะได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เขียนโดยนักวิชาการทั่วไปแล้วนำเสนอในรูปแบบของการเรียบเรียงเอกสารตามนัยและกรอบของการวิจัยเพื่อให้ได้ความสมบูรณ์มากที่สุด

๑.๔ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

สันติภาพ หมายถึงสภาพที่มีแต่ความสงบปราศจากความขัดแย้ง ความรุนแรง มีความยุติธรรม และแนวทางต่าง ๆ ที่จะก่อให้เกิดความสงบอย่างมีหลักการ และมีเหตุผลรวมทั้งรู้จักสิทธิหน้าที่ มีวินัยในตนเอง

สันติภาวะ หมายถึง ภาวะที่เกิดความสงบสุขทั้งภายในและภายนอกของมนุษย์หรือสัตว์ที่ก้าวเข้าสู่สันติภาพจะต้องเผชิญก็คือการได้รับความสุขจากภาวะนั้นที่ไม่เกี่ยวข้องกับสงครามหรือความบีบคั้นใดๆ

ความขัดแย้ง หมายถึง ความไม่เห็นพ้องต้องกันระหว่างสมาชิกกลุ่มขององค์กร ซึ่งเกิดขึ้นจากข้อเท็จจริงเกี่ยวกับว่าพวกเขาต้องมีส่วนร่วมในทรัพยากรที่จำกัดหรือมีความแตกต่างในด้านสถานภาพ เป้าหมาย ค่านิยม การรับรู้ ทัศนคติ และความเห็นซึ่งต่างกัน

สันติวิธี หมายถึง วิธีที่จะก่อให้เกิดความสงบ เช่น เจริญสงบศึกโดยสันติวิธี วิธีการที่ไร้ความรุนแรง มุ่งให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม โดยที่ในตัวเองก็เป็นวิธีการซึ่งให้ความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย

๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ เอกสาร-หนังสือ-ตำราที่เกี่ยวข้อง

ศาสตราจารย์ปรีชา ช่างขวัญยืน ได้ค้นคว้าในหนังสือเรื่อง “ความคิดทางการเมืองของท่านพุทธทาสภิกขุ” ของ (ตำแหน่งทางวิชาการในปัจจุบัน) ได้กล่าวสรุปแนวคิดทางการเมืองของท่านพุทธทาสภิกขุไว้ว่าข้าพเจ้าได้ชี้ให้เห็นว่าระบบความคิดที่ท่านพุทธทาสวางยั้งบกพร่องและเป็นไป

ไม่ได้ในแง่ปฏิบัติ แต่ถ้าวาดโดยเจตนารมณ์และแนวความคิดส่วนรวมของท่านแล้ว ข้าพเจ้าว่ามีคุณค่ามาก เป็นเรื่องที่น่าถกเถียง นักรัฐศาสตร์ นักปรัชญาการเมือง และคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเมือง การปกครองจะต้องนำมาพิจารณาอย่างถี่ถ้วน เราอาจได้ระบบการเมืองที่มีศีลธรรมแทนที่ระบอบการเมืองที่ไม่คิดถึงศีลธรรมอย่างที่คุ้นเคยอยู่ก็ได้ เราตามความคิดทางการเมืองฝรั่งเสียจนสูญเสียความเป็นตัวของตัวเองไปมาก เรารู้จักและคิดแบบตะวันตกน้อยเกินไปเมื่อนึกถึงการเมือง เศรษฐกิจ ครั้งไรก็ต้องนึกเป็นแบบตะวันตกทุกครั้ง ท่านพุทธทาสได้จุดไฟแห่งความคิดเรื่อง การเมืองแบบมีศีลธรรมขึ้น และแสงสว่างนี้อาจจะเป็นทางออกของมนุษยชาติหรือคำที่ท่านใช้คือเป็น การเมือง “อย่างที่โลกต้องการ”^{๑๒}

๑.๕.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จรรยาศักดิ์ ชุมมานนท์ ได้เสนองานวิจัยเรื่อง “ศาสนากับสันติภาพ : การศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนและวิธีการสร้างสันติภาพในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพระพุทธศาสนาเถรวาท” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล พ.ศ.๒๕๔๑ ผลการวิจัยพบว่า ตามหลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพระพุทธศาสนา มีคำสอนทั้งส่วนที่เป็นแก่นซึ่งเป็นจุดหมายปลายทางและวิธีการปฏิบัติให้ถึงจุดหมายนั้น จรรยาศักดิ์ ชุมมานนท์ เชื่อว่า การจะบรรลุอุดมคตินั้นจำต้องอาศัยความตั้งใจพากเพียรพยายามปฏิบัติจริง ๆ และมหาตมา คานธี ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า การปฏิบัติทางศาสนาโดยเฉพาะตามหลักสัจยาเคราะห์และอหิงสธรรมเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการแสวงหาสันติภาพทั้งในระดับตนเองสังคม และประเทศชาติ^{๑๓}

พระมหาพรานนท์ ฐิตานนโท ได้เสนองานวิจัยเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างศีล ๕ และสันติภาพในสังคม : การศึกษาเชิงวิเคราะห์” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๕ นั้น ผลวิจัยสรุปว่า หลักศีล ๕ สัมพันธ์กับกระบวนการสร้างสันติภาพ โดยรากฐานจริยธรรมทางสังคมที่จะส่งผลให้สันติภาพเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้ ประเด็นสำคัญหลักของศีล ๕ สามารถให้ผลเป็นสันติภาพทั้งภายในและภายนอกแต่อย่างไรก็ตาม สันติภาพทั้งสองระดับจะอยู่คงทนได้เท่าที่สังคมยังให้ความสำคัญและรักษาด้วยความจริงจังเท่านั้นหากขาดสิ่งนี้ลงเมื่อใด สันติภาพก็จะสูญสลายลงเช่นกัน ฉะนั้น เพื่อสนับสนุนการสถาปนาสันติภาพขึ้นในสังคม ทั้งปัจเจกบุคคล สังคม และรัฐควรประสานสามัคคีกันดำเนินการให้ทุกส่วนได้ยึดศีล 5 เป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานให้จงได้^{๑๔}

พระมหาสง่า สุภโร ได้เสนองานวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ เพื่อพัฒนาสังคมไทย” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ พ.ศ. ๒๕๓๕ ผลวิจัยสรุปว่า ตามคำสอนของพุทธทาสภิกขุ นั้น ระบบการศึกษาที่ถูกต้องสามารถทำให้นักศึกษามีความรู้ ๓ ประเภทได้ คือ ความรู้ทางวิชาการ

^{๑๒} ศ.ปรีชา ช่างขวัญยืน, *ความคิดทางการเมืองของท่านพุทธทาสภิกขุ*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๔๒.

^{๑๓} จรรยาศักดิ์ ชุมมานนท์, “ศาสนากับสันติภาพ : การศึกษาเปรียบเทียบคำสอน และวิธีการสร้างสันติภาพในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู และพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๑.

^{๑๔} พระมหาพรานนท์ ฐิตานนโท, “ความสัมพันธ์ระหว่างศีล ๕ และสันติภาพในสังคม”, *วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย), ๒๕๔๕.

(พุทธศาสตร์) ความรู้ทางจริยธรรม (ธรรมศาสตร์) และความรู้ทางการอยู่ร่วมกัน (สังคมศาสตร์) ซึ่งปรัชญาของท่านพุทธทาสภิกขุพยายามปรานพุทธธรรมเข้าไปในการศึกษาไทย เพื่อให้ให้นักศึกษามีความรู้และความประพฤติที่ถูกต้อง โดยพระสงฆ์มีบทบาทช่วยสั่งสอนอบรมพุทธศาสนิกชนชาวไทย ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมอยู่เสมอ การศึกษาของพระสงฆ์จึงจำเป็นต้องเดินตามแนวปรัชญาของท่านพุทธทาสภิกขุ และจำเป็นต้องได้รับความสนับสนุนจากรัฐเพิ่มขึ้น เพราะพระสงฆ์ผู้มีวินัยอันเคร่งครัด และมีความรู้ทางวิชาการเป็นอย่างดีย่อมเป็นแบบอย่างอันดีต่อสังคมและมีคุณสมบัติเหมาะสมพอที่จะสอนผู้อื่นได้^{๑๕}

พระมหาบูรณเชน สนิกปุณโณ ได้เสนองานวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์หมโนทัศน์เรื่องพระเจ้าในทศวรรษของท่านพุทธทาส” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๔ สรุปผลการวิจัยว่า การตีความหลักธรรมต่าง ๆ และการตีความเรื่องพระเจ้าของท่านพุทธทาสภิกขุในลักษณะของภาษาคนภาษามหานั้นมีประโยชน์ต่อประชาชนในปัจจุบันมาก เพราะจะทำให้ผู้ที่นับถือศาสนาต่างกันหันหน้าเข้าหากันด้วยความเข้าใจอันดีระหว่างกัน ซึ่งจะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติในที่สุด^{๑๖}

ศิริพงษ์ ทองมีมา ได้เสนองานวิจัยเรื่อง “แนวคิดเรื่องพระเจ้า” ของท่านพุทธทาสภิกขุ กรณีศึกษาเปรียบเทียบทัศนะของนักวิชาการชาวพุทธและชาวคริสต์ไทยและพุทธศาสนิกชนกับคริสต์ศาสนิกชนไทย ในเขตกรุงเทพมหานคร” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล พ.ศ. ๒๕๔๔ สรุปว่า ท่านพุทธทาสภิกขุได้แสดงปณิธาน ๓ ประการ คือ ๑) การทำให้ศาสนิกชนเข้าถึงหัวใจแห่งคำสอนของศาสนาตน ๒) ทำความเข้าใจอันดีระหว่างศาสนา และ ๓) การนำโลกออกมาเสียจากวัตถุนิยม ซึ่งศิริพงษ์ ทองมีมา พบว่าในปณิธานประการที่สองคือความมุ่งหมายหลักของท่านพุทธทาสภิกขุ นอกจากนี้ความหมายของ “พระเจ้า” ตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุนั้น หมายถึงคำว่า “ธรรม” ในพุทธศาสนา ซึ่งท่านได้อธิบายถึงบทบาทของพระเจ้าไว้ ๓ สถานะ คือ พระเจ้าในฐานะผู้สร้าง พระเจ้าในฐานะผู้ควบคุม และพระเจ้าในฐานะของผู้ทำลาย ประการสำคัญก็คือความหมายของพระเจ้าตามที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้นิยามนั้น มิได้หมายถึงบุคคลที่มีตัวตน^{๑๗}

อย่างไรก็ตามเราจะพบว่าถึงแม้ว่าเอกสารและงานวิจัยที่กล่าวมาข้างต้นจะมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องสันติภาพและแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุอยู่บ้าง แต่ยังไม่มีการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุโดยตรง ผู้วิจัยจึงเห็นว่าแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุมีประโยชน์ต่อมนุษย์และสังคมในโลกปัจจุบัน จึงควรทำการวิจัยเกี่ยวกับ

^{๑๕} พระมหาสง่า สุภโร, “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุเพื่อพัฒนาสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๖.

^{๑๖} พระมหาบูรณเชน สนิกปุณโณ, “การศึกษาวิเคราะห์หมโนทัศน์เรื่องพระเจ้าในทศวรรษของท่านพุทธทาส”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๔.

^{๑๗} ศิริพงษ์ ทองมีมา, “แนวคิดเรื่องพระเจ้าของพุทธทาสภิกขุ : กรณีศึกษาเปรียบเทียบทัศนะของนักวิชาการชาวพุทธและชาวคริสต์ไทยและพุทธศาสนิกชนกับคริสต์ศาสนิกชนไทยในเขตกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๔.

แนวคิดของท่านให้กว้างขวางและหลากหลายแง่มุม เพื่อขยายความรู้วิชาการและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่นุชนุชและสังคมได้ต่อไป

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาทางเอกสาร (Documentary Research) โดยมุ่งศึกษาข้อมูลจากเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยจากแหล่งข้อมูลต่างๆ แล้วนำข้อมูลที่ได้มาศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์ เรียบเรียงเขียนงานวิจัย พร้อมนำเสนอแนวคิดของผู้วิจัย เพื่อให้งานวิจัยสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยให้ตอบวัตถุประสงค์และขอบเขตที่ต้องการจะศึกษา และเสนอผลงานวิจัยต่อทางมหาวิทยาลัยต่อไป

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๗.๑ ทำให้ทราบแนวคิดเรื่องสันติภาพในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ
- ๑.๗.๒ ทำให้ทราบแนวคิดเรื่องสันติภาพในทัศนะของชัชยิต ภูมูบ
- ๑.๗.๓ ทำให้ทราบผลการเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องสันติภาพในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ กับชัชยิต ภูมูบ

บทที่ ๒ แนวคิดเรื่องสันติภาพในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ

ในบทที่ ๒ นี้ ผู้วิจัยจะศึกษาแนวคิดเรื่องสันติภาพในทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุประเด็นเกี่ยวกับนิยามและความหมายของสันติภาพ ปัญหาของการขาดสันติภาพ สาเหตุของการขาดสันติภาพ เป้าหมายของการมีสันติภาพ และแนวทางการสร้างสันติภาพในทัศนะท่านพุทธทาสภิกขุ ทั้งนี้ เพื่อให้ได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องสันติภาพตามแนวคิดของท่านอย่างชัดเจนต่อไป

๒.๑ ประวัติและผลงาน^๑

๑. กำเนิดชีวิตในวัยเยาว์

ท่านพุทธทาส มีนามเดิมว่า เจื่อม นามสกุล พานิช เกิดเมื่อ วันอาทิตย์ ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๗ ปีมะเมีย วันที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๙ ในสกุลของพ่อค้าที่ตลาด พุมเรียง ไซยา จ.สุราษฎร์ธานี บิดา ชื่อ เขียง มารดาชื่อ เคลื่อน มีน้องสองคน เป็นชายชื่อยี่เก้ย และเป็นหญิงชื่อกิมซ้อย

บิดาของท่านมีเชื้อสายจีน ประกอบอาชีพหลักคือการค้าขายของชำ เฉากเช่น ที่ชาวจีนนิยมทำกันทั่วไป แต่อิทธิพลที่ท่านได้รับจากบิดา กลับเป็นเรื่องของความสามารถทางด้านกวี และทางด้านช่างไม้ ซึ่งเป็นงานอดิเรกที่รักยิ่งของบิดา ส่วนอิทธิพลที่ได้รับจากมารดา คือ ความสนใจในการศึกษาธรรมะ อย่างลึกซึ้ง อุปนิสัยที่เน้นเรื่องความประหยัด เรื่องละเอียดละอในการใช้จ่ายและการทำทุกสิ่งให้ดีที่สุด และต้องทำให้ดีกว่าครูเสมอ ท่านได้เรียนหนังสือเพียงแค่ชั้น ม.๓ แล้วต้องออกมาค้าขาย แทนบิดาซึ่งเสียชีวิต

เมื่ออายุครบ ๒๐ ปี ได้บวชเป็นพระภิกษุ ตามคตินิยมของชายไทยที่วัดโพธาราม ไซยา ได้รับฉายาว่า "อินทปัญโญ" แปลว่า ผู้มีปัญญา อันยิ่งใหญ่ เดิมท่านตั้งใจจะบวชเรียน ประเพณี เพียง ๓ เดือน แต่ ความสนใจ ความซาบซึ้ง ความรู้สึกเป็นสุข และสนุกในการศึกษาและเทศน์แสดงธรรม ทำให้ท่านไม่อยากจะสึก เล่ากันว่า เจ้าคณะอำเภอ เคยถามท่าน ขณะที่ เป็นพระเจื่อม ว่ามีความคิดเห็นอย่างไร การใช้ชีวิตท่านตอบว่า "ผมคิดว่าจะใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์ แก่เพื่อนมนุษย์ ให้มากที่สุด" "...แต่ถ้ายี่เก้ย จะบวช ผมก็ต้องสึกออกไป อยู่บ้านค้าขาย" ท่านเจ้าคณะอำเภอ ก็เลยไปคุยกับโยมแม่ของท่านว่า ท่านควรจะอยู่เป็นพระต่อไป ส่วนยี่เก้ย น้องชายของท่านนั้นไม่ต้องบวชก็ได้เพราะมีชีวิตเหมือนพระอยู่แล้ว คือเป็นคนมักน้อย สันโดษ การกินอยู่ก็เรียบง่าย ตัดผมสั้นเกรียนตลอดเวลา นายยี่เก้ย ก็เลยไม่ได้บวช ให้พี่ชาย บวช แทน มาตลอด

นายยี่เก้ย ต่อมาก็คือ "ท่านธรรมทาส" ฆราวาสผู้เป็นกำลังหลักของคณะธรรมทาน ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ของสวนโมกขพลาราม

๒. อุดมคติแห่งชีวิต พระเจื่อมได้เดินทางมาศึกษาธรรมะต่อ ที่กรุงเทพฯ สอบได้ นักธรรมเอกแล้วเรียนภาษาบาลีจนสอบได้เปรียญ ๓ ประโยค ระหว่างที่เรียน เปรียญธรรม ๔ อยู่

^๑ พุทธทาสภิกขุ, เล่าไว้ในวัยสนธยา : อดีตชีวิตประวัติของพุทธทาสภิกขุ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๖), หน้า ๒๒-๒๓.

นั้น ด้วยความที่ท่านเป็นคน รักการศึกษา ค้นคว้า จากพระไตรปิฎก และศึกษาค้นคว้าออกไปจากตำรา ถึงเรื่องการปฏิรูปพระพุทธศาสนาในประเทศศรีลังกา อินเดีย และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในโลกตะวันตก ทำให้ท่านรู้สึกขัดแย้งกับวิธีการสอนธรรมะที่ยึดถือรูปแบบตามระเบียบแบบแผนมากเกินไป ความย่อหย่อนในพระวินัยของสงฆ์ ตลอดจนความเชื่อที่ผิดๆ ของพุทธศาสนิกชน ในเวลานั้น ทำให้ท่านมีความเชื่อมั่นว่า พระพุทธศาสนาที่สอน ที่ปฏิบัติกันอยู่นั้นคลาดเคลื่อนไปมากจากที่ พระพุทธองค์ทรงชี้แนะท่านจึงตัดสินใจหันหลังให้กับการศึกษาของคณะสงฆ์ กลับไป อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี เพื่อศึกษา และทดลองปฏิบัติ ตามแนวทาง ที่ท่านเชื่อมั่น โดยร่วมกับนายธรรมทาส และ คณะธรรมทาน จัดตั้งสถานปฏิบัติธรรม "สวนโมกขพลาราม" ขึ้น เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๕ จากนั้น ท่านได้ศึกษา และปฏิบัติธรรมะ อย่างเข้มข้น จนเชื่อมั่นว่าท่านมาไม่ผิดทางแน่ และได้ประกาศ ใช้ชื่อนาม "พุทธทาส" เพื่อแสดงว่า ให้เห็นถึง อุดมคติสูงสุด ในชีวิตของท่าน

จากบันทึกของท่าน เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๗ ท่านเขียนไว้ว่า "...ชีวิตของข้าพเจ้า สละทุกอย่างๆ มุ่งหมาย ต่อความสุขนี้ และประกาศเผยแพร่ความสุขนี้ เท่านั้น ไม่มีอะไรดีกว่านี้ ในบรรดามีอยู่ใน พุทธศาสนา..."

๓. ปณิธานแห่งชีวิต อุดมคติ ที่หยั่งรากลึกกลงแล้วนี้ ทำให้ท่านสนใจใฝ่หาความรู้ทางธรรมะตลอดเวลา ไม่เฉพาะแต่พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท หรือหินยาน แต่ครอบคลุมไปถึงพระพุทธศาสนา แบบมหายาน และศาสนาอื่น เช่น คริสต์ อิสลาม ฮินดู ลิกซ์ เป็นต้น จากความรู้ที่กว้างขวาง และลึกซึ้ง นี้เอง ทำให้ท่านสามารถ ประยุกต์ วิธีการสอน และปฏิบัติธรรมะได้อย่างหลากหลาย ให้คนได้เลือกปฏิบัติ ให้สอดคล้องกับพื้นความรู้และอุปนิสัยของตนได้ โดยไม่จำกัดชนชั้น เชื้อชาติ และศาสนา เพราะท่านเชื่อว่า มนุษย์ทุกคน ก็คือ เพื่อน ร่วม เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันหมดทั้งสิ้น และหัวใจของทุกศาสนาก็เหมือนกันหมด คือ ต้องการให้คนพ้นทุกข์ ท่านจึงตั้ง ปณิธานในชีวิตไว้ ๓ ข้อ^๒ คือ ๑. ให้พุทธศาสนิกชน หรือ ศาสนิกแห่งศาสนาใดก็ตาม เข้าถึง ความหมายอันลึกซึ้ง ที่สุดแห่งศาสนาของตน ๒. ทำความเข้าใจอันดีระหว่างศาสนา ๓. ดึงเพื่อนมนุษย์ให้ออกมาเสียจากวัตถุนิยม

แม้ในความพยายามที่จะทำตามปณิธานนี้ จะทำให้บางคนไม่เข้าใจท่าน ไม่ชอบท่าน ด่าว่าท่าน หาว่า ท่านจ้วงจาบ พระพุทธศาสนา เป็นเดียรถีย์ เป็นคอมมิวนิสต์ หรือ รับจ้างคนคริสต์ มาทำลายล้างพระพุทธศาสนา ก็ตาม แต่ท่านกลับรับฟัง คำวิจารณ์ เหล่านี้ด้วยใจเป็นกลาง ถือเป็นกาลแลกเปลี่ยนทางความคิด ในเรื่อง เนื้อหา และหลักการ มากกว่า ที่จะก่อความขัดแย้งส่วนตัว เพราะท่านมีหลัก ในการทำงานว่า " พุทธบุตร ทุกคน ไม่มีกังวล ในการรักษาชื่อเสียง มีกังวล แต่การทำ ความบริสุทธิ์เท่านั้น เมื่อได้ทำความ บริสุทธิ์ มองเห็นชัดเจนใจ อยู่แล้วว่า นี่มันบริสุทธิ์ เป็นธรรมแท้ ใครจะชอบ หรือ ไม่ชอบก็ตาม เราต้องทำ ด้วยความพยายาม อย่างสุดชีวิต จะมีชื่อเสียง หรือไม่นั้น อย่างนี้ถึงเลย เป็นอันขาด จะกลายเป็นเศร้าหมองและหลอกลวงไปไม่มากนักน้อย ในที่สุดท่านก็ได้รับการยอมรับ จากวงการ คณะสงฆ์ไทย วงการศึกษาของไทยและวงการศึกษาระดับโลก ได้รับการยอมรับให้เป็นเสนาบดีแห่งกองทัพธรรมในยุคหลัง กึ่งพุทธกาล เยี่ยงพระมหากัสสป ในครั้งพุทธกาล

^๒ พุทธทาสภิกขุ, เล่าไว้ในวัยสนธยา : อัตชีวประวัติของพุทธทาสภิกขุ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๖), หน้า ๒๒-๒๓.

สมณศักดิ์ที่ท่านได้รับ พ.ศ. ๒๔๘๙ เป็นพระครูอินทปัญญาจารย์, พ.ศ. ๒๔๙๓ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ พระอริยวินนทมนี, พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ พระราชชัยกวี, พ.ศ. ๒๕๑๔ เป็นพระราชาคณะชั้นเทพ ที่ พระเทพวิสุทธิเมธี, พ.ศ. ๒๕๒๐ เป็นพระราชาคณะชั้นธรรม ที่ พระธรรมโกศาจารย์

แม้ท่านจะมีชื่อ สมณศักดิ์ ตามลำดับ หลายชื่อ แต่ท่านจะใช้ ก็ต่อเมื่อมีความจำเป็นต้องติดต่อ ทางราชการ เท่านั้น ถ้าเป็นเรื่องอื่นแล้ว ท่านจะใช้ ชื่อว่า "พุทธทาส อินทปัญญา" เสมอ แสดงให้เห็นถึงความอ่อนน้อม ถ่อมตัวของท่าน ประการหนึ่ง ชื่อ พุทธทาสนี่ เป็นที่มาแห่งอุดมคติ ของท่านนั่นเอง

ปริญญาทางโลก ที่ท่านได้รับ

๑. พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ม.มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๒๒
๒. อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญาและศาสนา ม.ศิลปากร พ.ศ. ๒๕๒๘
๓. ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ ม.รามคำแหง พ.ศ. ๒๕๒๘
๔. ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญา ม.สงขลานครินทร์ พ.ศ. ๒๕๒๙
๕. อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญา จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย พ.ศ.

๒๕๓๐

๖. การศึกษาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ ม.ศรีนครินทรวิโรฒ พ.ศ.

๒๕๓๒

๗. ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ม.ธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๓๖

ในระดับนานาชาติ ปัจจุบัน ทุกมหาวิทยาลัย ที่มีแผนก สอนวิชาศาสนาสากล ทั้งในยุโรป และ อเมริกาเหนือ ล้วน ศึกษางานของท่าน หนังสือของท่าน กว่า ๑๔๐ เล่ม ได้รับการแปลเป็นภาษาอังกฤษ, กว่า ๑๕ เล่ม เป็นภาษาฝรั่งเศส, และ อีก ๘ เล่ม เป็น ภาษาเยอรมัน นอกจากนั้น ยังแปลเป็นภาษา จีน อินโดนีเซีย ลาว และ ตากาล็อก อีกด้วย กล่าวได้ว่า ในประวัติศาสตร์ไทย ท่านอาจารย์พุทธทาส มีผลงานที่เป็น หนังสือแปลสู่ต่างประเทศ มากที่สุด

๔. ผลงานแห่งชีวิต ตลอดชีวิต ของ ท่านอาจารย์พุทธทาส ท่านย้ำอยู่เสมอว่า "ธรรมะคือ หน้าที" เป็นการทำหน้าที่ เพื่อความอยู่รอด ทั้งทางฝ่ายกาย และฝ่ายวิญญาณ ของมนุษย์ และท่าน ได้ทำหน้าที่ ในฐานะ ทาสผู้ซื่อสัตย์ ของพระพุทธเจ้า ทุกอณูแห่งลมหายใจ เข้าออก จนแม้วาระสุดท้าย แห่งชีวิต จึงไม่น่าสงสัยเลยว่า ผลงาน ที่ท่าน สร้างสรรค์ ไว้ เพื่อ เป็น มรดก ทางธรรมนั้น จะมีมากมาย สักปานใด ซึ่งจะขอนำมากล่าวเฉพาะ ผลงานหลักๆ ดังนี้ คือ

๑. การจัดตั้ง สถานปฏิบัติธรรม สวนโมกขพลาราม และ สวนโมกขนิมิตานานาชาติ

๒. การร่วมกับ คณะธรรมทาน ในการออกหนังสือพิมพ์ "พุทธศาสนา" ราย ๓ เดือน นับเป็นหนังสือพิมพ์ ทาง พระพุทธศาสนา เล่มแรก ของไทย เริ่มตีพิมพ์ เมื่อเดือน พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ และ ต่อเนื่องมา จนถึงปัจจุบัน เป็นเวลารวม ๖๑ ปี นับเป็นหนังสือพิมพ์ ทาง พระพุทธศาสนา ที่มีอายุยืนยาวที่สุดของไทย

๓. การพิมพ์หนังสือ ชุด "ธรรมโฆษณ์" ซึ่งเป็นหนังสือที่ รวบรวม พิมพ์จาก ปาฐกถาธรรม ที่ท่านแสดงไว้ในวาระต่างๆ และ งานหนังสือเล่ม เล่มอื่นๆ ของท่าน โดยแบ่งออก เป็น ๕ หมวด คือ (๑). หมวด"จากพระโอษฐ์" เป็นเรื่องที่ท่านค้นคว้าจากพระไตรปิฎก ฉบับ ภาษา บาลี โดยตรง (๒). หมวด"ปกรณ์พิเศษ" เป็นคำอธิบายข้อธรรมะ ที่เป็นหลักวิชา และหลักปฏิบัติ (๓). หมวด"ธรรมเทศนา"เป็นคำบรรยายแบบเทศนาในเทศกาลต่างๆ (๔). หมวด"ชุมนุมธรรม

บรรยาย" เป็นคำขยายความ ข้อธรรมะ เพื่อให้เข้าใจได้อย่างถูกต้อง (๕). หมวด"ปกิณกะ" เป็นการอธิบายข้อธรรมะ เบ็ดเตล็ด ต่างๆ ประกอบ ความเข้าใจ ปัจจุบัน หนังสือชุดนี้ ได้ตีพิมพ์ เป็นหนังสือขนาด ๘ หน้ายก หนาเล่มละ ประมาณ ๕๐๐ หน้า จำนวน ๖๑ เล่ม แล้ว ที่ยังรอการจัดพิมพ์ อีกประมาณร้อยเล่ม

๔.การปาฐกถาธรรมของท่าน ก่อให้เกิดกระแสวิพากษ์วิจารณ์ทั้งในแง่วิธีการและการตีความพระพุทธศาสนา กระตุ้นให้ผู้คนกลับมาสนใจธรรมะกันอย่างลึกซึ้งแพร่หลายมากขึ้น ครั้งสำคัญ ได้แก่ ปาฐกถาธรรม เรื่อง"ภูเขาแห่งวิถิปุทธธรรม" "อภิธรรมคืออะไร" "ปฏิจกสมุปาบท คืออะไร" "จิตว่าง หรือ สุญญตา""นิพพาน" "การทำงาน คือ การปฏิบัติธรรม" "การศึกษาสุนัขหางด้วน" เป็นต้น

๕.งานประพันธ์ ของท่านเอง เช่น "ตามรอยพระอรหันต์" "ชุมนุมเรื่องสั้น" "ชุมนุมเรื่องยาว" "ชุมนุมข้อคิดอิสระ" "บทประพันธ์ของ สิริवास" (เป็นนามปากกา ที่ท่านใช้ ในการเขียน กวีนิพนธ์) เป็นต้น

๖.งานแปลจากภาษาอังกฤษของท่าน เล่มสำคัญ คือ "สูตรของเว่ยหล่าง" "คำสอนของฮวงโป" ทั้งสองเล่ม เป็นพระสูตรที่สำคัญของพุทธศาสนา นิกายเซ็น เป็นต้น เกี่ยวกับงานหนังสือเหล่านี้ ท่านเคยให้สัมภาษณ์พระประชา ปสนนธมโม(หุดานูวัตร) ว่า เราได้ทำสิ่งที่มันควรจะทำ ไม่เสียค่าข้าวสุกของผู้อื่นแล้ว เชื่อว่า มันคุ้มค่า อย่างน้อย ผมกล้าพูดได้อย่างหนึ่งว่า เดียวนี้ ไม่มีใครในประเทศไทย บ่นได้ว่า ไม่มีหนังสือธรรมะอ่าน ก่อนนี้ ได้ยินคนพูดจนติดปากว่า ไม่มีหนังสือธรรมะจะอ่าน เราก็อ้างติดปาก ไม่มีหนังสือธรรมะจะอ่าน ตอนนี้ บ่นไม่ได้อีกแล้ว"^๓

ท่านพุทธทาส ได้ละสังขาร กลับคืน สู่ ธรรมชาติ อย่างสงบ ณ สวนโมกขพลาราม เมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๓๖ สิริรวม อายุ ๘๗ ปี นับได้ ๖๗ พรรษา คงเหลือไว้แต่ผลงานที่ทรงคุณค่าแทนตัวท่าน ให้อนุชนคนรุ่นหลัง ได้ สืบสาน ปณิธาน ของท่าน รับมรดก ความเป็น "พุทธทาส" เพื่อพุทธทาส จะได้ไม่ตายไปจากพระพุทธศาสนา ดังบทกลอนที่ท่านประพันธ์ไว้ว่า

พุทธทาส จักอยู่ไป ไม่มีตาย	แม้ร่างกายจะดับไปไม่พึงเสียด
ร่างกายเป็น ร่างกายไป ไม่ล่าเอียง	นั่นเป็นเพียงสิ่งเปลี่ยนไปในเวลา
พุทธทาส คงอยู่ไป ไม่มีตาย	ถึงดีร้ายก็จะอยู่คู่ศาสนา
สมกับมอบ ภายใจ รับใช้มา	ตามบัญญัติของพระพุทธไม่หยุดเลย
พุทธทาส ยังอยู่ไป ไม่มีตาย	อยู่รับใช้ เพื่อนมนุษย์ไม่หยุดเฉย
ด้วยธรรมโฆษณ์ตามที่วางไว้อย่างเคย	โอ้เพื่อนเอ๋ยมองเห็นไหมอะไรตายๆ
แม้ฉันทาย ภายลับ ไปหมดแล้ว	แต่เสียงสั่ง ยังแจ้ว ว่าวหุสหาย
ว่าเคยพลอดกันอย่างไรไม่เสื่อมคลาย	ก็เหมือนฉันไม่ตาย ภายธรรมยัง
ทำกับฉัน อย่างกะฉัน นั้นไม่ตาย	ยังอยู่กับ ท่านทั้งหลายอย่างหนหลัง
มีอะไรมาเขี่ยได้ ให้กันฟัง	เหมือนฉันนั่ง ร่วมด้วย ช่วยชี้แจง
ทำกับฉัน อย่างกะฉัน ไม่ตายเกิด	ย่อมจะเกิด ผลสนอง หลายแขนง
ทุกวันนี้ สันทนา อย่าเลิกแล้ง	ทำให้แจ้ว ที่สุดได้ เลิกตายกันๆ

-พุทธทาส อินทปัญโญ-

^๓ พุทธทาสภิกขุ, เล่าไว้ในวัยสนธยา : อัตชีวประวัติของพุทธทาสภิกขุ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง,๒๕๔๖), หน้า ๒๒-๒๓.

๒.๒ แนวคิดเรื่องสันติภาพ

๒.๒.๑ นิยามและความหมายของสันติภาพ

ท่านพุทธทาสภิกขุได้ให้นิยามและความหมายของสันติภาพไว้อย่างหลากหลายลึกซึ้ง อีกทั้งครอบคลุมหลายมิติ ทั้งในแง่ภาษาคนและภาษาธรรม โดยท่านมองสันติภาพว่าเป็นเรื่องสำคัญ กับทุกชีวิตและชีวิตทุกระดับล้วนต้องการสันติภาพและอยู่ได้ด้วยสันติภาพ^๔ ดังนั้นสันติภาพจึงอาจจำแนกออกเป็นสันติภาพทั้ง ๓ ระดับคือระดับบุคคล สันติภาพระดับสังคม และสันติภาพระดับโลก^๕

แต่สันติภาพเหล่านี้ยังเป็นสันติภาพในแง่ภาษาคนหรือสันติภาพระดับโลกียะ เพราะยังเกี่ยวข้องกับกิเลสอยู่ในทางตรงกันข้าม หากเป็นสันติภาพที่เกิดขึ้นในจิตใจที่ไร้กิเลสเรียกว่าสันติภาพในระดับโลกุตระเป็นสันติภาพในแง่ภาษาธรรม ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

สันติภาพในแง่ภาษาคน - ภาษาธรรม สันติภาพในแง่ของภาษาคน มันก็เป็นเรื่องสันติภาพอย่างโลก ๆ ตามที่ชาวโลกเขาพูดกัน อย่างนี้มันมีกิเลสอาสวะเนื่องอยู่ด้วยไม่มากก็น้อย ตามความพอใจของคนที่มีกิเลสคนมีอาสวะ สันติภาพของบุคคลชนิดนั้นมันก็พลอยมีกิเลสมีอาสวะไปบ้างตามส่วน แต่ถ้ากล่าวโดยภาษาธรรม ไม่มีกิเลสไม่มีอาสวะ ไม่มีอาสวะเหลือ นี้พูดเป็นภาษาอรหันต์ ดับกิเลสสิ้นเชิง ไม่มีอาสวะเหลือก็เป็นพระอรหันต์ ดับไม่สิ้นเชิงมีอาสวะเหลือก็ยังไม่ใช่พระอรหันต์ ดูกันโดยภาษาคนมันก็มีค่าอย่างโลก ๆ ดูโดยทางภาษาธรรม มันก็มีค่าอย่างเหนือโลกหรือพ้นโลก^๖

ยิ่งไปกว่านั้นท่านยังให้ความหมายของสันติภาพเกี่ยวกับกับบุคคล สังคม และโลกในอีกหลายด้าน โดยได้นำหลักปฏิจสมุปปาทหรืออหิปปัจจยตาในพุทธธรรม มาอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมให้เห็นความสอดคล้องสัมพันธ์กันอย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

สิ่งที่เรียกว่าสันติภาพก็มีปฏิจสมุปปาท อากาโรเป็นนายเหมือนกัน คือ ถ้ามานันมาจากอะไร มากจากอะไร เป็นชั้น ๆ มาตามลำดับ สันติภาพของโลก มันก็มาจากสันติภาพของสังคม มันก็มาจากสันติภาพของบุคคลสันติภาพของบุคคล มันก็มาจากความถูกต้องทางกาย ทางวัตถุ ทางจิต ทางวิญญาณ แล้วยังมีส่วนประกอบแวดล้อมภายนอกอะไรต่าง ๆ ที่มันมีอยู่ในโลก ที่มันทำให้เกิดความถูกต้องทางกาย ทางวัตถุ ทางจิต ทางวิญญาณ แล้วรากฐานทั้งหมดมันอยู่ที่จิตของมนุษย์^๗

จากการใช้หลักปฏิจสมุปปาทหรืออหิปปัจจยตามามองปรากฏการณ์ต่างๆ อย่างรอบด้าน และใช้อธิบายความหมายของคำว่า“สันติภาพ” อย่างครอบคลุมไปถึงมิติต่างๆ ทางสังคม การเมือง วัตถุ และจิตใจ ทำให้พบว่า สันติภาพมีนัยยะที่หลากหลายลุ่มลึกสำคัญน่าสนใจอย่างยิ่ง

ดังนั้น เพื่อให้ทราบนิยามความหมายสันติภาพตามแนวคิดของท่านชัดเจนมากยิ่งขึ้นจึงขอแบ่งลำดับความหมายของสันติภาพดังต่อไปนี้

^๔ พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๑), หน้า ๑.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๖-๑๐๗.

^๗ พุทธทาสภิกขุ, คนถึงธรรม-ธรรมถึงคน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๒๙), หน้า

๑). สันติภาพในแง่สังคม

ท่านพุทธทาสภิกขุให้ความหมายไว้ว่า คำว่า“สังคม” หมายถึง การอยู่ร่วมกัน จากปัจเจกชนรวมเป็นกลุ่ม จากกลุ่มเล็กเป็นกลุ่มใหญ่เป็นประเทศหรือกลุ่มประเทศ และกลายเป็นสังคมโลกในที่สุด^{๘๘} สังคมโลกเป็นสังคมมนุษย์ที่ใหญ่ที่สุดและมีองค์ประกอบหลายประการ และมีปัญหามากมาย การแก้ปัญหาสังคมจึงจำเป็นเริ่มต้นที่การเข้าใจมิติสันติภาพในด้านสังคม ซึ่งตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ นั้นสันติภาพของสังคม^{๘๙} ยังสามารถแบ่งได้ถึง ๔ นัยยะ คือ การที่มนุษย์ทุกคนมีมนุษยธรรม^{๙๐} การมีมิตรภาพสูงสุดต่อกันและกัน^{๙๑} การมีศีลธรรมในทุกๆ กิจกรรมที่มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องในสังคม และ ความสงบสุขในโลกอุดมคติ^{๙๒}

สรุปได้ว่าสันติภาพในด้านสังคมตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ นั้น หมายถึง ความสงบสุขอย่างแท้จริงที่เกิดจากองค์ประกอบต่าง ๆ ของสังคม เริ่มตั้งแต่องค์ประกอบระดับพื้นฐานที่สุดคือ มนุษย์แต่ละบุคคลซึ่งมีมนุษยธรรม มิตรภาพ ศีลธรรม และอุดมคติหรืออุดมธรรมแล้วขยายไปจนถึงระดับโลกซึ่งเป็นสังคมขนาดใหญ่ที่สุด

๒). สันติภาพในแง่การเมือง

ท่านพุทธทาสภิกขุได้ให้นิยามและความหมายสันติภาพในด้านการเมืองไว้ว่า “การเมืองจะมองสันติภาพว่าไม่มีสงคราม มีเสรีภาพ ไม่รุกรานก้ำกึ่งกันแล้วก็ไม่มีการสงคราม เป็นสันติภาพ”^{๙๓} แต่การเมืองสันติภาพในลักษณะแบบนี้ ท่านไม่เห็นด้วย เพราะว่ามิใช่ว่าการทำสงครามเท่านั้น จะเป็นความโกลาหลวุ่นวาย ส่วนระยะที่ไม่มีสงคราม จัดเป็นความสงบ ดังนั้นก็หาไม่ได้ว่าโดยความจริงแล้วเวลาที่ว่างสงคราม ก็คือระยะพักตัวหรือเก็บก่อก่อเชื้อของสงครามนั่นเอง^{๙๔}

ดังนั้น คำว่า“การเมือง”เรื่องที่เกี่ยวข้องกับรัฐหรือแผ่นดิน การจัดการรัฐ และการดำเนินการแห่งรัฐ^{๙๕} เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคนจำนวนมาก^{๙๖} การเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันโดยไร้ธรรมะมักจะมีปัญหาเกิดขึ้นและทำให้การเมืองที่ขาดธรรมะหรือไร้ธรรมะกลายเป็นเรื่องสกปรก ไม่จริงจังสร้างสรรค์ สันติภาพของโลก มุ่งหาแต่ประโยชน์ตน หรือพรรคพวก^{๙๗}

^{๘๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๕-๑๐๖.

^{๘๙} พุทธทาสภิกขุ, คนถึงธรรม-ธรรมถึงคน, หน้า ๑๗๕-๑๗๖.

^{๙๐} พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, หน้า ๘๓.

^{๙๑} พุทธทาสภิกขุ, ศีลธรรมกับมนุษยโลก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๘), หน้า ๖.

^{๙๒} พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, หน้า ๘๓.

^{๙๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๕.

^{๙๔} พุทธทาสภิกขุ, ชุมชนปาฐกถาชุดพุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘๙-๑๙๐.

^{๙๕} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๑๖.

^{๙๖} พุทธทาสภิกขุ, อัมมิกสังคมนิยม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยามประเทศ, ๒๕๓๘), หน้า ๖๑.

^{๙๗} พุทธทาสภิกขุ, เทคนิคของการมีธรรมะ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๒๖), หน้า ๔๐.

แต่สันติภาพในด้านการเมืองจึงหมายถึงระเบียบปฏิบัติช่วยกันจัดบ้านเมืองหรือสังคม หรือโลกให้หมดปัญหาวิกฤตการณ์ด้วยสติปัญญา ทำให้บ้านเมืองมีความผาสุก^{๑๘} โดยไม่ต้องใช้ความรุนแรง อคติ หรืออาชญาใดๆ ทั้งสิ้น^{๑๙} แม้จะพยายามคิดค้นพัฒนาระบบการเมืองขึ้นมามากมายหลายระบบเพียงใดโลกนี้ก็ยังมีสันติภาพ หมายความว่าสันติธรรมไม่เกิด สันติภาพก็มิขึ้นมาไม่ได้^{๒๐} ความหมายของสันติภาพในด้านการเมืองของท่านจึงปรากฏชัดใน“ธัมมิกสังคมนิยม”^{๒๑} ซึ่งเป็นระบบที่ยึดถือเอาประโยชน์สังคมที่มีธรรมะเป็นพื้นฐานสำคัญ^{๒๒} ตรงตามสภาพความเป็นจริงทางธรรมชาติ ไม่เห็นแก่ตัว ไร้การต่อสู้ขัดแย้งกัน และไม่มีการทำร้ายเบียดเบียนกันและกันด้วยวิธีการต่างๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม การเมืองในสังคมก็จะเป็นเรื่องของธรรมะ จึงเกิดธัมมิกสังคมนิยมขึ้นมาได้เพราะการเมืองนั้น เป็นเรื่องของความถูกต้อง ของความยุติธรรม ของความดีความงามสูงสุด กล่าวคือ การช่วยกันจัดให้โลกนี้มีสันติภาพ มีสันติสุขอยู่ตลอดเวลา ไม่ต้องใช้อาชญา คือไม่มีการทำอันตรายแก่กันและกัน ทั้งบนดินและทั้งใต้ดิน หรือโดยประการใด ๆ^{๒๓}

จึงสรุปได้ว่าความหมายของสันติภาพในด้านการเมืองตามแนวคิดของท่าน จึงหมายถึงความสงบสุขหรือความผาสุกอันเกิดจากระบบการเมืองที่มีธรรมะ หรือ“ธัมมิกสังคมนิยม” ซึ่งเป็นระบบที่เน้นประโยชน์ของสังคมมากกว่าประโยชน์ส่วนบุคคล เป็นระบบที่ไม่ใช่ความรุนแรงทั้งปวง เนื่องจากมีธรรมะเป็นพื้นฐาน

๓) สันติภาพในแง่เศรษฐกิจ

ท่านพุทธทาสภิกขุมองว่าสันติภาพในด้านเศรษฐกิจนั้นไม่ได้หมายถึงความร่ำรวย^{๒๔} เพราะจัดระบบเศรษฐกิจให้ดียังเกิดวิกฤตการณ์มากมาย ซึ่ให้เห็นว่าไม่มีระบบเศรษฐกิจใดที่จะให้ความมั่นใจได้ว่าจะนำพามวลมนุษยชาติไปสู่สันติภาพได้ ต่อให้จัดระบบเศรษฐกิจดีถึงขั้นเหมือนจัดการฝนตกลงมาเป็นทองคำทุกๆ เม็ด ก็ไม่ทำให้โลกมีสันติภาพมันยังจะเต็มไปด้วยอาชญากรรมคือแย่งชิงเม็ดเงินทองคำ ถูกจี้ ปล้น ทำลายชีวิต จะเกิดปัญหานานา สารพัด ไม่มีสันติภาพได้ ถ้าไร้ศีลธรรม แต่ถ้ามีศีลธรรมอยู่กันตามธรรมดาธรรมชาติ ไม่ต้องรวย ก็มีสันติภาพได้^{๒๕}

ท่านพุทธทาสภิกขุจึงมองว่า “เศรษฐกิจ” มาจากคำว่า “เศรษฐกิจ” แปลว่า ประเสริฐ ‘กิจ’ แปลว่า การงาน ‘เศรษฐกิจ’ แปลว่า การงานที่ประเสริฐ คือ การงานที่ทำแล้วสนุกในการทำงานนั้น ได้ผลมาแล้วกินเก็บแต่พอดี เหลือช่วยผู้อื่น”^{๒๖} และเศรษฐกิจนี้เกี่ยวข้องกับสันติภาพด้วย เพราะต้อง

^{๑๘} พุทธทาสภิกขุ, ธรรมะกับการเมือง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓.

^{๑๙} พุทธทาสภิกขุ, เทคนิคของการมีธรรม, หน้า ๔๒-๔๓.

^{๒๐} พุทธทาสภิกขุ, เมื่อธรรมครองโลก, หน้า ๔๗๕.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗๙.

^{๒๒} พุทธทาสภิกขุ, เทคนิคของการมีธรรมะ, หน้า ๔๙.

^{๒๓} พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, หน้า ๙๕.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๔-๓๘๕.

^{๒๕} พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, หน้า ๓๘๔-๓๘๕.

^{๒๖} พุทธทาสภิกขุ, ฟ้าสายทางประชาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๒๔.

ถูกต้องตามธรรม ต้องทำเพื่อสันติสุข คือศีลธรรม หรือเป็นธรรมตามกฎหมายธรรมชาติและทำเพื่อประโยชน์ตน และผู้อื่นอย่างถูกต้องตามกฎหมาย^{๒๗}

ปัจจุบันเศรษฐกิจกลายเป็นเรื่องแข่งขันพัฒนาสร้างความเจริญก้าวหน้าและความมั่นคงให้แก่ประเทศตนเอง ด้วยการเอาเปรียบ ทำลายล้าง กีดกันขัดขวาง ต่อรอง และแย่งชิงผล จนกลายเป็นสงครามเศรษฐกิจทุกระดับตั้งแต่ระดับปัจเจกชนจนถึงระดับโลก ท่านพุทธทาสภิกขุมองนิยามและความหมายสันติภาพเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจว่าปัญหาเศรษฐกิจกำลังทำให้โลกปั่นเพราะใช้เศรษฐกิจบั่นทอนทำลายพวกอื่น เป็นสงครามยึดเอื้อฉับซ้อนที่สุด ยิ่งไปกว่าสงครามทางอาวุธเสียอีก เลวร้ายที่สุด แก่ยาก มีแต่จะขยายตัว เพราะกิเลสตัณหามนุษย์ขยายตัวออกไป เศรษฐกิจดีขึ้นก็เพื่อหล่อเลี้ยงสงคราม ทั้งเศรษฐกิจและสงคราม กลายเป็นเครื่องมือของกันและกัน ใช้ช่วยบีบคั้นทำลายหรือกลืนประเทศอื่นๆ^{๒๘} เมื่อระบบเศรษฐกิจยังเห็นแก่ตัวและมนุษย์ก็ไร้ศีลธรรม จึงทำให้ระบบเศรษฐกิจไม่สามารถสร้างสันติภาพให้แก่โลกได้

และท่านพุทธทาสภิกขุยังมองว่าระบบเศรษฐกิจปัจจุบัน ทั้งระบบสังคมนิยมหรือทุนนิยมเสรี ล้วนมีปัญหาทั้งนั้น คือ สังคมนิยมเกิดขึ้นเพื่อคนยากจน ทุนนิยมเสรีเกิดขึ้นเพื่อคนมั่งมี ซึ่งสุดโต่งทั้งคู่ ช่วยให้นักชนชั้นมีโอกาสรื้อแย่งแข่งขันกันจนไร้ความสงบสุข แต่ระบบเศรษฐกิจที่ดีที่จะช่วยสร้างสรรค์สันติภาพให้เกิดขึ้นได้นั้นต้องไม่มองระบบเศรษฐกิจแค่เรื่องปากท้อง แต่จะต้องประกอบด้วยศีลธรรม^{๒๙} และดำเนินกิจกรรมด้วยความบริสุทธิ์ใจไร้กิเลส ทำให้เกิดความสะอาด กินอยู่สบาย เป็นปรกติ ไม่ใช่เพื่อกอบโกยร่ำรวย แต่ต้องทำไปด้วยความบริสุทธิ์และสติปัญญาเป็นเศรษฐกิจของมนุษย์คือสัตว์ที่มีใจสูง^{๓๐} ดังนั้น ระบบเศรษฐกิจที่มีธรรมะ ทั้งด้านการผลิต การจำหน่าย และการบริโภคใช้สอยสิ่งที่ไม่สุดโต่งไปด้านในด้านหนึ่งและไม่เบียดเบียนกันและกัน ทำให้คนรวยหรือคนยากจนอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข “ไม่จัดเพื่อชนกรรมาชีพ ไม่ใช่จัดเพือนายทุน แค่ว่าจัดเพื่อทุกคนจะอยู่ร่วมกันโดยสันติ คือจัดอย่างว่าทุกคนเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน อย่างจัดสำหรับพวกมั่งมีอย่างหนึ่ง พวกคนจนอย่างหนึ่ง”^{๓๑} หรือเป็นเศรษฐกิจแบบเลือกปฏิบัติ

สรุปได้ว่า นิยามและความหมายสันติภาพในแง่เศรษฐกิจ หมายถึง ความสงบสุขที่เกิดขึ้นจากการที่มนุษย์ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างมีศีลธรรมและมีความรักต่อเพื่อนมนุษย์ในฐานะที่เป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน โดยจัดระบบเศรษฐกิจให้เป็นธรรมที่สามารถทำให้คนรวยและคนยากจนอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ดังคำกล่าวเชิงอุปมาของท่านว่า เศรษฐกิจที่เป็นธรรมะจะช่วยให้โลกนี้อยู่กันเป็นผาสุก ทั้งที่มีความเหลื่อมล้ำต่ำสูง เหมือนกับว่าต้นไม้สูงก็อยู่กับตะไคร่น้ำได้^{๓๒}

^{๒๗} พุทธทาสภิกขุ, เทคนิคของการมีธรรมะ, หน้า ๕๒-๕๓.

^{๒๘} พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, หน้า ๙.

^{๒๙} พุทธทาสภิกขุ, ธัมมิกสังคมนิยม, หน้า ๖๒-๖๓.

^{๓๐} พุทธทาสภิกขุ, การกลับมาแห่งศีลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๙),

หน้า ๗๔.

^{๓๑} พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, หน้า ๖๓.

^{๓๒} พุทธทาสภิกขุ, เทคนิคของการมีธรรมะ, หน้า ๖๒.

๔) สันติภาพในแง่วัตถุ

ท่านพุทธทาสภิกขุได้ให้นิยามและความหมายสันติภาพในแง่วัตถุแบบง่ายๆว่า วัตถุทางธรรมชาติหรือสรรพสิ่งในธรรมชาติสามารถดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุข หากมนุษย์ไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับหมายความว่า แม้โลกนี้ไม่มีมนุษย์ สรรพสิ่งนอกนั้นก็อยู่ได้ แต่มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับธรรมชาติด้วยการทำลายกอบโกยส่วนเกิน เพราะวัตถุสิ่งของที่ไม่มีชีวิตทั้งหลาย มันจะอยู่ปกติของมันได้ ถ้ามนุษย์ไม่ไปทำลายมัน^{๓๓} ทรัพยากรธรรมชาติถูกมนุษย์แข่งขันกอบโกยส่วนเกิน เบียดเบียน และทำลายไปจนไม่สามารถอยู่ในภาวะปกติของมันได้ ธรรมชาติต้องการให้ทุกคนเอาแต่เท่าที่จำเป็น แต่มนุษย์ไม่เชื่อธรรมชาติแข่งกันกอบโกยส่วนเกิน จนปัญหาปัจจุบันกลายเป็นเรื่องส่วนเกินไปหมด^{๓๔} ถ้ามองโลกในแง่ของธรรมชาติ เมื่อมนุษย์ไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับ ธรรมชาติล้วนๆ มันมีสันติภาพอยู่ในตัวของมัน และมันก็มีสันติภาพตามแบบของธรรมชาติล้วน ๆ แต่พอมนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องมากเท่าใด ธรรมชาติก็สูญเสียปกติภาวะเดิมของมันมากเท่านั้น^{๓๕}

สรุปได้ว่า ความหมายของสันติภาพในแง่วัตถุ หมายถึง สรรพสิ่งในธรรมชาติทั้งหลายที่อยู่ในภาวะปกติไม่ถูกทำลายและดำเนินไปตามหน้าที่ของมันดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า สันติภาพมีความหมายว่าธรรมชาติทั้งหลายไม่ถูกทำลาย ละเมิดรุกร้าล่วงเกินจนเกิดภาวะของการมีส่วนเกิน

๕) สันติภาพในด้านจิตใจ

ท่านพุทธทาสภิกขุมองว่ามนุษย์เป็นทั้งผู้สร้างและผู้ทำลายสันติภาพของโลก เพราะ “จิตใจ” หรือวิญญาณและสติปัญญา^{๓๖} มีส่วนทำให้โลกนี้มีหรือไม่มีสันติภาพ โลกมันขึ้นอยู่กับมนุษย์ โลกจะเป็นอย่างไรแล้วแต่จิตใจของมนุษย์ จิตใจมนุษย์เป็นอย่างไรมนุษย์ก็เป็นอย่างนั้น จิตใจดี มนุษย์ก็ดี จิตใจบ้า มนุษย์ก็บ้า มนุษย์ก็ขึ้นอยู่กับจิตใจของมนุษย์อีกทีหนึ่ง ดังนั้น จิตใจมนุษย์นี้แหละเป็นเรื่องสำคัญเป็นเรื่องต้นตอของความเปลี่ยนแปลงทั้งปวง จะสันติภาพหรือจะวิกฤตการณ์มันขึ้นอยู่กับจิตใจของมนุษย์^{๓๗} ท่านมองว่าหากจิตใจมนุษย์ไร้สันติภาพ เห็นแก่ตัว เต็มไปด้วยกิเลสทั้งหลาย โลกก็จะไร้สันติภาพตามไปด้วย มนุษย์ในสังคมโลกปัจจุบันมุ่งพัฒนาวัตถุ จนลืมพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น โลกจึงเปลี่ยนแปลง วัตถุเจริญขึ้นแต่จิตใจกลับตกต่ำลง

การแก้ปัญหาสังคมโลกปัจจุบันต้องหันมาพัฒนาจิตใจ ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า เรื่องวัตถุนี้ มันจะช่วยแก้ปัญหาไม่ได้ มันก็ต้องสร้างเรื่องจิตใจหรือทางนามธรรมกันฉนั้น ลัทธิการเมืองทั้งหลายต้องหมั่นไปหาเรื่องทางจิตใจถึงจะแก้ปัญหาของมนุษย์ได้ เลิกสร้างอาวุธบ้าง บอๆ กันเสีย โลกก็จะมีสันติภาพได้^{๓๘} การพัฒนาปรับปรุงจิตใจเป็นการพัฒนาปรับปรุงโลก เนื่องจากจิตใจที่ดีของมนุษย์คือรากฐานของสันติภาพ^{๓๙}

^{๓๓} พุทธทาสภิกขุ, การกลับมาแห่งศีลธรรม, หน้า ๑๒.

^{๓๔} พุทธทาสภิกขุ, อัมมิกสังคมนิยม, หน้า ๓๒.

^{๓๕} พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, หน้า ๔.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๑.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

^{๓๘} พุทธทาสภิกขุ, ธรรมะกับการเมือง, หน้า ๑๘๖

^{๓๙} พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, หน้า ๖.

ดังนั้น สรุปได้ว่า ความหมายของสันติภาพในด้านจิตใจตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ หมายถึง ความสงบสุขในจิตใจ วิญญูญาณ และสติปัญญา อันเกิดจากการพัฒนาจิตใจไม่ตกเป็นทาสของวัตถุ ไม่เห็นแก่ตัว และครอบคลุมไปถึงด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจ วัตถุ และจิตใจ

๒.๒.๒ ปัญหาและสาเหตุของการขาดสันติภาพ

ปัญหาและสาเหตุของการขาดสันติภาพในทัศนะท่านพุทธทาสภิกขุ จากการศึกษาผลงานของท่าน เช่น ปาฐกถา งานบรรยาย และงานเขียนหนังสือตำรา เช่น “พุทธธรรมและสันติภาพ”^{๔๐} “ศาสนภาพอยู่ที่ไหน?”^{๔๑} “สันติภาพขึ้นอยู่กับ “ธรรม” เพียงอย่างเดียว”^{๔๒}

“สันติภาพของโลก”^{๔๓} “พระคุณของแม่คือสันติภาพของโลก”^{๔๔} “อ้อมมยตากับสันติภาพเงียบ”^{๔๕} เป็นต้น

ผู้วิจัยได้ศึกษาปัญหาและสาเหตุของการขาดสันติภาพในทัศนะของท่านพบว่า แนวคิดของท่านปรากฏหรือสะท้อนให้เห็นจากปัญหาต่างๆ ที่ปรากฏในสังคม เช่น ปัญหาสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และปัญหาลัทธิศาสนา ซึ่งสะท้อนได้จากปณิธาน ๓ ประการของท่านพยายามชี้ให้เห็นปัญหาและสาเหตุของการขาดสันติภาพ เมื่อนำมาศึกษาวิเคราะห์แล้วพบว่า ปัญหาและสาเหตุของการขาดสันติภาพเกิดจากปัจจัยหลัก ๒ ด้านคือ

๑) ปัญหาและสาเหตุจากสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ

ปรากฏการณ์ทางสังคม ท่านพุทธทาสภิกขุเกิดและเติบโตในสังคมที่สงบสุขประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพประมงมาแต่โบราณ ฐานะพอมีพอใช้ ในเมืองไชยามีข้าราชการมาตั้งบ้านเรือนอยู่ จึงรับเอาวัฒนธรรมจากกรุงเทพฯ ได้เร็วกว่าอำเภอรอบ ๆ ประชาชนมีความรู้สึกกลัวเจ้านายในสมัยนั้น เพราะมีอำนาจมากคล้าย ๆ รัฐบาล และประชาชนทั่วไปมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ปัญหาสังคม การเมือง และเศรษฐกิจยังไม่มี ความรุนแรง^{๔๖}

แต่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ สังคมไทยเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมที่ใช้ชีวิตอย่างพอเพียง และใกล้ชิดพระพุทธานามที่ตั้งแต่สมัยสุโขทัย^{๔๗} ยึดแนวคิดทางการเมืองและเศรษฐกิจแบบตะวันตกเข้ามา มีบทบาทแทน สังคมไทยจึงมีความเปลี่ยนแปลงไป

^{๔๐} พุทธทาสภิกขุ, *ชุมนุมปาฐกถาชุดพุทธธรรม*, หน้า ๑๘๓-๒๓๙.

^{๔๑} พุทธทาสภิกขุ, *ชุมนุมเรื่องสั้น*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๘), หน้า ๑๖๖-๑๖๘.

^{๔๒} พุทธทาสภิกขุ, *ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๔๖), หน้า ๓๖๙-๔๑๑.

^{๔๓} พุทธทาสภิกขุ, *สันติภาพของโลก*, หน้า ๑๙๐.

^{๔๔} พุทธทาสภิกขุ, *พระคุณของแม่คือสันติภาพของโลก*, (นนทบุรี : ศูนย์สืบทอดอายุพระพุทธศาสนา วัดชลประทานรังสฤษฎ์, มปป.), หน้า ๓-๓๐.

^{๔๕} พุทธทาสภิกขุ, “อ้อมมยตากับสันติภาพเงียบ” ใน *๑๖ สิงหาคม วันสันติภาพไทย*, จัดพิมพ์โดยคณะกรรมการวันสันติภาพไทย, (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการวันสันติภาพไทย, ๒๕๓๓), หน้า ๑-๘.

^{๔๖} พุทธทาสภิกขุ, *เล่าไว้ในวัยสนธยา : อดีตชีวิตของพุทธทาสภิกขุ*, หน้า ๒๙-๓๒.

^{๔๗} ส.ศิวรักษ์, *อิทธิพลพุทธทาสต่อสังคม*, (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๓), หน้า ๑-๓๒.

หลายด้าน มีการเคลื่อนไหวทางสังคม จัดตั้งสถาบันการศึกษา ฝึกคนรับใช้ราชการและเพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตยหลังการปฏิวัติ^{๔๘} หลังปี พ.ศ.๒๕๐๓-๒๕๑๓ มีการเพิ่มจำนวนประชากรเกิดชุมชน มีการย้ายถิ่นจากชนบทไปสู่ตัวเมือง เกิดกลุ่มอาชีพต่างๆ เกิดชนชั้นทางเศรษฐกิจ เอาไรต์เอาเปรียบทางสังคม จนเกิดเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖^{๔๙}

ปัจจัยทางการเมืองและเศรษฐกิจ ทำให้สังคมไทยกลายมาเป็นสังคมอุตสาหกรรมไหลไปตามกระแสเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีที่ครอบงำสังคมไทยและสังคมโลก^{๕๐} สังคมไทยกลับเสื่อมและจิตใจของมนุษย์ก็ตกต่ำลงตกเป็นทาสของวัตถุ อีกทั้งยังเกิดปัญหาทางสังคมมากมาย คือ ปัญหา ยาเสพติด ปัญหาโสเภณี ปัญหาครอบครัวแตกแยก ปัญหาการคอร์รัปชัน ปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม เป็นต้น ท่านพุทธทาสภิกขุจึงวิจารณ์สภาพการณ์เช่นนี้ว่าโลกกำลังไร้สันติภาพยิ่งขึ้นทุกที มิใช่ว่ายิ่งเจริญแล้วยิ่งมีสันติภาพ กลายเป็นว่ายิ่งเจริญแล้วยิ่งวุ่นวาย ยิ่งยุ่งยากยิ่งไกลาหล จนจะไม่เป็นโลกของมนุษย์อยู่แล้ว แต่ก็ไม่รู้จะเรียกว่าโลกของอะไร มันก็ยังมีคนหรือมนุษย์อยู่ในโลกอันวุ่นวายนี้ ไม่รู้จะหนีไปไหน^{๕๑} ซึ่งปรากฏการณ์ทางการเมือง^{๕๒} มี ๒ ส่วน คือ การเมืองภายในประเทศ^{๕๓} กับการเมืองภายนอกประเทศ

ท่านได้สะท้อนปัญหาสังคม การเมือง และเศรษฐกิจในหนังสือหลายเล่ม เช่น “ธัมมิกสังคมนิยม” และ “เผด็จการแบบธรรมะ” “ประชาธิปไตยแบบสังคมนิยม”^{๕๔} “มหิตลธรรม”^{๕๕} “สังคมนิยมตามหลักแห่งพระพุทธศาสนา”^{๕๖} และ “สังคมนิยมชนิดที่ช่วยโลกได้”^{๕๗} เพื่อชี้ให้เห็นว่าการเมืองจะต้องมีธรรมะจึงจะเป็นการเมืองที่ถูกต้อง ท่านจึงเน้นปาฐกถาเรื่อง “ธรรมะกับการเมือง” เพราะการเมืองเป็นเรื่องสำคัญ โลกสงบสุขไม่ได้ ก็เพราะว่าไม่มีความถูกต้องทางการเมือง^{๕๘} ทั้งในประเทศและนอกประเทศ และปัจจุบันมีการขยายกระจายความไม่ถูกต้องที่ว่านี้ไปทั่วโลก ท่านเคยเขียนบทความต่อต้านสงครามเรื่อง “ไฟไหม้โลกยุคกึ่งพุทธกาล” “ความสงบในฐานะเป็นผลแห่งการ

^{๔๘} ลิขิต ธีรเวคิน, ศ.ดร., *วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย*, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๘.

^{๔๙} *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๑๘๖.

^{๕๐} ประเทือง แก้วสุข, *ไครน์ไทยไป*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ก่อกิจการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๒๙-๓๒.

^{๕๑} พุทธทาสภิกขุ, *สันติภาพของโลก*, หน้า ๓.

^{๕๒} ลิขิต ธีรเวคิน, ศ.ดร., *วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย*, หน้า ๑๔๐-๑๔๑.

^{๕๓} พุทธทาสภิกขุ, *เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา : อัตชีวประวัติของพุทธทาสภิกขุ*, หน้า ๕๑๖.

^{๕๔} พุทธทาสภิกขุ, *ธัมมิกสังคมนิยม*, หน้า ๑๑-๑๕.

^{๕๕} พุทธทาสภิกขุ, *มหิตลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๔๕), หน้า ๑-๕๒๔.

^{๕๖} พุทธทาสภิกขุ, *ธัมมิกสังคมนิยม*, หน้า ๕๗-๑๑๐.

^{๕๗} *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๑๑๑-๑๕๐.

^{๕๘} พุทธทาสภิกขุ, *ธรรมะกับการเมือง*, หน้า ๒.

เข้าถึงพุทธธรรม”^{๕๙} และเกิดการขัดแย้ง ต่อสู้ และสงคราม ที่เนื่องจากปัญหาความแตกต่างทางด้านชาติพันธุ์ และปัญหาลัทธิศาสนาตามมา^{๖๐}

ปัญหาเศรษฐกิจ^{๖๑} รัฐบาลรับเอาปรัชญาการพัฒนาเศรษฐกิจเสรีนิยมแบบตะวันตกที่แนวคิดที่รัฐบาลเป็นเพียงผู้ส่งเสริมและช่วยเหลือเอกชนเท่านั้น^{๖๒} มาใช้ในสังคมไทยเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน และหลักเศรษฐกิจแบบนี้ก็สอดคล้องกับระบอบทางการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตยที่สังคมไทยรับมาจากปรัชญาการเมืองตะวันตกเช่นเดียวกัน เรียกว่า ระบอบเสรีนิยมประชาธิปไตย เปิดการค้าและการเงินวิเทศนกิจ^{๖๓} พื้นฟูเศรษฐกิจและขยายตัวอย่างรวดเร็ว^{๖๔} ประเทศไทยประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๐๔ จนถึงปีที่ท่านพุทธทาสถึงแก่มรณกรรม พ.ศ. ๒๕๓๖ ประเทศไทยใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติไปทั้งสิ้น ๗ ฉบับ^{๖๕}

จากแผนพัฒนาฯ ดังกล่าว ตั้งแต่แผนฯ ๑-๗ มีปัญหาเศรษฐกิจให้ประเทศไทยแก้ไขอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด แม้จะมีความพยายามพัฒนาเศรษฐกิจเต็มตามที่ตามแผนฯ ดังกล่าวก็ตาม แต่เนื่องจากระบบเศรษฐกิจที่มนุษย์ใช้อยู่ที่นั่นไม่อาจแก้ปัญหาได้อย่างแท้จริง เศรษฐกิจทั้งในไทยและสังคมโลกจึงผันผวนขึ้นลงตามระบบกลไกวัฏจักรทางเศรษฐกิจ สังคมยังมีความยากจนอดอยาก เกิดช่องว่างระหว่างคนร่ำรวยกับคนจนมากขึ้น ท่านพุทธทาสภิกขุจึงเสนอระบบ “ธัมมิกเศรษฐกิจ” หรือ “ธัมมิกเศรษฐศาสตร์” ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

^{๕๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒๑.

^{๖๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม,๒๕๔๒), หน้า ๑๒๖-๑๒๗.

^{๖๑} ชูศักดิ์ จรุงสุวิสต์,ผศ., ระบบเศรษฐกิจและพัฒนากการเศรษฐกิจไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,๒๕๔๓), หน้า ๑๒๒.

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕.

^{๖๓} เสน่ห์ จามริก, เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน., ใน ยุทธศาสตร์ประเทศไทย ๑๙๙๙-๒๐๐๐, รวบรวมโดย พิทยา ว่องกุล, (กรุงเทพมหานคร : โครงการวิถึทรรศน์, ๒๕๔๑), หน้า ๔๙-๕๐.

^{๖๔} ชูศักดิ์ จรุงสุวิสต์,ผศ., ระบบเศรษฐกิจและพัฒนากการเศรษฐกิจไทย, หน้า ๑๓๗ - ๑๓๘.

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๘-๑๕๙.

ในพุทธศาสนานี้เราให้ความหมายแก่คำว่า “เศรษฐกิจ” คือการทำสิ่งที่ไม่มีความให้ค่าที่สุด หรือสิ่งที่มีค่าน้อยให้มีความมากที่สุด ทำอย่างนี้เราเรียกว่าเป็นเศรษฐกิจบริสุทธิอาจแก้ปัญหาของมนุษย์ทุกคนได้ พระพุทธเจ้าทำอย่างนี้จึงถือว่าท่านเป็นนักเศรษฐกิจ เมื่อเราพูดว่า เศรษฐกิจบริสุทธิ เราหมายถึงเศรษฐกิจที่แก้ปัญหาทางโลกได้ เดียวนี้โลกมีแต่เศรษฐกิจคดโกง ใช้เศรษฐกิจเป็นเครื่องมือเพื่อเอาเปรียบผู้อื่นมาเพิ่มประโยชน์ของตน นี่เป็นเศรษฐกิจคดโกง ขอให้เราพูดถึงเศรษฐกิจบริสุทธิตามหลักของพระธรรม ซึ่งเราจะเรียกว่า “ธัมมิกเศรษฐกิจ” หรือ “ธัมมิกเศรษฐศาสตร์” ก็ได้^{๖๖}

จากปรากฏการณ์ทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจดังที่กล่าวมาข้างต้น ท่านพุทธทาสภิกขุได้รับรู้ถึงสภาพที่มีความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ซึ่งส่งผลให้เกิดปัญหามานานประการในสังคม ด้วยความรู้สึกรับผิดชอบต่อสังคมที่มีอยู่ในตัวท่าน จึงเป็นที่มาของการนำเสนอแนวคิดเรื่องสันติภาพออกมา เพื่อเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาด้วยแนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านให้เป็นทางเลือกหนึ่งสำหรับสังคม

๒) ปัญหาและสาเหตุจากความเชื่อลัทธิศาสนา

ท่านพุทธทาสภิกขุมองว่า ปัญหาความรุนแรงแรงจนเกิดภาวะโลกรั้วสันติภาพ ส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจากการเปลี่ยนแปลงความเชื่อทางลัทธิศาสนาหรือการศึกษา ติความคำสอน พิธีกรรมทางศาสนาที่ผิดๆ นำมาปรับใช้ตอบสนองกิเลสตัณหาของมนุษย์ สร้างความวุ่นวายให้สังคมเกิดความเข้าใจผิด แยกแยะ จนนำไปสู่ความรุนแรงในที่สุด ท่านจึงตั้งปณิธานชีวิตท่านพุทธทาสภิกขุ ๓ ประการ คือ ๑. การทำให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน ๒. ทำความเข้าใจและร่วมมือกันระหว่างศาสนา ๓. ให้โลกหลุดพ้นจากอำนาจวัตถุนิยมอันเลวร้าย เมื่อพินิจปณิธานทั้ง ๓ ประการนี้แล้วจะพบว่ามโนะสำคัญที่เป็นพื้นฐานทางความคิดในการวางเป้าหมายและแสวงหาทางออกให้สังคมมนุษย์มีสันติภาพด้วยการใช้หลักศาสนา^{๖๗}

ปณิธานข้อที่ ๑ คือ การทำให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน^{๖๘} เนื่องจากหลักธรรมคำสอนของทุก ๆ ศาสนาล้วนมีจุดมุ่งหมายต้องการให้มนุษย์ทุกคนเป็นคนดี การที่ทุกคนจะเข้าถึงหัวใจศาสนาของตนเองได้นั้น บุคคลแต่ละคนจะต้องศึกษาทำความเข้าใจหลักธรรมคำสอนแล้วน้อมนำไปประพฤติปฏิบัติ เมื่อทุกคนได้ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนทางศาสนาแล้วก็จะได้รับผลตามสมควรแก่การปฏิบัติ เช่น ทำให้มีความรักต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสิ่ง ขจัดความเห็นแก่ตัวได้ ซึ่งจะ เป็นพื้นฐานให้เข้าใจผู้อื่นและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสันติ แต่ในสังคมโลกปัจจุบัน เราจะเห็นได้ว่าการที่มนุษย์ไม่เข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน จึงก่อให้เกิดการนำเอาศาสนาเป็นเครื่องมือแบ่งแยก ห้ำหั่นทำร้ายกันและกัน สร้างความริ้วฉานไม่เข้าใจกันและกันระกวางศาสนากับศาสนาบาง ระหว่างประเทศกับประเทศบ้าง ดังนั้น การจะเข้าใจศาสนาอื่น ๆ ได้ก็ต้องเข้าใจศาสนาของตนเองเสียก่อน

^{๖๖} บทปาฐกถาธรรมแก่นักเศรษฐศาสตร์และนักทฤษฎีสังคม จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ มหาวิทยาลัยสหประชาชาติ ณ ลานหินโค้ง สวนโมกขพลาราม ในวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๒๙, พุทธทาสภิกขุ, “ธัมมิกเศรษฐศาสตร์.” ใน *ธัมมิกเศรษฐศาสตร์ : ปรัชญาเศรษฐศาสตร์สังคมของชาวพุทธ*. จัดพิมพ์โดย ปรัชญาเปี่ยมพงศ์สานต์ (กรุงเทพมหานคร : กลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , ๒๕๓๑), หน้า ๑-๒.

^{๖๗} พุทธทาสภิกขุ, *สันติภาพของโลก*, หน้า ๑๐๘.

^{๖๘} *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๑๐๘.

ปณิธานประการแรกนี้จึงเป็นพื้นฐานนำไปสู่ปณิธานประการที่สอง การทำให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน ๆ ข้อนี้มันทำลายความเห็นแก่ตัว ซึ่งเป็นศัตรูของสันติภาพ ความเห็นแก่ตัวหมดไปแล้ว สันติภาพไม่มีศัตรู มันก็เจริญงอกงาม ให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน

ปณิธานข้อที่ ๒ คือ การทำความเข้าใจระหว่างศาสนา^{๖๙} เนื่องจากในสังคมโลกมีศาสนาที่หลากหลายให้มนุษย์ได้เลือกนับถือศรัทธา ซึ่งแต่ละศาสนามีจำนวนผู้นับถือมากบ้างน้อยบ้างแตกต่างกันไป การอยู่ร่วมกันท่ามกลางความหลากหลายทางศาสนาในสังคมโลกจำเป็นต้องอาศัยความเข้าใจระหว่างกันและกันซึ่งเป็นสิ่งที่สังคมโลกในปัจจุบันต้องการอย่างยิ่งเพื่อป้องกันมิให้เกิดความขัดแย้งทางศาสนาและนำไปสู่ความรุนแรงอื่นๆ ศาสนิกชนของแต่ละศาสนานอกจากจะต้องศึกษาทำความเข้าใจในศาสนาที่ตนเองนับถือแล้ว ควรจะศึกษาให้เข้าใจในหลักการคำสอนและวิถีปฏิบัติในศาสนาอื่นๆ และมีการปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและกันอยู่เสมอๆ เพื่อสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างศาสนา เพราะความเข้าใจระหว่างศาสนาทำให้โลกมีสันติภาพทำให้เกิดความสามัคคีปรองดองกัน โดยมีการเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตนเป็นพื้นฐานที่สำคัญ ทำความเข้าใจระหว่างศาสนาต่าง ๆ กัน ให้เข้าใจกัน ให้ร่วมมือกัน สันติภาพมันก็มีได้โดยง่าย เร็วขึ้น มากขึ้น

ปณิธานข้อที่ ๓ คือ การหลุดพ้นจากวัตถุนิยม^{๗๐} เนื่องจากสังคมโลกในปัจจุบันความเจริญทางด้านวัตถุกำลังส่งผลทำให้จิตใจของมนุษย์ตกต่ำลง วิถีชีวิตถูกชักนำให้ไหลไปตามทิศทางการแสวงหาบริโภคนิยมอย่างสุดโต่ง ในขณะที่ศาสนาซึ่งเป็นเรื่องของกรการยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น มนุษย์กลับมองข้ามไม่ให้ความสำคัญ จิตใจของมนุษย์จึงตกต่ำ เต็มไปด้วยความเร่าร้อนความเห็นแก่ตัว ความโกรธแค้นชิงชังกันและกัน ปราศจากพลังแห่งสันติภาพสำหรับสร้างความสมดุลให้กับชีวิต ดังนั้น การที่มนุษย์ตกเป็นทาสของวัตถุจึงเป็นอุปสรรคสำคัญในการเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนา อีกทั้งการทำมาหากินระหว่างศาสนาก็เกิดขึ้นได้ยาก ท่านพุทธทาสภิกขุจึงปรารภแนะนำให้มนุษย์หลุดพ้นจากอำนาจของวัตถุนิยม เพื่อให้มนุษย์เข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตนการดำเนินชีวิตก็จะมีความเป็นอยู่อย่างพอเพียง ไม่โลภ ไม่แย่งชิง และไม่ก่อสงคราม การออกมาเสียจากอำนาจของวัตถุนิยมนี้ยิ่งสำคัญที่สุด คนไม่เข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน เพราะมันไปบ้าไปหลงวัตถุนิยม แล้วคนทำความร่วมมือกันแม้ในระหว่างศาสนาไม่ได้ เพราะมันไปหลงในวัตถุนิยม ถ้าไม่หลงในวัตถุนิยมแล้ว มันง่ายนิดเดียว ที่จะทำความเข้าใจกันระหว่างบุคคลหรือระหว่างศาสนา ถ้าไม่หลงในตัววัตถุนิยมแล้ว มันง่ายนิดเดียวที่จะทำความเข้าใจกันระหว่างบุคคลหรือศาสนา เอาละ ก็สามารถที่จะเข้าถึงหัวใจอันแท้จริงของศาสนาของตน คือความหลุดพ้น หลุดพ้นจากโลก

ท่านพุทธทาสภิกขุได้บูรณาการความรู้ที่ได้มาจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งทางสังคมและทางการเมือง และทางเศรษฐกิจ โดยมีการศึกษาทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานที่สำคัญ อีกทั้งยังเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์และอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมทั้งทางดีและทางร้ายได้อย่างร่วมสมัย รวมทั้งการที่ท่านมีปณิธานที่แน่วแน่มั่นคง ๓ ประการ หลอมรวมจิตใจและสติปัญญาของท่านให้เป็นผู้ที่ใฝ่สันติมีความรับผิดชอบต่อสังคม จึงเป็นที่มาของแนวคิดเรื่องสันติภาพท่านพยายามนำเสนอผ่านผลงานต่างๆ อยู่เป็นระยะๆ

^{๖๙} พุทธทาสภิกขุ, “ธัมมิกเศรษฐศาสตร์”, ใน ธัมมิกเศรษฐศาสตร์ : ปรัชญาเศรษฐศาสตร์สังคมของชาวพุทธ. หน้า ๑-๒.

^{๗๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

๒.๒.๓ เป้าหมายของการมีสันติภาพ

จากการมองปัญหาและสาเหตุของการขาดสันติภาพดังที่กล่าวมาข้างต้น พบว่าท่านพุทธทาสภิกขุตั้งใจแรงกล้าที่จะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้สังคมโลกมีสันติภาพที่ถาวรและแท้จริงขึ้นมาได้ สะท้อนให้เห็นจากสำเนียงรับผิดชอบต่อความเสื่อมและความเจริญของสังคมโดยตรงตามปณิธาน ๓ ประการดังกล่าวมานั้นด้วย^{๗๑} ท่านได้ตั้งเป้าหมายไว้ ๓ ระดับ คือ

๑) กระตุ้นให้โลกตระหนักเห็นความสำคัญของสันติภาพ

การเกิดขึ้นขององค์การสหประชาชาติ (UN) เพราะปรารถนาให้โลกมีสันติภาพและรักษาสันติภาพไว้ สังคมโลกวิกฤติทั้งเจตนาและไม่เจตนา ท่านพุทธทาสภิกขุจึงมองโลกโดยภาพรวมว่าไร้สันติภาพ เพราะเห็นมีวิกฤติชัดเจนหลายด้าน เช่น วิกฤติเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง สังคมสิ่งแวดล้อม จนเกิดความทุกข์ยากลำบากและวิตกกังวลแก่มนุษยและสังคมโลกปัจจุบัน^{๗๒}

ท่านพุทธทาสภิกขุมองว่า วิธีที่จะช่วยบรรเทาวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ให้น้อยลงจนหมดสิ้นไปได้นั้นมนุษย์และสังคมจะต้องเห็นความสำคัญของสันติภาพมากยิ่งขึ้น โดยการหันมาพิจารณาปรึกษาหารือกันว่าจะทำอย่างไร เพื่อให้สังคมโลกเกิดสันติภาพที่ถาวรและแท้จริงสามารถหลุดพ้นไปจากวิกฤตการณ์อันไม่พึงปรารถนาต่าง ๆ ได้ ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า “โลกมันไร้สันติภาพมากขึ้น ๆ จนเราจะต้องพิจารณากันแล้ว คือต้องมาพู่กัน พิจารณากัน ปรึกษาหารือกัน จะประพุดติกระทำอย่างไรดี จึงจะรอดไปจากอันตรายอันนี้”^{๗๓} ดังนั้น การสอนเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุจึงมีจุดมุ่งหมายสำคัญประการแรก คือ ใ้มนุษย์และสังคมตระหนักเห็นความสำคัญของสันติภาพว่ามีความสำคัญต่อสรรพชีวิต ตลอดถึงโลกและจักรวาล ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า ถ้าทุก ๆ โลกมีสันติภาพสากลจักรวาลก็มีสันติภาพไม่ว่าจะในระดับไหน ล้วนแต่ต้องการสันติภาพทั้งสิ้น^{๗๔}

๒) ให้ความร่วมมือร่วมใจกันสร้างสรรค์สันติภาพ

ท่านพุทธทาสภิกขุมองว่าบุคคลเพียงคนเดียวไม่อาจสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในสังคมโลกมนุษย์ได้ หากแต่ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจจากมนุษย์ทุกคนในโลก^{๗๕} ให้ความร่วมมือร่วมใจกันสร้างสรรค์สันติภาพจึงเป็นจุดมุ่งหมายประการหนึ่งของการสอนเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุนี้ จะเกิดขึ้นได้ จำเป็นต้องอาศัยการช่วยกันปรับปรุงจิตใจของมนุษย์แต่ละคนให้ดีให้ถูกต้อง ด้วยการเริ่มต้นจากจิตใจของปัจเจกบุคคลแต่ละคนก่อน^{๗๖} การปรับปรุงจิตใจของบุคคลแต่ละคนเพื่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันสร้างสรรค์สันติภาพนั้น ท่านพุทธทาสภิกขุได้เสนอเงื่อนไขที่สำคัญแก่บุคคลและสังคมไว้คือ การทำลายความเห็นแก่ตัว เนื่องจากความเห็นแก่ตัวเป็นกำแพงที่ขวางกั้นมิให้มนุษย์เกิดความร่วมมือร่วมใจกันได้ และมักจะก่อให้เกิดความขัดแย้งและความรุนแรงตามมา ถ้ามนุษย์ทุกคนทำลายความเห็นแก่ตัวเสียได้ มนุษย์ทุกคนก็จะรักกันและกัน และสามารถให้ความร่วมมือ

^{๗๑} รัญจวน อินทรกำแหง, ท่านอาจารย์พุทธทาสในฐานะครู, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๘), หน้า ๔๗.

^{๗๒} พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, หน้า ๗.

^{๗๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

^{๗๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

^{๗๕} พุทธทาสภิกขุ, เทคนิคของการมีธรรมะ, หน้า ๑๔.

^{๗๖} พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, หน้า ๒๘๐.

ช่วยเหลือกันและกันได้ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวว่า “เมื่อคนในโลกไม่มีความเห็นแก่ตัวแล้ว เขาก็จะรักผู้อื่นได้ เขาก็จะช่วยเหลือกันได้ ไปเอาเปรียบกันอย่างเลือดเย็น เหมือนอย่างที่กำลังมีอยู่ทั่วไปในโลกนี้”^{๗๗}

ดังนั้น ความร่วมมือร่วมใจกันสร้างสรรค์สันติภาพจึงเป็นจุดมุ่งหมายประการหนึ่งในการสอนเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุ

๓) หันมาส่งเสริมศีลธรรมทางศาสนา

ท่านพุทธทาสภิกขุมองว่าศีลธรรมเป็นเรื่องสำคัญกว่าเรื่องใด^{๗๘} เพราะความสงบสุขหรือความทุกข์เดือดร้อนในสังคมแสดงให้เห็นว่ามนุษย์ไร้ศีลธรรม^{๗๙} ยิ่งมนุษย์โลกปัจจุบันที่กำลังใช้ชีวิตอย่างไร้ศีลธรรมและปล่อยจิตใจให้ไหลไปตามกระแสวัตถุนิยม ก่อให้สังคมวิกฤตเดือดร้อนจนวาย เพื่อความสงบสุขของมนุษย์และสังคม ศีลธรรมจึงกลายเป็นหัวใจสำคัญที่จะต้องศึกษาปฏิบัติให้เข้าใจจนเกิดผล คือ นำศีลธรรมกลับมาสู่วิถีชีวิตมนุษย์ดังเดิม^{๘๐}

ดังนั้น ในภาพรวมจึงเห็นได้ว่าท่านพุทธทาสภิกขุ ได้กระตุ้นให้ทุกกิจกรรมช่วยส่งเสริมศีลธรรมหรือตั้งอยู่บนฐานของศีลธรรมเพื่อให้มวลมนุษย์ได้สร้างสังคมโลกให้เกิดสันติภาพที่ถาวรโดยนำพามนุษย์ให้มีศีลธรรมทางกายวาจาใจคือ กายวาจาไม่เบียดเบียนผู้อื่น จิตปกติมีสมาธิ ตั้งมั่นไม่หวั่นไหว และศีลธรรมทางทฤษฎีคือความคิดเห็นที่ถูกต้อง^{๘๑} ท่านเสนอได้เสนอแนวคิดที่ว่าควรเริ่มต้นส่งเสริมปลูกฝังตั้งแต่ระดับเยาวชนคนหนุ่มสาว ท่านมองว่า “ศีลธรรมของเยาวชนคือสันติภาพของโลก”^{๘๒} เพราะเยาวชนคือผู้สร้างโลกของเราในอนาคต^{๘๓}

ท่านพุทธทาสภิกขุเรียกร้องให้ศีลธรรมกลับมา ถ้าศีลธรรมไม่กลับมาโลกจะพินาศ ดังบทประพันธ์ที่ท่านได้ประพันธ์ไว้ดังนี้

ถ้าศีลธรรมไม่กลับมาโลกาวินาศ	มนุษย์ชาติเลวร้ายกว่าเดรัจฉาน
มัวหลงเรื่องกินกามเกียรติกเลียดนิพพาน	ล้วนถือด้านไม่เห็นยวร้ายบังคับใจ
อาชญากรรมเกิดกระหน่ำลงในโลก	มีเลือดโชกแดงฉานแล้วช่านไหล
เพราะบ้ากินบ้ากามทรมานเกินไป	บ้าเกียรติก็พอไม่ได้ให้เมათน
อยากครองเมืองครองโลกโยกกันใหญ่	ไม่มีใครเมตตาใครให้สับสน
ขอศีลธรรมได้กลับมาพาหมู่คน	ให้ผ่านพ้นวิกฤตการณ์ทันเวลาฯ ^{๘๔}

^{๗๗} พุทธทาสภิกขุ, เทคนิคของการมีธรรมะ, หน้า ๒๙.

^{๗๘} พุทธทาสภิกขุ, ศีลธรรมกับมนุษย์โลก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (สุราษฎร์ธานี :ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๘), หน้า ๑-๒.

^{๗๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

^{๘๐} พุทธทาสภิกขุ, การกลับมาแห่งศีลธรรม, หน้า ๙.

^{๘๑} พุทธทาสภิกขุ, ศีลธรรมกับมนุษย์โลก,, หน้า ๑๒-๑๓.

^{๘๒} รัญจวน อินทรกำแหง, ท่านอาจารย์พุทธทาสในฐานะครู, หน้า ๔๗-๔๘.

^{๘๓} พุทธทาสภิกขุ, เยาวชนกับศีลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (สุราษฎร์ธานี :ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๗), หน้า ๔.

^{๘๔} พุทธทาสภิกขุ, บทกวีของพุทธทาสภิกขุ, หน้า ๘๓.

ท่านพุทธทาสภิกขุเห็นว่าสังคมโลกจำเป็นต้องมีธรรมะเป็นเครื่องประคับประคองให้ เป็นไปในทางที่ถูกต้องหรือทางที่ดี^{๘๕} ระบบเศรษฐกิจ ระบบการอยู่ร่วมกัน ระบบการเมือง ระบบการ ปกครอง ระบบการศึกษา เป็นต้น ทุกระบบต้องมีศีลธรรมนำพา หากปล่อยให้สังคมโลกไปตาม ความรู้สึกของโลกโดยไม่มีธรรมะเป็นเครื่องประคับประคองก็จะเป็นอันตรายต่อสังคมโลก ดังนั้น การ สอนเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุจึงเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้มนุษย์และสังคมที่ต้องการสันติภาพ ต้องมีศีลธรรมทางศาสนาในจิตใจของตน เมื่อเกิดมีระบบศีลธรรมในชีวิตตนเองแล้วจึงจะเห็น สันติภาพและสันติสุขหรือความสุขสงบในชีวิตประจำวันที่ไม่ต้องเบียดเบียนใครและไม่ถูกเบียดเบียน เพราะได้สัมผัสเองในชีวิต จากนั้นจะมองเห็นความสำคัญของการมีสันติภาพแล้วเกิดจิตสำนึกร่วมใน การกระตุ้นส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือร่วมใจขยายวงกว้างหรือแผ่ขยายสันติภาพออกไปสู่มนุษย์ สัตว์ สังคม โลก จนถึงจักรวาลในที่สุด

๒.๒.๔ แนวทางการสร้างสันติภาพ

ท่านพุทธทาสภิกขุมองว่าสันติภาพควรเป็นสิ่งที่มีมนุษย์และสังคมโลกทุกระดับพึงปรารถนา และต้องการให้เกิดขึ้น และวิธีที่จะช่วยให้มนุษย์และสังคมสร้างสรรค์สันติภาพเกิดขึ้นได้ จำเป็นต้อง สร้างขึ้นมาทั้ง ๒ ระดับ คือ ระดับปัจเจกบุคคลกับระดับสังคม มีรายละเอียดดังนี้

๑). แนวทางการสร้างสันติภาพในระดับปัจเจกบุคคล

ควรส่งเสริมให้บุคคลมีการศึกษาดีหรือถูกต้องสมบูรณ์ ไม่เป็นการศึกษาแบบสุนัขหางด้วน คือ ต้องมีความรู้ทั้งด้านวิชาชีพและมีความรู้ด้านศีลธรรมหรือธรรมะสำหรับความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง หรือสมบูรณ์ด้วย^{๘๖} ส่งเสริมให้บุคคลมีสุขภาพอนามัยดีหรือถูกต้องทั้งทางกาย ทางจิต และทาง สติปัญญา สุขภาพอนามัยดีทางกายคือร่างกายไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน พร้อมทั้งจะเป็นที่ตั้งของ จิต สุขภาพอนามัยดีทางจิตคือจิตปกติไม่เป็นคนวิกลจริต ไม่ตกเป็นทาสของกิเลส พร้อมทั้งจะเป็น ที่ตั้งของสติปัญญา และสุขภาพอนามัยดีทางสติปัญญาคือไม่มีความเห็นผิด เข้าใจผิด เชื่อผิด และไม่ เป็นทาสของกิเลส พร้อมทั้งสำหรับจะแก้ปัญหาคือปัญหาทุกอย่างให้ลุล่วงไปด้วยดี^{๘๗} ส่งเสริมให้บุคคลมี ครอบครัวยุติธรรมหรือถูกต้อง หรือไม่มีปัญหาครอบครัว คือ มีความเป็นอยู่ที่ดีถูกต้องต่อกันและกันตาม หลักธรรมะเรื่องทศ ๖ ได้แก่ ทิศข้างหน้าคือบิดามารดา ทิศข้างหลังคือลูกหลาน ทิศข้างซ้ายคือมิตร สหาย ทิศข้างขวาคือครูบาอาจารย์ ทิศข้างบนคือผู้มีอำนาจ ผู้บังคับบัญชา พระมหากษัตริย์ สมณะ พระสงฆ์ ทิศข้างล่างคือคนที่อยู่ใต้บังคับบัญชา คนยากจน คนใช้ คนกรรมกร^{๘๘} ส่งเสริมให้บุคคลมี ระบบเศรษฐกิจที่ดี คือ เป็นบุคคลที่ไม่ยากจน ไม่เดือดร้อน มีระบบเศรษฐกิจที่เรียกว่ากินอยู่พอดี เท่าที่จะให้สำเร็จประโยชน์ในการเป็นอยู่ แล้วทำหน้าที่ได้มากมาย ถ้ามีเหลือก็ใช้ไปเพื่อประโยชน์ของ สังคมหรือสาธารณประโยชน์^{๘๙} ส่งเสริมให้บุคคลรู้จักธรรมะดี จนรู้ว่าธรรมะคือหน้าที่ที่ถูกต้องของ มนุษย์ หน้าที่แบ่งออกเป็น ๒ ชั้น ได้แก่ หน้าที่ชั้นที่หนึ่งพื้นฐานทั่วไปคือหน้าที่ที่ถูกต้องของมนุษย์ หน้าที่ชีวิตรอดอยู่ได้ เป็นหน้าที่ระดับโลกียะ และหน้าที่ชั้นที่สองคือให้รอดจากความทุกข์ ความบีบ คั้นของโลก เป็นหน้าที่ระดับโลกุตระ ดังนั้น แม้ว่าบุคคลจะมีหน้าที่อย่างโลกียะ ให้รอดชีวิตอยู่ได้ใน

^{๘๕} พุทธทาสภิกขุ, เทคนิคของการมีธรรมะ, หน้า ๓๐.

^{๘๖} พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, หน้า ๓๘๖-๓๘๘.

^{๘๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๘-๓๙๐.

^{๘๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙๐-๓๙๒.

^{๘๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙๒-๓๙๕.

โลก แต่ต้องมีชีวิตอย่างโลกุตระคือมีหน้าที่ไม่ให้เรื่องโลก ๆ ความเห็นแก่ตัวของกูมาครอบงำทำให้เป็นทุกข์ได้^{๙๐} ส่งเสริมให้บุคคลเป็นคนไม่เห็นแก่ตัว คือ รักผู้อื่น เพราะนำหลักธรรมะสูงสุดมาใช้คือ ทุกคนเป็นเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน เรามีปัญหาคือความทุกข์อย่างเดียวกัน คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย อย่างเดียวกัน แล้วเราจะเบียดเบียนกันทำไม เราจะเอาเปรียบกันทำไม เราจะรังเกียจกันทำไม เราจึงรักผู้อื่น^{๙๑} ส่งเสริมให้บุคคลมีศีลธรรม คือ มีการคิด การพูด การกระทำที่เป็นไปเพื่อให้เกิดความปรกติ ความสงบสุขหรือสันติภาพ แต่ไม่ก่อให้เกิดปัญหาโกลาหลวุ่นวายวิฤตการณ์ใด ๆ ที่ตรงกันข้าม^{๙๒} ส่งเสริมให้บุคคลมีสัมมาทิฐิ คือ ความคิด ความเห็น ความเชื่อ ความรู้ ที่ถูกต้อง ย่อมจะก่อให้เกิดการคิด การพูด และการกระทำที่ถูกต้องตามไปด้วย สัมมาทิฐิจึงเป็นความรู้ที่เป็นรากฐานของศีลธรรม^{๙๓} และส่งเสริมให้บุคคลเป็นคนมีชีวิตเย็น ชีวิตเย็นนี้มี ๒ แบบ คือ ชีวิตเย็นอย่างผู้มีกิเลส แก่กิเลสไม่เกิดขึ้น เพราะสามารถควบคุมไว้ได้ เรียกว่า “ชีวิตเย็นแบบชาวโลก” และ “ชีวิตเย็นอย่างผู้ไม่มีกิเลส” คือแบบพระอรหันต์ เพราะหมดกิเลสโดยสิ้นเชิงแล้ว ไม่มีกิเลสเกิดขึ้นอีก^{๙๔}

๒) แนวทางการสร้างสันติภาพในระดับสังคม

ควรส่งเสริมให้สังคมมีระบบเศรษฐกิจที่ถูกต้อง ซึ่งท่านพุทธทาสภิกขุเรียกว่า “ธัมมิกสังคมนิยม”^{๙๕} กล่าวคือ ระบบที่คนร่ำรวยกับคนยากจนอยู่ร่วมกันได้ โดยการร่วมมือกันทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ แต่กลับทะนุบำรุง ส่งเสริมรักษาทรัพยากรของธรรมชาติ และทำสิ่งที่มีค่าน้อยให้มีค่ามาก หรือทำสิ่งที่ไม่มีความหมายกลายเป็นของมีค่า และเป็นระบบเศรษฐกิจที่จัดการให้มนุษย์ได้รับประโยชน์สูงสุดทางจิตวิญญาณคือ บรรลุมรรคผลนิพพาน^{๙๖} ส่งเสริมให้สังคมมีระบบการอยู่ร่วมกันอย่างถูกต้อง กล่าวคือ มนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะเป็นคนร่ำรวยหรือคนยากจนก็ตาม ต่างก็พึ่งพาอาศัยกันและกันได้ โดยมีหลักธรรมเป็นพื้นฐานทางจิตใจคือมีความรู้สึกที่ทุกคนเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งสิ้น^{๙๗} ส่งเสริมให้สังคมมีระบบการเมืองที่ถูกต้อง กล่าวคือ ระบบที่ทำให้ทุกคนอยู่กันอย่างผาสุก โดยไม่ต้องใช้ศาสตรา โดยไม่ต้องใช้อำนาจ และระบบการเมืองซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น รัฐบาล การบริหาร ตุลาการ นิติบัญญัติ รัฐสภาพ พรรคการเมือง เป็นต้น จะต้องมีศีลธรรมคือความถูกต้องเป็นหลักในการปฏิบัติทั้งนี้ทั้งการเมืองและประชาชน^{๙๘} ส่งเสริมให้สังคมมีระบบการปกครองที่ถูกต้อง กล่าวคือ ระบบการปกครองทั้งหลายที่มีอยู่ไม่ว่าจะเป็นระบบใดก็ตาม ต้องถือเอาธรรมะคือความถูกต้องเป็นใหญ่ มีความถูกต้องเป็นหลัก โดยที่ผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองก็ต้องมีธรรมะ มีศีลธรรม คือ ไม่เห็นแก่ตัว แต่เห็นแก่ธรรมะ^{๙๙} ส่งเสริมให้สังคมมีระบบศีลธรรมและศาสนาที่ถูกต้อง ศีลธรรมที่ถูกต้องคือศีลธรรมที่เป็นไปตามหลักของศาสนาที่ถูกต้อง เพราะศีลธรรมเป็นผลผลิตที่ออกมาจากหลักเกณฑ์

^{๙๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙๕-๓๙๙.

^{๙๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙๙.

^{๙๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๐.

^{๙๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๑.

^{๙๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๒-๔๐๓.

^{๙๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๕.

^{๙๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๖.

^{๙๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๗-๔๑๐.

^{๙๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๐-๔๑๑.

^{๙๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๒-๔๑๓.

ของศาสนา เพราะฉะนั้นศาสนาจะต้องเป็นระบบที่ถูกต้องด้วย ศาสนาที่ถูกต้องจึงหมายถึง ศาสนาที่มนุษย์สามารถนำมาปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง เพื่อให้บรรลุจุดหมายที่ถูกต้องคือสันติภาพแก่มนุษย์^{๑๐๐} ส่งเสริมให้สังคมมีระบบการศึกษาที่ถูกต้อง ไม่เป็นการศึกษาชนิดสุนัขหางด้วน กล่าวคือ การศึกษาจะต้องสอนให้คนมีทั้งความรู้ความสามารถทั้งด้านวิชาการและการประกอบอาชีพได้อย่างถูกต้อง มีศีลธรรม เหมาะสมแก่ความเป็นมนุษย์ สามารถพัฒนามนุษย์ให้เป็นผู้ที่มีจิตใจสูงคือทำมนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่มีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ คือ เป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา เป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์ เป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติเป็นสาวกที่ดีของศาสนา^{๑๐๑} และส่งเสริมให้สังคมมีระบบนิเวศวิทยาที่ถูกต้อง ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงระบบการกำจัดมลภาวะเท่านั้น แต่มีความหมายกว้างไปจนถึงวิทยาการสำหรับการเป็นอยู่ทุกแขนง ทุกทิศทาง ทุกระดับที่ถูกต้อง โดยการดำเนินการให้มีลักษณะพอดี และสามารถควบคุมให้มีความเรียบร้อย มีความสงบสันติสุขได้ เรียกว่านิเวศวิทยาที่ถูกต้อง เหมาะสมแก่ความมีสันติภาพ^{๑๐๒}

สรุปได้ว่า แนวทางส่งเสริมสันติภาพในแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุตั้งที่กล่าวมานี้ได้แก่ การส่งเสริมให้ปัจเจกบุคคลและสังคมมีธรรมะคือความถูกต้อง ยึดเอาความถูกต้องเป็นใหญ่และเป็นหลักการสำคัญในการประพฤติปฏิบัติหรือดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม การปกครอง ศาสนา การศึกษา และนิเวศวิทยา หากส่งเสริมตามแนวทางตั้งที่กล่าวในเบื้องต้นให้เป็นไปพร้อมๆ กันทั้งส่วนปัจเจกบุคคลและส่วนสังคม สันติภาพก็จะเกิดขึ้นแก่สังคมโลก^{๑๐๓}

จากการศึกษาสันติภาพแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุทำให้เราได้ทราบถึงความหมายของคำว่าสันติภาพตามแนวคิดของท่านที่ครอบคลุมถึงด้านต่างๆ ทั้งทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ วัตถุ และจิตใจ ได้ทราบถึงที่มาของแนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านว่ามาจากการศึกษา จากปรากฏการณ์ทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และจากปณิธานชีวิตของท่านทำให้ทราบถึงจุดหมายของการสอนเรื่องสันติภาพท่านว่ามีจุดหมาย ๓ ประการคือ การตระหนักถึงความสำคัญของสันติภาพ ความร่วมมือร่วมใจกันสร้างสรรค์สันติภาพ และการส่งเสริมศีลธรรม และทำให้ทราบถึงแนวทางการส่งเสริมสันติภาพในแนวคิดของท่านทั้งส่วนปัจเจกบุคคลและส่วนสังคม

ด้วยปณิธานชีวิตที่เป็นอุดมคติที่ยังรากลึกกลงแล้วนี้ทำให้ท่านสนใจใฝ่หาความรู้ทางธรรมะตลอดเวลาไม่เฉพาะแต่พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทหรือหินยานแต่ครอบคลุมไปถึงพระพุทธศาสนา แบบมหายานและศาสนาอื่น เช่น คริสต์ อิสลาม ฮินดู ลิกซ์ เป็นต้น จากความรู้ที่กว้างขวางและลึกซึ้งนี้เอง ทำให้ท่านสามารถประยุกต์ วิธีการสอนและปฏิบัติธรรมะได้อย่างหลากหลาย ให้คนได้เลือกปฏิบัติ ให้สอดคล้องกับพื้นความรู้และอุปนิสัยของตนได้ โดยไม่จำกัดชนชั้น เชื้อชาติและศาสนา เพราะท่านเชื่อว่า มนุษย์ทุกคนก็คือ เพื่อน ร่วม เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันหมดทั้งสิ้น และหัวใจของทุกศาสนาก็เหมือนกันหมดคือต้องการให้คนพ้นทุกข์ เพราะฉะนั้นท่านจึงได้ตั้งปณิธานในชีวิตไว้ ๓ ข้อ คือ ๑.ให้พุทธศาสนิกชนหรือศาสนิกแห่งศาสนาใดก็ตามเข้าถึง ความหมายอันลึกซึ้ง ที่สุดแห่งศาสนาของตน หรือพยายามทำตนให้เข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน ๒.ทำความเข้าใจอันดีระหว่างศาสนาหรือพยายามทำความเข้าใจระหว่างศาสนา ๓.ดึงเพื่อนมนุษย์ให้ออกมาเสีย

^{๑๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๓-๔๑๖.

^{๑๐๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๖-๔๑๗.

^{๑๐๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๓.

^{๑๐๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๓.

จากวัตถุนิยม หรือพยายามช่วยกันถอนตัวออกจากอำนาจของวัตถุนิยม หันมาสนใจมนุษย์ธรรมและศีลธรรมมากขึ้น

๒.๓ สรุป

จากการวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องสันติภาพในทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุในประเด็นนิยามความหมาย ปัญหาการและสาเหตุของการขาดสันติภาพ เป้าหมายของการมีสันติภาพ และแนวทางสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้น

สรุปได้ว่า ในแง่ของนิยามและความหมายสันติภาพในทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุนั้น ท่านหมายถึง สันติภาพที่มีความจำเป็นต้องเกิดจากความสงบสุขในจิตใจ วิญญาณ และสติปัญญา เกิดจากการพัฒนาจิตใจไม่ตกเป็นทาสของวัตถุ ไม่เห็นแก่ตัวในระดับจิตใจของปัจเจกชนเสียก่อน แล้วขยายครอบคลุมออกไปถึงสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวัตถุ ในด้านสังคมจะต้องมีมนุษยธรรม มีมิตรภาพต่อกัน มีศีล ๕ ในทุกกิจกรรม มีความสงบสุขในโลกอุดมคติ ด้านการเมือง สันติภาพหมายถึง ความสงบสุขหรือความผาสุกอันเกิดจากระบบการเมืองที่มีธรรมะที่เรียกว่า “ธัมมิกสังคมนิยม” เป็นระบบที่เน้นประโยชน์ของสังคมมากกว่าประโยชน์ส่วนบุคคล เป็นระบบที่ไม่ใช่ความรุนแรง ทั้งปวง เนื่องจากมีธรรมะเป็นพื้นฐาน ด้านวัตถุหรือเศรษฐกิจ สันติภาพหมายถึงความสงบสุขที่เกิดจากการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างมีศีลธรรมและมีความรักต่อเพื่อนมนุษย์ในฐานะเป็นเพื่อนร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน จัดระบบเศรษฐกิจในสังคมและในธรรมชาติสิ่งแวดล้อมให้เป็นธรรมที่ทำให้คนรวยและคนจนอยู่ร่วมกันได้อย่างสมดุล ธรรมชาติทั้งหลายที่อยู่ในสภาวะปกติไม่ถูกทำลายและดำเนินไปตามหน้าที่ของมัน ด้านจิตใจท่านมองว่ามนุษย์เป็นได้ทั้งผู้สร้างและผู้ทำลาย สันติภาพของโลกเนื่องจากชีวิตมนุษย์นอกจากจะมีร่างกายที่เป็นรูปธรรมแล้ว ยังมีจิตใจที่เป็นนามธรรมด้วย คำว่า “จิตใจ” ยังหมายถึงวิญญาณและสติปัญญาเพราะโลกอยู่กับมนุษย์และมนุษย์ก็อยู่กับโลก โลกจะเป็นอย่างไรก็แล้วแต่มนุษย์ หรือแล้วแต่จิตใจของมนุษย์ จิตใจมนุษย์นี้สำคัญ เป็นต้นตอของความเปลี่ยนแปลงทั้งปวง จะสันติภาพหรือจะวิฤตการณ์ขึ้นอยู่กับจิตใจของมนุษย์ เพราะโลกและสัตว์โลกอันจิตยอมนำไป หากจิตใจมนุษย์มีสันติภาพคือสงบสุขในจิตใจ จิตวิญญาณ สติปัญญา พัฒนาจิตใจและพัฒนาระดับความอยากให้สูงละเอียดขึ้นจนไม่ตกเป็นทาสวัตถุ ไม่เห็นแก่ตัว จนในที่สุดไม่มีกิเลสอาสวะอยู่ในจิตใจนั่นก็คือนิพพานเป็นความสงบสุขในส่วนจิตใจ ทางจิตวิญญาณ ทางสติปัญญาที่เป็นต้นตอของความถูกต้องทั้งปวง เป็นสันติภาพในทางวิญญาณ สันติภาพของสติปัญญา

ในแง่ของปัญหาและสาเหตุของการขาดสันติภาพนั้น เกิดจากการพัฒนาสังคมที่ผิดพลาดทั้งในด้านการศึกษา สังคม การเมือง และเศรษฐกิจ รวมไปถึงลัทธิความเชื่อทางศาสนาที่ผิดเพี้ยนไปจากแก่นแท้ของคำสอนทางศาสนาด้วยการตีความคำสอนมารับใช้วัตถุนิยมหรือความรุนแรง จึงนำมาสู่การตั้งปณิธาน ๓ ประการที่ตั้งไว้แล้วสันติภาพย่อมมีแน่นอน ๑. การทำให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน ๆ ข้อนี้นั้นทำลายความเห็นแก่ตัว ซึ่งเป็นศัตรูของสันติภาพ ความเห็นแก่ตัวหมดไปแล้ว สันติภาพไม่มีศัตรู มันก็เจริญงอกงาม ให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน ๒. ทำความเข้าใจระหว่างศาสนาต่างๆ กัน ให้เข้าใจกัน ให้ร่วมมือกัน สันติภาพมันก็ได้โดยง่าย เร็วขึ้น มากขึ้น ๓. ออกมาเสียจากอำนาจของวัตถุนิยมนี้ยังสำคัญที่สุด คนไม่เข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน เพราะมันไปบ้ำไปหลงวัตถุนิยม แล้วคนทำความร่วมมือกันแม้ในระหว่างศาสนาไม่ได้ เพราะจะไปหลงในวัตถุนิยม ถ้าไม่หลงในวัตถุนิยมแล้ว มันง่ายนิดเดียว ที่จะทำความเข้าใจกันระหว่างบุคคลหรือระหว่าง

ศาสนา ถ้าไม่หลงในตัววัตถุนิยมแล้ว มันง่ายนิดเดียวที่จะทำความเข้าใจกันระหว่างบุคคลหรือศาสนา
เอาละ ก็สามารถที่จะเข้าถึงหัวใจอันแท้จริงของศาสนาของตน คือความหลุดพ้น หลุดพ้นจากโลก

ท่านได้นำความรู้จากการสังเกตศึกษาวิเคราะห์สังคม การเมืองการปกครอง วัตถุ
เศรษฐกิจ ศาสนาและจิตใจนิสัยของคนในสังคม โดยบูรณาการหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเป็น
พื้นฐานสำคัญ ทำให้เห็นความรับผิดชอบต่อสังคมเพื่อให้เกิดสันติภาพทั้งภายในภายนอก ทั้งใน
สังคมไทยและทั่วโลก ท่านมีเป้าหมายในการสอนเรื่องสันติภาพ ๓ ประการ คือ ๑).ให้ชาวโลกมี
ความตระหนักร่วมกันถึงความสำคัญของสันติภาพ ๒).ให้ชาวโลกมีความร่วมมือร่วมใจกันสร้างสรรค์
สันติภาพให้เกิดมีขึ้น และ ๓). ให้เกิดกระบวนการส่งเสริมศีลธรรมอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

ยิ่งไปกว่านั้น ท่านยังได้วางแนวทางในการสร้างเสริมสันติภาพ ไว้ ๒ แนวทาง คือ
๑.แนวทางส่งเสริมสันติภาพในระดับปัจเจกบุคคล ด้วยการส่งเสริมให้บุคคลมีการศึกษาดีหรือ
ถูกต้องสมบูรณ์ ส่งเสริมให้บุคคลมีสุขภาพอนามัยดีหรือถูกต้องทั้งทางกาย ทางจิต และทาง
สติปัญญา ส่งเสริมให้บุคคลมีครอบครัวที่ดีหรือถูกต้อง ส่งเสริมให้บุคคลมีระบบเศรษฐกิจที่ดี ส่งเสริม
ให้บุคคลรู้จักธรรมะดี ส่งเสริมให้บุคคลเป็นคนไม่เห็นแก่ตัว ส่งเสริมให้บุคคลมีศีลธรรม ส่งเสริมให้
บุคคลมีสัมมาทิฐิ และส่งเสริมให้บุคคลเป็นคนมีชีวิตสุขสงบร่มเย็น ๒.แนวทางส่งเสริมสันติภาพใน
ระดับสังคม ด้วยการส่งเสริมให้สังคมมีระบบเศรษฐกิจที่ถูกต้อง เป็น“ธัมมิกสังคมนิยม” ส่งเสริม
ให้สังคมมีระบบการอยู่ร่วมกันอย่างถูกต้อง ส่งเสริมให้สังคมมีระบบการเมืองที่ถูกต้อง ส่งเสริมให้
สังคมมีระบบการปกครองที่ถูกต้อง ส่งเสริมให้สังคมมีระบบศีลธรรมและศาสนาที่ถูกต้อง ส่งเสริม
ให้สังคมมีระบบการศึกษาที่ถูกต้อง และส่งเสริมให้สังคมมีระบบนิเวศวิทยาที่ถูกต้อง

จากการศึกษาสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุทำให้เราได้ทราบถึงความหมาย
ของคำว่าสันติภาพตามแนวคิดของท่านที่ครอบคลุมถึงด้านต่างๆ ทั้งทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ
วัตถุ และจิตใจ ได้ทราบถึงที่มาของแนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านว่ามาจากการศึกษา จาก
ปรากฏการณ์ทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และจากปณิธานชีวิตของท่านทำให้ทราบถึงจุดมุ่งหมาย
ของการสอนเรื่องสันติภาพท่านว่ามีจุดมุ่งหมาย ๓ ประการคือ การตระหนักถึงความสำคัญของ
สันติภาพ ความร่วมมือร่วมใจกันสร้างสรรค์สันติภาพ และการส่งเสริมศีลธรรม และทำให้ทราบถึง
แนวทางการส่งเสริมสันติภาพในแนวคิดของท่านทั้งส่วนปัจเจกบุคคลและส่วนสังคม

บทที่ ๓

แนวคิดเรื่องสันติภาพในทัศนะของชัยยิด กุฎุบ

๓.๑ ประวัติย่อและผลงานของชัยยิด กุฎุบ

๑. ชัยยิด กุฎุบในวัยเยาว์^๑

ชัยยิด กุฎุบ เกิดเมื่อวันที่ ๙ ตุลาคม ค.ศ. ๑๙๐๖ ในหมู่บ้าน มูซา(Musha) หรือ มุชะฮฺ (Mushah) ซึ่งเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ ที่ไม่ค่อยมีใครรู้จัก อยู่ในแคว้น อัซซุญญ (Asyut) อียิปต์ตอนบน ห่างจากกรุงไคโรไปทางตอนใต้ประมาณ ๓๗๕ กิโลเมตร มูซาเป็นหมู่บ้านที่อุดมสมบูรณ์ถ้าเปรียบเทียบกับหมู่บ้านอื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียง ชาวบ้านในหมู่บ้านนี้มีความเชื่อในสิ่งไร้สาระคือเชื่อกันว่ามีชายคนหนึ่งชื่อว่า อันนาบิบ(al-nabib)เป็นผู้วิเศษ มีไม้เท้าที่ทำจากต้นอินทผลัมที่เขาได้จากสวรรค์ใครที่ถูกต้องด้วยไม้เท้านี้จะหายจากโรคร้ายไข้เจ็บ สามารถติดต่อกับภูตผีปีศาจ และสามารถพบกับผู้วิเศษบนยอดเขาสูงเพื่อสังเกตความเป็นไปของจักรวาลได้ เรื่องราวไร้สาระเหล่านี้บางครั้งก็มีผลต่อความรู้สึกของชัยยิด กุฎุบในวัยเด็ก

บรรพบุรุษของชัยยิด กุฎุบ เป็นชาวอินเดีย ซึ่งเดินทางไปประกอบพิธีหัจญ์ที่นครมักกะฮฺ หลังจากนั้นได้เดินทางไปยังประเทศอียิปต์ตอนบนและมีความพอใจในหมู่บ้านมูซา จึงได้ปักหลักอยู่ในหมู่บ้านนี้ บิดาของชัยยิด กุฎุบชื่อ อิบรอฮีม ฮุซัยน์ ชาดีลี (Ibrahim Husain Shatili) เป็นชาวนาที่มีความศรัทธามั่นคงต่ออิสลามอย่างจริงจังในการปฏิบัติศาสนกิจ นอกจากนี้เขายังเป็นสมาชิกทหารแห่งชาติด้วย จึงนับว่าเขาเป็นผู้นำหมู่บ้านคนหนึ่ง ส่วนมารดาของชัยยิด กุฎุบ ชื่อ ว่าฟาติมะฮฺ นางมาจากครอบครัว ซึ่งเป็นที่รู้จักในสังคม เป็นที่ผู้มีความเชื่อมั่นอย่างมั่นคงต่อศาสนาอิสลามและศรัทธาในอัล-กุรอานอย่างแท้จริง นางยังปรารถนาที่จะเห็นบุตรของนางได้ท่องจำคัมภีร์อัล-กุรอานได้ นางเลี้ยงดูชัยยิด กุฎุบและพี่น้องคนอื่น ๆ เป็นอย่างดี

ชัยยิด กุฎุบมีพี่น้องทั้งหมด ๔ คน^๒

คนที่ ๑ คือ นะฟีซะฮฺ มีอายุมากกว่าชัยยิด กุฎุบ ๓ ปี นางมิได้มีส่วนร่วมกับชัยยิด กุฎุบ ในด้านวรรณกรรมหรือด้านความคิดเหมือนพี่น้องคนอื่น ๆ

คนที่ ๒ คือ อะมีนะฮฺ นางได้มีส่วนร่วมกับชัยยิด กุฎุบในด้านวรรณกรรม โดยเฉพาะนิยายจินตนาการแห่งอิสลาม ผลงานของนางในด้านนี้มีสองชิ้นที่ได้รับการตีพิมพ์คือ “ฟิตัยยาร์อัลฮายาฮ์” (Fi Taiyar al-Hayah) และ “ฟิตตอริค” (Fi al-Tariq) นางได้สมรสกับชัยยิด มุฮัมมัดกามาตุดีน ในปี ค.ศ. ๑๙๘๑

^๑ ชัยยิด กุฎุบ, อิสลามและสันติภาพสากล, (คูเวต : Sahaba Islamic, ๒๕๒๗), หน้า ๓.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

คนที่ ๓ คือ มุฮัมมัด เป็นน้องชายต่างมารดา กับชัยยิด กุฎุบ เกิดเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๙๑๙ สำเร็จการศึกษาปริญญาตรีด้านวรรณคดีอังกฤษ จากมหาวิทยาลัยโคโร และได้รับอนุปริญญาทางด้านครุศาสตร์ เขามีส่วนร่วมกับชัยยิด กุฎุบ ในด้านวรรณกรรม เขียนบทกลอน บทความ และทางด้านครุศาสตร์ เขามีส่วนร่วมกับชัยยิด กุฎุบ ในด้านวรรณกรรม เขียนบทกลอน บทความ และหนังสือในด้านความคิด ด้านจริยธรรม การเมืองและด้านอื่นๆ

คนที่ ๔ ฮามีตะฮู เป็นน้องคนสุดท้องของชัยยิด กุฎุบ นางมีส่วนร่วม กับพี่ชาย ในด้านวรรณกรรมเช่นกัน นอกจากนี้ นางยังได้มีส่วนร่วม ในการเผยแพร่และปกป้องอิสลามอีกด้วย ในปี ค.ศ. ๑๙๖๕ เธอถูกตัดสินจำคุก ๑๐ ปี และทำงานหนัก หลังจากถูกจำคุกอยู่เป็นเวลา ๑๐ ปี กับอีก ๖ เดือน นางก็ได้รับการปล่อยตัว หลังจากนั้นนางได้สมรสกับ ดร. มัสฮูด นอกจากนี้ ๔ คนนี้แล้วชัยยิด กุฎุบ ยังมีน้องชายที่เกิดก่อนมุฮัมมัด และมีน้องสาวที่เกิดก่อนฮะมีตะฮู แต่ทั้งสองได้เสียชีวิตในวัยเด็ก

๒. การศึกษาของชัยยิด กุฎุบ^๗

ชัยยิด กุฎุบ เริ่มเรียนหนังสือในโรงเรียนประถมศึกษาที่ตั้งอยู่ในหมู่บ้านของเขาถึงแม้ว่า เขาจะมีอายุน้อยกว่าเด็กคนอื่น ๆ แต่ความเฉลียวฉลาดและไหวพริบนั้นเหนือกว่าคนอื่นอย่างเห็นได้ชัด ขณะที่ศึกษาที่โรงเรียนนี้นั้นเขาได้เรียนและท่องจำอัล-กุรอานไปด้วย และสามารถท่องจำได้หมดเมื่อมีอายุเพียง ๑๐ ขวบเท่านั้น

หลังจากจบการศึกษาในระดับประถมศึกษาชัยยิด กุฎุบ ไม่ได้ศึกษาต่อในทันที ทั้งนี้ เพราะเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๑ และหลังจากการก่อความไม่สงบของชาวอียิปต์ต่อการปกครองของอังกฤษในปี ค.ศ. ๑๙๑๙ ชัยยิด กุฎุบ ได้เดินทางไปยังโคโรเพื่อศึกษาต่อ และได้อาศัยอยู่กับลุงของเขา ชื่ออะฮ์มัด อัล-อักกอด ชัยยิด กุฎุบ ได้รับเอาความรู้จากชายผู้นี้ในด้านวรรณกรรม และการวิจารณ์วรรณกรรม นอกจากนี้เขายังได้เป็นสมาชิกชมรม “วฟด์”(Wafd) โดยผ่านอัล-อักกอด อีกด้วย เขาได้พัฒนาพรสวรรค์ของเขาในด้านวรรณกรรม การแสดงความคิดเห็นด้านการเมืองและสังคม เขาได้เขียนบทร้อยแก้วและร้อยกรองต่างๆ บทความด้านวรรณกรรม วิเคราะห์การเมือง ในปีค.ศ.๑๙๒๑ บทความของเขาเกี่ยวกับเทคนิคการ ได้รับการเผยแพร่ในหนังสือพิมพ์รายวันที่ ชื่อ อัล บะบาฆ (al-Balagh)

ในปี ค.ศ. ๑๙๒๕ ชัยยิด กุฎุบ ได้เข้ารับการศึกษานในวิทยาลัย อัล-มุอัลลิมิน (al-Mu'allimin) ซึ่งเทียบได้กับระดับมัธยมศึกษา และเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วก็ได้ศึกษาต่อในระดับเตรียมอุดมศึกษาและระดับอุดมศึกษา ในวิทยาลัยดาร์อุลุลูม (Dar al'Ulum) จนได้รับปริญญาตรีทางด้านวรรณคดี และอนุปริญญาทางด้านครุศาสตร์ ในขณะที่ชัยยิด กุฎุบ ศึกษาอยู่ในวิทยาลัยนั้น เขาเป็นคนคล่องแคล่วและว่องไวในการประกอบกิจกรรมด้านวรรณกรรมและด้านการเมืองเขาเป็นผู้ดำเนินการจัดชุมนุมวิจารณ์วรรณกรรม เขาเลือกเด็กหนุ่มที่สนใจด้านวรรณกรรมกลุ่มหนึ่งร่วมออกผลงานวรรณกรรมและบทความ วิเคราะห์การเมืองไทยในหนังสือพิมพ์และนิตยสาร

เมื่อชัยยิด กุฎุบ สำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยแล้ว เขาได้ทำงานเป็นอาจารย์สอนในโรงเรียนสังกัดกระทรวงศึกษาธิการเป็นเวลา ๖ ปี โดยสอนอยู่ที่เมืองซุไวฟ (Suwaf) ๑ ปี ในเมืองดิ

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

มยาด (Demyad) ๑ ปี ในโคโร ๒ ปี และในโรงเรียนย่านฮิลวาน (Hilwan) ๒ ปี ต่อมาเขาย้ายไปทำงานเป็นศึกษานิเทศก์โรงเรียน ในกระทรวงศึกษาธิการ และควบคุมด้านวิชาการทั่วไป การทำงานของเขาดำเนินไป ๘ ปี เขาเป็นคนที่ขยันทำงาน กล้าแสดงความคิดเห็น มีไหวพริบดี จนกระทั่งในปี ค.ศ. ๑๙๔๘ กระทรวงศึกษาธิการเลือกเขาให้ไปศึกษาดูงานในประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นเวลา ๒ ปี เขาได้แบ่งเวลาของเขาอยู่ในวิทยาลัยวิลสัน ในวอชิงตัน วิทยาลัยกรีลีย์ ในโคโลราโด และมหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ดในแคลิฟอร์เนีย ในโอกาสนี้เขายังได้เดินทางไปเยี่ยมเมืองใหญ่ ๆ หลายแห่งในอเมริกา และยังได้ไปพักอยู่ในอังกฤษ สวิตเซอร์แลนด์และอิตาลี ๒-๓ สัปดาห์ ชีวิตในอเมริกาเปิดดวงตาของเขาให้มองเห็นความพินาศย่อยยับของพวกวัตถุนิยมที่ปราศจากพระเจ้าในแง่ของเจตนารมณ์ สังคมและชีวิตทางเศรษฐกิจของประชาชน^๔

ดังที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นพัฒนาของบริบททางสังคมของชัยยิด ญุบบที่ทำให้ท่านมองภาพของสังคมอียิปต์ที่กำลังพัฒนาไปในด้านเดียวกันกับสังคมอเมริกันและยุโรปซึ่งล้มเหลวทางศีลธรรม จึงส่งผลทำให้ท่านมีความสนใจในศาสนาเพิ่มมากขึ้น

๓. ชัยยิด ญุบบกับขบวนการอิควาน อัล-มุสลิมูน^๕

ขบวนการอิควาน อัล-มุสลิมูน (ภราดรภาพมุสลิม) เป็นขบวนการที่ก่อตั้งโดยหะซัน อัล-บันนาในปี ค.ศ. ๑๙๒๘ ในอียิปต์ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อปรับปรุงบุคลิกภาพของสมาชิก และครอบครัวให้สอดคล้องกับหลักการอิสลาม เพื่อปฏิรูปสังคม ปลดปล่อยประเทศชาติ ให้พ้นจากการปกครองของต่างชาติ เพื่อปฏิรูปรัฐบาล และสร้างสถานภาพประชาชาติอิสลามให้กลับคืน

ก่อนที่ชัยยิด ญุบบจะเดินทางไปศึกษาดูงานในประเทศสหรัฐอเมริกาเขารู้จักขบวนการอิควาน อัล-มุสลิมูนไม่ตื้นัก ในปี ค.ศ. ๑๙๔๙ ขณะที่เขาอยู่ในอเมริกาหนังสือพิมพ์ที่ออกในอเมริกาและอังกฤษต่างลงข่าวการเสียชีวิตของหะซัน อัล-บันนา หัวหน้าขบวนการอิควาน อัล-มุสลิมูนอย่างครึกโครมและแสดงความปิติยินดีอย่างชัดเจน เขาจึงเห็นว่าขบวนการนี้ได้รับความสนใจเป็นพิเศษจากขบวนการโซอนนิสม์ และจากบรรดาประเทศล่าอาณานิคมยุโรป ในเวลาเดียวกัน ชัยยิด ญุบบ ได้เขียนหนังสือชื่อว่า “ความเป็นธรรมทางสังคมในอิสลาม” (al-‘Adalat al-Ijtima ‘iyyah fi al-Islam) สมาชิกของขบวนการอิควาน อัล-มุสลิมูนต่างคิดว่าชัยยิด ญุบบเขียนหนังสือเล่มนี้เพื่ออุทิศให้แก่พวกเขา ซึ่งความจริงมิได้เป็นเช่นนั้น เมื่อชัยยิด ญุบบ กลับจากอเมริกาสมาชิกขบวนการอิควาน อัล-มุสลิมูน ไปเยี่ยมเขาและพูดถึงหนังสือเล่มดังกล่าว ต่อมาความสัมพันธ์ระหว่างเขากับขบวนการอิควาน อัล-มุสลิมูน ได้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น และผลสุดท้ายชัยยิด ญุบบได้เข้าเป็นสมาชิกอิควาน อัล-มุสลิมูน ในปี ค.ศ. ๑๙๕๓ โดยที่สมาชิกของขบวนการต้อนรับเขาเป็นอย่างดีเขาได้รับมอบหมายจากขบวนการให้ดูแลในด้านวิชาการ งานเผยแพร่และหนังสือพิมพ์

ในปีค.ศ. ๑๙๕๓ ชัยยิด ญุบบ ได้เดินทางไปกรุงดามัสกัส เมืองหลวงของซีเรียลเพื่อร่วมประชุมสัมมนาในด้านสังคม และเขายังมีโอกาสไปยังเยรูซาเล็ม ในปาเลสไตน์ เพื่อเข้าร่วมการประชุมอิสลามที่จัดโดยขบวนการอิควาน อัล-มุสลิมูน

^๔ ชัยยิด ญุบบ, *อิสลามและสันติภาพสากล*, (คูเวต : Sahaba Islamic, ๒๕๒๗), หน้า ๗.

^๕ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๘.

๔. ซัยยิด กุฎุบกับการปฏิวัติ^๖

เนื่องจากความไม่พอใจในความยุติธรรมของรัฐบาลอียิปต์เขาจึงพยายามเขียนบทความกระตุ้นให้มุสลิมต่อต้านขจัดความอยุติธรรม เขาเขียนบทความในหัวข้อ “แต่ผู้บริหารในโลกอิสลาม” (Ila al-Na imin fi al- ‘A lam al-Islam) ต่อมาเขาเขียนบทความชื่อ “ทาส” (al- ‘Abid) มีทหารระดับนายพลอ่านบทความเขาและแพร่กระจายในบรรดาทหารคนอื่น ๆ อย่างลับ ๆ จนเกิดการเกลียดชังและการก่อกบฏขึ้นในหมู่ทหาร บทความและงานเขียนของซัยยิด กุฎุบ ได้จุดประกายให้เกิดการปฏิวัติในอียิปต์ ในปี ค.ศ. ๑๙๕๓ มีผู้คนจำนวนมาก มีความคิดเห็นตรงกับเขาในการเผชิญกับอธรรม ซัยยิด กุฎุบเขียนบทความอีกบทหนึ่งชื่อว่า “เราคือประชาชน” (Nahnu al-Sha’b) และในคืนที่เกิดปฏิวัตินั้น มีนายพลและนายทหารจำนวนหนึ่งพร้อมกันบรกลังมาที่บ้านซัยยิด กุฎุบ เชิญให้เขาเป็นที่ปรึกษา ผู้นำปฏิวัติ ญามาล अबดุล นัซเซอร์ (Jamal ‘Abd al-Nasir) เป็นผู้หนึ่งที่อยู่ในบรรดาผู้นำที่บ้านซัยยิด กุฎุบเพื่อวางแผนการปฏิวัติ ซึ่งในเวลาต่อมา เขาได้เป็นประธานาธิบดีของอียิปต์ เมื่อการปฏิวัติสำเร็จ ซัยยิด กุฎุบได้รับการยกย่องจากบรรดาผู้นำปฏิวัติและพวกเขาเสนอตำแหน่งที่ปรึกษาด้านวิชาการ และต่อมาเขาได้รับ เลขาธิการองค์กร “ตั้ฮ์รียร์” (Hai ah al-Tahrir) เขาอยู่กับคณะปฏิวัติประมาณ ๖ เดือน จนกระทั่งมีความขัดแย้งกับบรรดาผู้นำปฏิวัติเกี่ยวกับเรื่องหลักพื้นฐานขององค์กร “ตั้ฮ์รียร์” ต่อมาเขาจึงถอนตัวออกจากคณะปฏิวัติ

๕. ซัยยิด กุฎุบในเรือนจำ^๗

หลังจากนั้นขบวนการอิกวาน อัล-มุสลิมูนเริ่มมีความขัดแย้งกับทางรัฐบาลในปี ค.ศ. ๑๙๕๔ เมื่อขบวนการอิกวานถูกกล่าวหาว่าวางแผนสังหาร ญามาล अबดุล นัซเซอร์ (Jamal ‘Abd al-Nasir) ที่เมือง มานชียะฮฺ (Man shiyah) ในแคว้นอเล็กซานเดรีย (al-Is kandariyah) การกล่าวหานี้ นำไปสู่การจับกุมสมาชิกขบวนการอิกวาน อัล-มุสลิมหลายพันคน รวมทั้งซัยยิด กุฎุบด้วย ในวันที่ ๑๓ กรกฎาคม ๑๙๕๕ ศาลประชาชน ได้ตัดสินให้ซัยยิด กุฎุบถูกขังในเรือนจำและส่งเข้าไปทำงานเป็นกรรมกร โดยใช้งานอย่างหนักเป็นเวลาถึง ๕ ปี ในเรือนจำที่ชื่อว่า “ลีมานตุร์เราะฮฺ” (Liman turrah) ในเวลาของการจับกุมนั้น เขาได้รับการทรมานจากพิษไข้ บรรดาเจ้าหน้าที่ของเรือนจำก็ได้พากันทำร้ายและทุบตีเขาโดยปราศจากความเมตตา และยังได้ส่งสุนัขเข้าไปในห้องเพื่อทำร้ายร่างกายและลากเขาไปรอบ ๆ ห้อง ในปี ค.ศ.๑๙๖๐ สุขภาพของซัยยิด กุฎุบมีอาการหนักมาก ในปอดเขามีการตกเลือดอย่างกระหน่ำ โรงพยาบาลที่ลีมานตุร์เราะฮฺ ไม่สามารถรักษาอาการของเขาได้ เขาจึงถูกย้ายไปรักษาที่โรงพยาบาลอัล-มะนิล (al-Manil) ซึ่งมีอุปกรณ์ทางการแพทย์ที่ทันสมัยกว่า เขาได้รับการรักษาที่โรงพยาบาลแห่งนี้เป็นเวลา ๖ เดือน แล้วจึงส่งกลับมาที่โรงพยาบาล อัล-มะนิลลีมารุเราะฮฺอีกครั้ง ในปีต่อมาอาการเขาแยลงอีก เขาจึงถูกนำกลับไปรักษายังโรงพยาบาล อัล-มะนิล อีกเป็นครั้งที่ ๒ หลังจากได้รับการรักษาที่นั่น ๖ เดือน เขาถูกนำกลับมาเรือนจำอีก ในปี ค.ศ. ๑๙๖๔ อาการของซัยยิด กุฎุบได้ทรุดลงอีกครั้ง เขาจึงถูกนำไปรักษาในโรงพยาบาล อัล-มะนิล เป็นครั้งที่ ๓

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

ชัยยิต ญุบบอยู่ในเรือนจำได้สิบปี ในปี ค.ศ. ๑๙๖๔ อับดุลซาลาม อารีฟ (‘Abdussalam ‘Arif) ซึ่งเป็นผู้นำประเทศอิรักได้มาเยี่ยมประเทศอียิปต์ เขาพยายามเกลี้ยกล่อม ญามาล อับดุล นัซเซอร์ ผู้นำอียิปต์ให้ปล่อยชัยยิต ญุบบ และความพยายามของเขาก็ประสบความสำเร็จ ชัยยิต ญุบบได้รับการปล่อยตัว หลังจากออกจากเรือนจำแล้วทูตประเทศอิรักมาเยี่ยมเขาในโคโร และเขาได้มอบจดหมายขอขอบคุณฝากให้ผู้นำประเทศอิรัก ทูตอิรัก ทูตอิรักเสนอให้ชัยยิต ญุบบไปทำงานการข่าวให้กับกระทรวงศึกษาธิการอิรักแต่เขาได้ปฏิเสธ

ในปี ค.ศ. ๑๙๖๕ ชัยยิต ญุบบถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้นำการวางแผนร้ายเพื่อโค่นล้มรัฐบาลตัวเขาและสมาชิกขบวนการอิควาน อัล-มุสลิมูนหลายคนจึงถูกจับทั้ง ๆ ที่เขาถูกกล่าวหาโดยปราศจากหลักฐาน และไม่สามารถ ป้องกันตัวเองได้เลย

๖. ชัยยิต ญุบบถูกตัดสินประหารชีวิต^๔

หลังจากชัยยิต ญุบบ ถูกจับแล้วเขาได้รับการทรมานอย่างสาหัส และถูกนำมาอยู่ต่อหน้าผู้พิพากษา และขอให้ชัยยิต ญุบบ ชี้แจงและพูดความจริง ชัยยิต ญุบบจึงเปิดเสื้อให้เขาเห็นรอยถูกเขี่ยตีและรอยเขี้ยวสุนัขตามหน้าอกและด้านหลัง พร้อมกับกล่าวว่า “ต้องการความจริงหรือไม่ นี่แหละคือความจริง” เมื่อผู้คนเห็นวีรกรรมการถูกทรมานบนตัวชัยยิต ญุบบ จึงเกิดความวุ่นวายขึ้นในศาลตอนแรกมีการประกาศว่าจะมีการพิจารณาคดีของเขาโดยเปิดเผย แต่เมื่อมีพยานหลายคนได้เปิดเผยถึงความป่าเถื่อนของเรือนจำและการทารุณกรรมต่อนักโทษที่เหมือนมิใช่การกระทำของมนุษย์แล้วการพิจารณาโทษต่างๆ จึงถูกสั่งห้ามมิให้มีการเปิดเผย และผลการตัดสินคดีคือประหารชีวิต^๕

ศาลได้พิจารณาตัดสินประหารชีวิตชัยยิต ญุบบ พร้อมกับผู้นำขบวนการอิควานอัล-มุสลิมูนอีก ๒ คน คือ อัลดุลฟัตตะฮฺ อีสมาอีล(Abd al-Fattah Ismail) และมุฮัมมัดยูซุฟฮาวชะ (Muhammadyusuf Hawash) ทางศาลพยายามอย่างยิ่งเพื่อให้ชัยยิต ญุบบยอมรับในสิ่งที่เขาถูกกล่าวหาหรือให้เขากล่าวขอโทษ โดยที่ ญามาล อับดุล นัซเซอร์ (Jamal ‘Abd al-Nasir) เสนอที่จะปล่อยให้เขาเป็นอิสระ และจะให้เขาดำรงตำแหน่งสูงในกระทรวงศึกษาธิการ ถ้าหากเขายอมรับแต่คำตอบที่ได้จากชัยยิต ญุบบ เป็นสิ่งที่ไม่สามารถลบได้จากประวัติศาสตร์อิสลาม เขากล่าวว่า

ฉันประหลาดใจเหลือเกิน กับมนุษย์ที่มาขอร้องให้ผู้ถูกกดขี่ร้องขออภัย และขอความกรุณาจากผู้กดขี่ ด้วยพระนามของอัลลอฮฺ แม้ว่าการเอ่ยคำขอโทษเพียงไม่กี่คำจะช่วยให้ฉันพ้นจากความตาย ฉันก็ไม่มีวันกระทำ และฉันจะกลับไปพบผู้อภิบาลของฉันด้วยความภาคภูมิใจ และพระองค์จะทรงอยู่กับฉัน^๖

และอีกคำตอบหนึ่งซึ่งไม่เคยเปลี่ยนแปลงจากชัยยิต ญุบบคือ

ถ้าฉันถูกจองจำด้วยความยุติธรรมแล้ว ฉันยินดีรับโทษทัณฑ์ต่าง ๆ ด้วยความถูกต้องและเป็นธรรม แต่ถ้ามันเกิดขึ้นด้วยความยุติธรรมแล้ว ฉันไม่สามารถ

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

คุกเข่าลงเพื่อร้องขอความเมตตาต่อหน้าความชั่วร้ายและความอยุติธรรมเหล่านั้น
ได้^{๑๑}

การตัดสินใจของ ญามาล अबดุล นัซเซอร์(Jamal ‘Abd al-Nasir) ในการประหารชีวิตชัยยิด
กุกูบได้รับการต่อต้านจากหลายฝ่าย ๔ พรรคการเมืองในปากีสถาน และคนสำคัญในโลกมุสลิมอีก
หลายคน เรียกร้องให้ ญามาล अबดุล นัซเซอร์(Jamal ‘Abd al-Nasir) ทบทวนคำตัดสินดังกล่าว
ขณะเดียวกันได้เกิดการประท้วงหลายแห่งในประเทศอิสลาม เพื่อคัดค้านการประหารชีวิตชัยยิด กุกูบ
ต่อมาผู้แทนสมาคมทนายความของฝรั่งเศส วิลเลียม ทอร์บ กับทนายความชื่อดังแห่งสวีตเซอร์แลนด์
เอ.เจ.เอ็ม. แวนดัล และทนายความอีกหลายคนจาก โมร็อกโก และชูดาน ได้ร้องขอจากรัฐบาลอียิปต์
ให้ปลดปล่อยชัยยิด กุกูบและบรรดาผู้ถูกคุมขังคนอื่นๆ แต่ก็ได้รับการปฏิเสธ แม้ว่าองค์กรที่รู้จักกัน
ในนาม “องค์กรนิรโทษกรรมสากล” ได้ส่งสมาชิกรัฐสภาอังกฤษนายปีเตอร์ อาร์คเซอร์ มาัยอียิปต์
และเขาได้รายงานอย่างแจ่มแจ้งชัดเจนว่า บรรดาผู้ถูกจับกุมได้รับการทรมานต่างๆ และขั้นตอนการ
พิจารณาคดีของศาลทหารอียิปต์ตรงกันข้ามกับหลักการของความยุติธรรมโดยสิ้นเชิงก็ตาม^{๑๒}

ในเช้าวันจันทร์ที่ ๒๙ สิงหาคม ๑๙๖๖ ชัยยิด กุกูบและผู้นำขบวนการอิควาน อัล-มุสลิมูน
อีก ๒ คน คือ अबดุลฟัตตะฮ์ อิสมาอีล และมุฮัมมัด ยูซุฟ ฮาวาเซ ก็ถูกประหารชีวิตโดยการ
แขวนคอ เนื่องด้วยความมั่นคงในแนวคิดที่เห็นว่าการพัฒนาสังคมไปตามแนวทางของชาติตะวันตก
และอเมริกันนั้นจะนำความเสื่อมถอยทางศีลธรรมมาสู่สังคม และความเชื่อของตนเองที่ศรัทธามั่นใน
อิสลามว่าจะนำพาสังคมไปสู่ความสงบสุขร่วมเย็นของคนในสังคม ชัยยิด กุกูบจึงยืนยันในสิ่งที่ท่าน
เชื่อและศรัทธาจนกระทั่งถูกแขวนคอ

จากชีวประวัติที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้นพอสรุป ชีวิตความสนใจอิสลามของชัยยิด กุกูบ ได้
ดังต่อไปนี้^{๑๓}

๑. ช่วงที่สนใจวรรณศิลป์อิสลาม ช่วงนี้คือช่วงที่เขามีอายุประมาณ ๔๐ ปี โดยที่เขา
หันมาสนใจอัล-กุรอานเพื่อพิจารณาวรรณศิลป์และถ้อยคำอันวิจิตรงดงามในอัล-กุรอาน ในช่วงนี้เขา
แต่งหนังสือ ๒ เล่ม คือ “al-Taswir al-Fanni fi al-Quran”(ภาพลักษณ์ทางศิลปะในอัล-กุรอาน)
และหนังสือ “Mashahid al-Qiyamah fi al-Quran”(ปรากฏการณ์แห่งการฟื้นขึ้นมาใหม่ในอัล-กุ
รอาน)

๒. ช่วงที่สนใจอิสลามโดยทั่วไป ช่วงนี้เป็นช่วงที่เขามีอายุเกือบจะ ๕๐ ปี โดยที่เขา
ศึกษาอัล-กุรอานเพื่อหาแนวคิดเชิงปฏิรูปและช่วยเหลือสังคมอิสลาม หนังสือที่เขาเขียนในช่วงนี้คือ
“al-‘Adala al-Ijtima ‘iyyah fi al-Islam” (ความเป็นธรรมทางสังคมในอิสลาม)

^{๑๑} ชัยยิด กุกูบ, ด้วยจิตวิญญาณอันเปี่ยมสุข, แปลโดย ชะการียา อัลนัดวี, (กรุงเทพมหานคร :
อัล-อิหม่าม, ๒๕๔๕), หน้า ๓.

^{๑๒} ชัยยิด กุกูบ, อิสลามและสันติภาพสากล, หน้า ๙-๑๐.

^{๑๓} อิสมาแอ สะฮิ, ชีวิตและความสนใจของชัยยิด กุกูบ, (กรุงเทพฯ : อัล-อิหม่าม, ๒๕๔๖), หน้า
๒๐-๒๑

๓. ช่วงการทำงานเพื่ออิสลามอย่างมีระบบ คือช่วงที่เขาเข้าเป็นสมาชิกขบวนการอิควาน อัล-มุสลิมูน เป็นช่วงที่เขารู้จักอิสลามอย่างสมบูรณ์ในทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านความคิด การปฏิบัติ ด้านจริยธรรม เป็นต้น ช่วงนี้เริ่มหลังจากที่เขากลับจากอเมริกาจนกระทั่งเขาถูกตัดสินเข้าเรือนจำ หนังสือที่เขาเขียนในช่วงนี้คือ “Ma ‘rakah al-Islam wa al-Ra’ sumaliyah (สมรภูมิการต่อสู้ระหว่างอิสลามกับระบบทุนนิยม) และหนังสือ “al-Salam al-‘Alami wa al-Islam” (อิสลามและสันติภาพสากล) ตลอดจนหนังสือ “Fi Zilal al-Quran” (ได้ร่มเงาแห่งอัล-กุรอาน)

๔. ช่วงการรณรงค์และเคลื่อนไหวเพื่ออิสลาม เป็นช่วงที่เขาเข้าเรือนจำในปี ค.ศ. ๑๙๕๔ ช่วงนี้เขามีอายุเกือบจะ ๖๐ ปี เป็นช่วงที่เขามีความขัดแย้งกับระบบที่ไม่ใช่อิสลามทั้งด้านความคิดและการปฏิบัติ หนังสือที่เขาเขียนในช่วงนี้คือ “Hadha al-Din” (นี่คือศาสนาอิสลาม) “Ma alim fi al-Tariq” (หลักชัยอิสลาม)

๗. งานเขียนของชัยยิด กุฎุบ^{๑๔}

ชัยยิด กุฎุบ มีงานเขียนและงานวิจัยหลายเล่มทั้งที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับวรรณกรรมและวิชาการอิสลามที่สำคัญมีดังนี้

๑. ความสำคัญของกวีและวรรณกรรมร้อยกรองของนักประพันธ์สมัยปัจจุบัน (Muhimat al-Sha ‘ir fi al-Sha ‘ir al-Jail al-Hadir) ได้รับการตีพิมพ์เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๓๓
๒. ขายหาดนิรนาม (al-Shati’al-Majhul) เป็นหนังสือร้อยกรองของชัยยิด กุฎุบ เล่มเดียวที่ได้รับการพิมพ์ เมื่อเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๙๓๕
๓. วิจัยหนังสือ “มุสตัดกบัล อัซซากอฟะฮฺ ฟิมิสฺร” ของ ดร.ฮุซัยยฺ ตอฮา (Naqd Kitab Mustakbal al-Thaqafah fi Misr) พิมพ์เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๓๙
๔. ภาพลักษณ์ทางศิลปะในอัล-กุรอาน (al-Taswir al-Fani fi al-Quran) พิมพ์เมื่อเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๙๔๕
๕. ความฝันทั้งสี่ (al-Atyf al-Arba’ah) หนังสือเล่มนี้เขาแต่งร่วมกับพี่น้องของเขา อีกสามคนคืออะมีนะฮ์ มุฮัมมัด และอะมีดะฮ์ พิมพ์เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๔๕
๖. ชีวิตวัยเด็กในหมู่บ้าน (Tifl Min al-Qaryah) หนังสือเล่มนี้กล่าวถึงชีวิตของชัยยิด กุฎุบวัยเด็กตลอดจนบอกลักษณะหมู่บ้านของเขา พิมพ์ในปี ค.ศ. ๑๙๔๖
๗. เมืองที่โด่งดัง (al-Madinah al-Mashurah) เป็นเรื่องการเงินธนาคารของชัยยิด กุฎุบ พิมพ์เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๔๕
๘. ตำราต่างๆ และบุคลิกภาพของผู้แต่ง (Kutub wa Shakhshiyat) หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือเล่มแรกที่ชัยยิด กุฎุบศึกษาวิเคราะห์งานเขียนของคนอื่นพิมพ์เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๔๖
๙. นามารัก (al-Ashwaq) เป็นหนังสือที่ชัยยิด กุฎุบเขียนถึงความรักของเขา การหมั้นของเขากับหญิงคนหนึ่ง และการถอนหมั้นกับหล่อน พิมพ์เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๔๗

^{๑๔} ชัยยิด กุฎุบ, ด้วยจิตวิญญาณอันเปี่ยมสุข, หน้า ๒๐.

๑๐. ปราบกฏการณ์วันการแห่งพื้นขึ้นมาใหม่ในอัล-กุรอาน (Mashahid al-Qiyamah Fi al-Quran) ได้รับการตีพิมพ์เมื่อเดือนเมษายน ค.ศ.๑๙๔๗
๑๑. วรรณคดีวิจารณ์ พื้นฐานและแนวทาง (al-Naqd al-Adabi Usuluh Wa Manahijuh) หนังสือเล่มนี้ช่วยยึด กุญแจกล่าวถึงแนวคิดของเขาโดยเฉพาะในการวิจารณ์วรรณกรรมอาหรับพิมพ์เมื่อ ค.ศ.๑๙๔๘
๑๒. สอนสวรรค์ของเด็ก (Raudat al-Tifi) หนังสือเล่มนี้เขาเขียนร่วมกับอามีนะฮ์ อัล-ซาอีด (Aminah al-Said) และยูซุฟ มูรอด (Yusuf Murad)
๑๓. ความเป็นธรรมทางสังคมในอิสลาม (al-'Adalah al-Ijtima 'iyah Fi al-Islam) พิมพ์เมื่อ เดือนเมษายน ค.ศ.๑๙๔๙
๑๔. การต่อสู้ของอิสลามกับระบบทุนนิยม (Ma 'rakah al-lsam Wa al-Ra'sumaliyah Fi al-Islam) ได้รับการตีพิมพ์เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.๑๙๕๑
๑๕. อิสลามและสันติภาพสากล (al-Salam al-Alami Wa al-Islam) ได้รับการตีพิมพ์เมื่อเดือนตุลาคม ค.ศ.๑๙๕๑
๑๖. ใต้ร่มเงาอัล-กุรอาน (Fizilal al-Quran) ได้รับการตีพิมพ์ครั้งแรกในส่วนที่หนึ่งเมื่อเดือนตุลาคม ค.ศ.๑๙๕๒
๑๗. การศึกษาอิสลาม (Dirasah lsalamiyah) หนังสือเล่มนี้ได้รวบรวมบทความที่เกี่ยวข้องกับอิสลามหลายบทความที่แตกต่างกัน พิมพ์เมื่อค.ศ.๑๙๕๓
๑๘. นิยายอิสลาม (al-Qisas al-Dini) หนังสือเล่มนี้เขาแต่งร่วมกับ अबดุลฮามิด เยาะดะฮ์ อัลซฮฮาร์ (Abd al-Hanid jaudah al-Sahhar)
๑๙. นี่คือนิยายอิสลาม (Hadha al-Din หนังสือเล่มนี้เป็นกุญแจเพื่อการเข้าใจอัล-กุรอานและอัล-อิสลาม
- ๒๐.อนาคตของอิสลาม (al-Mustaqbal Li Hadha al-Din) หนังสือเล่มนี้เป็นการเขียนต่อเนื่องจาก หนังสือ Hadha al-Din
๒๑. ลักษณะพิเศษของ มุมมองอิสลามและปัจจัยต่าง ๆ (Kasa is al-Tasauwur al-Islami Wa Muqauwamatuh)
๒๒. อิสลามกับปัญหาอารยธรรม (al-lsalm Wa Mushkilat al-Hadarah)
๒๓. หลักชัยอิสลาม (Ma'alim Fi al-Tariq) หนังสือนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงความคิดของชัยยิดกุญแจเชิงการเคลื่อนไหวเพื่ออิสลาม และหนังสือเล่มนี้ เป็นสาเหตุให้เขาถูกประหารชีวิต
๒๔. คำใหม่ๆ ในภาษาอาหรับ (al-Jadid Fi al-Lugah al-Arabiyah) หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือที่ชัยยิด กุญแจแต่งร่วมกับคนอื่น

จะเห็นได้ว่างานเขียนของชัยยิด กุญแจนั้นไม่ว่าจะเขียนขึ้นในช่วงเวลาที่แตกต่างกันออกไป แต่ก็ยังมุ่งที่จะอธิบายอิสลามและอัล-กุรอานเป็นหลัก นั้นแสดงให้เห็นว่าเขามีจิตใจฝักใฝ่ในศาสนา ด้วยหลายเหตุผล เช่น ในวัยเด็กเขาเจริญเติบโตมาในครอบครัวที่ค่อนข้างเคร่งศาสนาและเมื่อเติบโตขึ้นมาก็มาพบกับสังคมอียิปต์ที่อยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษ ชาวอียิปต์ต้องเดือนร้อนจากการกดขี่

ของผู้ปกครอง อีกทั้งการไปได้มีประสบการณ์จากประเทศอเมริกาซึ่งเป็นสังคมที่เจริญก้าวหน้าในทุกๆ ด้านแต่กลับล้มเหลวทางจริยธรรมอย่างรุนแรง ด้วยเหตุผลต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้ชัยยิต ญุฑิตหันกลับมาศึกษาศาสนาอิสลามอย่างลึกซึ้งเพื่อหาทางออกให้กับสังคมอียิปต์และมนุษยชาติที่ตกอยู่ภายใต้ความตกต่ำทางจริยธรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ในหัวข้อต่อไปผู้เขียนจะได้เสนอทัศนะของชัยยิต ญุฑิตที่มีต่อโลกปัจจุบัน รวมทั้งวิธีการและเป้าหมายในการมีชีวิตอยู่ในสังคมด้วย

๓.๒ แนวคิดเรื่องสันติภาพของชัยยิต ญุฑิต

๓.๒.๑ นิยามและความหมายของสันติภาพ

สำหรับชัยยิต ญุฑิตนั้น การที่จะศึกษาแนวคิดเรื่องใดเรื่องหนึ่งของอิสลามนั้น เราไม่สามารถศึกษาแยกเป็นส่วนๆ ได้ เนื่องจาก แนวคิดของอิสลามนั้นกว้างขวาง ครอบคลุมไปทุกส่วนของ การดำเนินชีวิต ความหมายของสันติภาพของชัยยิต ญุฑิตก็เช่นเดียวกัน ดังที่ท่านได้เขียนไว้ในอิสลามและสันติภาพสากลว่า “อิสลามเป็นศาสนาที่มีความหมายกว้างขวาง อิสลามได้ครอบคลุมอย่างครบถ้วนเรื่องราวของการดำรงไว้ซึ่งสันติภาพสากล”^{๑๕}

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่า สำหรับชัยยิต ญุฑิตแล้วนั้นศาสนาอิสลามที่มีหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติที่มากมายนั้นล้วนเป็นหนทางอันนำมาซึ่งสันติภาพทั้งสิ้น ดังที่ชัยยิต ญุฑิตได้ให้คำจำกัดความของสันติภาพไว้ว่า

คำจำกัดความของคำว่าสันติภาพในอิสลามนั้น มีความหมายกว้างขวางและลึกซึ้งกว่าถ้อยคำที่ใช้กันอย่างแพร่หลายกันอยู่ในปัจจุบัน สันติภาพต้องมีความหมายถึงเสรีภาพ ความยุติธรรม ความมั่งคั่งปลอดภัยสำหรับประชาชนทุกคน^{๑๖}

แม้ชัยยิต ญุฑิตมิได้บอกความหมายของสันติภาพไว้ โดยตรงว่า สันติภาพหมายถึงอะไร แต่ได้บอกเพียงว่า สันติภาพมีความหมายกว้างขวางและลึกซึ้ง และควรประกอบด้วยเสรีภาพ ความยุติธรรม และความมั่งคั่งปลอดภัย นอกจากนี้ ในอิสลามและสันติภาพสากลชัยยิต ญุฑิตได้กล่าวไว้ว่า “...แบบแผนแห่งสันติภาพ ได้ถูกผสมผสานให้กลมกลืนกับคำสอนต่างๆ ของอิสลามในความคิดเกี่ยวกับจักรวาล ชีวิตและมนุษย์ ระบบต่างๆ ทั้งหมดของอิสลามหลักความเชื่อ บทบัญญัติ และการปฏิบัติศาสนกิจ ได้ถูกกำหนดขึ้นบนพื้นฐานของความคิดนี้”^{๑๗}

จากแนวคิดดังกล่าวมาข้างต้นนั้น พอจะสรุปได้ว่า สันติภาพในทัศนะของชัยยิต ญุฑิตหมายถึง ความสงบสันติ ที่เกิดจากการใช้ชีวิตที่ผสมผสานสอดคล้องกับหลักการและวิถีของอัลลอฮ์ และแนวคิดเรื่องสันติภาพของชัยยิต ญุฑิต มิได้เป็นแนวคิดที่แยกออกจากคำสอนอื่น ๆ ของอิสลามเลย แต่สันติภาพได้ถูกผสมผสานให้กลมกลืนกับคำสอนอื่นๆ ของอิสลามทั้งหมด หรือจะกล่าวได้ว่า สันติภาพ คือ วิถีอิสลามนั่นเอง ซึ่งวิถีอิสลามกับวิถีของมนุษย์นั้น ชัยยิต ญุฑิตมองว่าเป็นวิถีที่มีความสอดคล้องกันโดยธรรมชาติ และระบบต่างๆ ของอิสลามที่อัลลอฮ์ประทานลงมานั้นก็เป็นระบบ แบบ

^{๑๕} ชัยยิต ญุฑิต, อิสลามและสันติภาพสากล, หน้า ๖๕

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๖.

^{๑๗} ชัยยิต ญุฑิต, ด้วยจิตวิญญาณอันเปี่ยมสุข, หน้า ๒๔.

แผน ที่สอดคล้อง กลมกลืนกันอย่างลงตัวอยู่แล้วมนุษย์มีหน้าที่เพียง ยอมจำนนต่อพระผู้เป็นเจ้าของ และ น้อมรับเอาวิถีทางของพระองค์มาเป็นทางนำสำหรับชีวิต ดังปรากฏใน อิสลามและสันติภาพสากล ที่ ซัยยิด กุฎบ ได้เขียนว่า “...ภาระหน้าที่ของมนุษย์คือ ยอมจำนนโดยสิ้นเชิงต่อพระผู้เป็นเจ้าของ แสวงหา ความจำเริญของพระองค์ และต่อสู้ดิ้นรนในวิถีทางของพระองค์ เพื่อความปรารถนาของพระองค์บน โลกนี้จะได้สำเร็จครบสมบูรณ์...”^{๑๘} และสำหรับจูนต่อธรรมเนียมนี้ มนุษย์จะต้องทำความเข้าใจ ค้นหาความจริงภายใต้ข้อจำกัดของมนุษย์เอง และดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกลมกลืนกับวิถีของ ธรรมชาติ ซึ่งซัยยิด กุฎบเชื่อว่า นั่นคือการใช้ชีวิตอย่างมีสันติ ดังปรากฏใน อิสลามและสันติภาพ สากล ว่า สันติภาพ คือ ความประสานกลมกลืนกันระหว่างกฎธรรมชาติและกฎของมนุษย์นั้นล้วนมา จากแหล่งเดียวกัน คือมาจากอัลลอฮ์ จึงมีความสอดคล้องกันโดยไม่มีข้อขัดแย้งแต่อย่างใด

สำหรับจูนยืนของมุสลิมต่อพลังทางธรรมชาติ มุสลิมจะต้องทำความเข้าใจค้นหาความ จริง ไม่ใช่ยืนด้วยความกลัวหรือการต่อต้าน เพราะพลังของมนุษย์และพลังทางธรรมชาติล้วน แล้วแต่มาจากแหล่งเดียวกันคือมาจากพระประสงค์ของอัลลอฮ์ พลังทั้งสองมาจากประสงค์ ขององค์การขับเคลื่อนของพลังทั้งสองจึงสอดคล้องกันและเดินไปด้วยกันโดยไม่ขัดแย้งแต่ อย่างไม่”^{๑๙} และ “ความกลมกลืนกันระหว่างครรลองชีวิตกับระบบของโลกเท่านั้น ที่จะ ประกันได้ว่ามนุษย์จะสามารถประสานประโยชน์กับพลังอันมหาศาลของโลกได้”^{๒๐}

แต่เมื่อใดที่มนุษย์ละเลยทั้งที่โดยธรรมชาติแล้วมนุษย์และสรรพสิ่งถูกสร้างมาให้มีความ สอดคล้องกันอย่างลงตัว นอกจากจะไม่สามารถผสมผสานประโยชน์ได้แล้วยังจะนำพาความขัดแย้งมาสู่ เขาอีกด้วย ดังที่ปรากฏใน นี่คืออิสลาม ว่า

โดยพื้นฐานแล้วธรรมชาติของมนุษย์สอดคล้องกับระบบของโลกเมื่อมนุษย์ละเลยระบบ อันนั้นไม่เพียงแต่เขาจะขัดแย้งกับพลังธรรมชาติที่ยิ่งใหญ่เท่านั้นหากยังขัดแย้งกับธรรมชาติ ของเขาเองอีกด้วยแล้วมนุษย์ก็จะระทมทุกข์งมงายขึ้นและวิตกกังวลจะต้องชีวิตอยู่อย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันท่ามกลางความทุกข์ทรมาน ท่ามกลางความลำเค็ญ^{๒๑}

และในไตรมาสอัล-กุรอานซัยยิด กุฎบได้เน้นไว้ว่า พระผู้เป็นเจ้าของได้สร้างสรรพสิ่งทั้งมวลภายใต้ กฎเดียวกัน เพื่อให้สรรพสิ่งเหล่านี้ประสานงานซึ่งกันและกัน อำนวยความสะดวกให้กับมนุษย์ และ มนุษย์ควรพยายามศึกษา ทำความเข้าใจกับกฎต่างๆ เหล่านี้ แล้วใช้ชีวิตให้สอดคล้องไปกับกฎต่างๆ เหล่านี้ เพราะหากเกิดความขัดแย้งก็จะเกิดความเสียหายแก่การทำงานในหน้าที่ของมนุษย์

พระองค์ทรงสร้างสรรพสิ่งทั้งหมดมาด้วยกฎอันเดียวกันนั้นก็เพื่อให้สรรพสิ่งเหล่านี้ ประสานงานซึ่งกันและกันในการที่จะนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดของกฎ พลังเหล่านี้ถูกสร้างมา

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๑.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๖.

^{๒๑} ซัยยิด กุฎบ, อิสลามและสันติภาพสากล, หน้า ๔๑

เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับมนุษย์ โดยมนุษย์เองจะต้องเริ่มโดยการทำ ความเข้าใจ ศึกษา พินิจพิจารณาค้นหาความจริงของกฎต่างๆ เหล่านี้^{๒๒}

เพื่อให้พระประสงค์ของอัลลอฮ์บรรลุกิจตามที่พระองค์ทรงประสงค์ ด้วยเหตุนี้เองเรา จึงพบว่ากฎต่างๆ ที่ใช้สำหรับการควบคุมพื้นพิภพและจักรวาลทั้งหมดเป็นกฎที่เป็นเอกภาพ และมีความสมดุลเข้ากันได้ กฎต่างๆ เหล่านี้จะคอยควบคุมสิ่งถูกสร้างและพลังต่างๆ เพื่อ ไม่ให้เกิดความขัดแย้งและปะทะกันระหว่างพลังเหล่านี้ เพราะหากมันเกิดปะทะกันเมื่อใดก็ จะเกิดความเสียหายแก่การทำงานในหน้าที่ของมนุษย์อย่างแน่นอน^{๒๓}

หากมนุษย์ไม่สามารถทำความเข้าใจธรรมชาติได้อย่างถ่องแท้แล้ว มนุษย์ก็จะได้รับความ เดือดร้อนจากความไม่เข้าใจอันนั้น ดังที่ซัยยิด กุฎุบได้เขียนไว้ใน ใต้ร่มเงาอัล-กุรอาน ว่า

แม้บางครั้งพลังทางธรรมชาติจะสร้างความเดือดร้อนหรือให้ร้ายกับมนุษย์บ้างแต่นั้นก็ เป็นเพราะว่ามนุษย์ยังไม่ได้ทำความเข้าใจธรรมชาติให้ถ่องแท้ ไม่ได้ทำความรู้จักพลังเหล่านี้ ให้ชัดเจนไม่ได้รับการชี้แนะให้รู้จักธรรมชาติของกฎต่างๆ ที่พลังเหล่านี้ดำเนินอยู่ จึงเกิดความ ผิดพลาด จนบางครั้งมนุษย์ได้รับความเดือดร้อนจากพลังนี้บ้างในบางครั้ง^{๒๔}

จากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่าซัยยิด กุฎุบเน้นย้ำถึงกฎของพระเจ้าที่เป็นเจ้าที่พระองค์ทรง สร้างสรรพสิ่งมาภายใต้กฎเดียวและใช้กฎเพียงกฎเดียวนี้ดูแลจักรวาลทั้งหมด ให้เป็นกฎที่เป็น เอกภาพและมีความผานสอดคล้องกันอย่างสมดุล และมนุษย์ต้องพยายามทำความเข้าใจกฎนี้และ ดำรงชีวิตอย่างสอดคล้อง หากไม่แล้วมนุษย์จะได้รับความเดือดร้อนจากความไม่เข้าใจ และความไม่ลงตัว ที่ตนเองสร้างขึ้น

นอกจากนั้นแล้ว พิธีกรรมแบบอิสลามก็เป็นพิธีกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อรองรับระบบ ดังกล่าวด้วย ดังปรากฏในใต้ร่มเงาอัล-กุรอาน ซัยยิด กุฎุบได้อรรถาธิบายไว้ว่า

อิสลามใช้หลักการนี้เป็นฐานในการสร้างพิธีกรรมการนมัสการทั้งหมดพิธีกรรมจะต้องไม่ เป็นแค่เพียงการตั้งเจตนา ไม่ใช่แค่เพียงการตั้งจิตอธิษฐาน แต่จะต้องเป็นการแสดงออกด้วย รูปลักษณะภายนอกด้วย ในการทำละหมาด จะต้องมีการยืนผินหน้าไปทางกิบลัต กล่าว ตักเบร อ่านบทอ่าน โค้งรอกะฮ์ กราบซุญุด ในการประกอบพิธีหัจญ์จะต้องมีการเอียะห์ รอมจากสถานที่ที่ถูกกำหนดไว้ มีเครื่องแต่งกายเฉพาะ มีรูปแบบการเคลื่อนไหว การสะแอ การอ่านดุอา กล่าวตัลปียะฮ์ การเชือดสัตว์พลีทาน การโกนผมหรือการขลิบผม เป็นต้น ส่วน พิธีการถือศีลอด จะต้องมีการตั้งเจตนา และละเว้นการทานอาหารและเครื่องดื่ม การมี เพศสัมพันธ์ เป็นต้น^{๒๕}

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๗.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔-๔๕.

^{๒๕} ซัยยิด กุฎุบ, อรรถาธิบาย มหาคัมภีร์อัล-กุรอาน (ใต้ร่มเงาอัล-กุรอาน) ญุซที่ ๒. แปลโดย สุนทร มาลาตี, (ปัตตานี : เบนฮาลาบี เพรส, ๒๕๔๘), หน้า ๑๗.

และทุกๆ การเคลื่อนไหวในพิธีกรรมก็จะเป็นการอืบาตะฮุ เป็นการเคลื่อนไหวที่คุ้นเคยทั้งจิตใจภายในและการแสดงออกภายนอกสอดคล้องกับพลังกำลังของความเป็นมนุษย์เข้ากันได้กับธรรมชาติโดยรวมของมนุษย์ด้วยวิธีการที่สอดคล้องกับจินตนาการเฉพาะ^{๒๖}

จะเห็นได้ว่าแม้แต่พิธีกรรม อิสลามเป็นสิ่งที่ถูกสร้างมาด้วยความสอดคล้องกันอย่างลงตัวภายใต้กฎของอัลลอฮ์เพียงพระองค์เดียว

ทุกส่วนเป็นหน่วยเดียวกัน ไม่ได้มีการแยกส่วนใดๆ ไม่ว่าจะเป็นการวางระบบสังคมหรือกฎเกี่ยวกับการออกกฎหมาย หรือพิธีกรรมการอืบาตะฮุ ทุกอย่างล้วนมาจากหลักความเชื่อทั้งหมด ทุกอย่างเกิดจากความเข้าใจที่เกิดจากหลักความเชื่อ ทุกส่วนจะถูกโยงให้ยึดเหนี่ยวเข้าด้วยกันกับอัลลอฮ์ ทุกส่วนจะมุ่งสู่จุดหมายเดียวกัน คือ การรักดีต่ออัลลอฮ์แต่เพียงพระองค์เดียว อัลลอฮ์ผู้ทรงสร้าง ผู้ทรงให้ปัจจัยยังชีพ ผู้ทรงแต่งตั้งมนุษย์มาเป็นคอลีฟะฮ์ผู้สืบทอดบนแผ่นดิน โดยมีเงื่อนไขว่า เขาจะต้องศรัทธามั่นต่ออัลลอฮ์ แต่เพียงพระองค์เดียว พวกเขาจะต้องมุ่งไปสู่พระองค์ด้วยการนมัสการต่อพระองค์แต่เพียงพระองค์เดียว ทุกความเข้าใจในระบบและกฎหมายจะต้องรับมาจากพระองค์แต่เพียงผู้เดียว^{๒๗}

อิสลามเป็นวิถีแห่งเอกภาพของสารธรรมทั้งหมด “...นี่คือเอกภาพอันยิ่งใหญ่ระหว่างสารธรรมทั้งหมดเอกภาพระหว่างบรรดาศาสดา เป็นกฎแห่งความเข้าใจอิสลาม กฎที่ทำให้ประชาชาติเป็นประชาชาติสวามิภักดิ์...”^{๒๘} และวิถีแห่งเอกภาพนี้มนุษย์สามารถทำความเข้าใจโดยตรงผ่านทางคัมภีร์อัล-กุรอานที่อัลลอฮ์ประทานลงมา

อัล-กุรอานจะช่วยเพิ่มความเข้าใจทั่วไปเกี่ยวกับธรรมชาติของจักรวาลและความสัมพันธ์ที่มีอยู่กับองค์พระผู้สร้าง ให้ความเข้าใจเกี่ยวกับสมดุลทางธรรมชาติและสัมพันธ์ภาพระหว่างส่วนต่างๆ ของธรรมชาติ (และมนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบทางธรรมชาติของจักรวาลด้วย) จากนั้นก็ปล่อยให้มนุษย์เรียนรู้ส่วนต่างๆ ขององค์ประกอบ เพื่อนำสิ่งเหล่านั้นมาใช้ประโยชน์ในการทำหน้าที่คอลีฟะฮ์ผู้สืบทอดต่อไป โดยที่อัล-กุรอานไม่ได้ให้รายละเอียด เพราะความรู้ในรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นเรื่องที่มนุษย์ต้องศึกษาด้วยตนเอง...^{๒๙}

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๙.

^{๒๘} ซัยยิด กุฎบ, อรรถาธิบาย มหาคัมภีร์อัล-กุรอาน (ได้รรมเงาอัล-กุรอาน) ญุซที่ ๑. แปลโดย สุนทร มาลาตี, (ปัตตานี : เบนฮาลาบี่ เพรส, มปป), หน้า ๓๕๐.

^{๒๙} ซัยยิด กุฎบ, อรรถาธิบายมหาคัมภีร์อัล-กุรอาน (ได้รรมเงาอัล-กุรอาน) ญุซที่ ๒. หน้า ๑๘๔.

๓.๒.๒ ปัญหาและสาเหตุของการขาดสันติภาพ

จากนิยามสันติภาพที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น ชัยยิต ญุกูปได้แบ่งลักษณะของสันติภาพไว้ดังนี้

๑). **ลักษณะและองค์ประกอบของสันติภาพภายใน** อันเกิดขึ้นจากการยอมจำนนต่ออำนาจของพระเจ้าโดยไม่มีข้อขัดแย้ง ลังเล สงสัยภายในจิตใจ ดังส่วนแรกของคำกล่าวปฏิญาณตนประกาศศรัทธาในอิสลามว่า “ลาอิลลาฮะอิลลัลลอฮฺ” – “ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮฺ” และยอมรับว่ามุฮัมมัดเป็นศาสนทูตของอัลลอฮฺ ดังส่วนที่ ๒ ของคำกล่าวปฏิญาณว่า “มุฮัมมัดรซูลุลลอฮฺ” – “มุฮัมมัดเป็นศาสนทูตของอัลลอฮฺ”^{๓๐} มุสลิมผู้มีศรัทธา คือผู้ที่หัวใจของเขาได้ซึมซับเอาคำปฏิญาณนี้ไว้อย่างมั่นคงและพร้อมกันนั้น ก็นำเอาหลักการอื่นๆ ของอิสลาม และหลักความศรัทธาต่าง ๆ นำมาสู่การปฏิบัติ

๒). **ลักษณะและองค์ประกอบของสันติภาพภายนอก** อันเกิดจากการวางหลักการและกฎเกณฑ์ของสันติภาพภายในครอบครัว สังคม และโลกอย่างลงตัว ของอิสลาม ซึ่งสำหรับชัยยิต ญุกูปแล้วหลักการและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนนำมาซึ่งสิ่งเดียวกัน คือ สันติภาพในสังคมโดยรวมนั่นเอง ดังที่ชัยยิต ญุกูปได้กล่าวถึงชะรีอะฮ์^{๓๑} ไว้ในหลักชัยอิสลามว่า

ชะรีอะฮ์ ที่อัลลอฮฺทรงมอบให้แก่มนุษย์เพื่อที่จะจัดระบบการดำเนินชีวิตของเขานั้น ก็เป็นส่วนหนึ่งของกฎแห่งสากลจักรวาล ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์และมีความผสมผสานกลมกลืนกับกฎทั่ว ๆ ไปของจักรวาล ดังนั้นการเชื่อฟังและปฏิบัติตาม ชะรีอะฮ์ จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับชีวิตมนุษย์ เพื่อว่าชีวิตของพวกเขาจะได้ประสานกลมกลืนและผนวกเข้ากับสิ่งถูกสร้างอื่นๆ ในจักรวาล...

จากนิยามของสันติภาพและข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่า ชัยยิต ญุกูปเห็นว่ากฎเกณฑ์ต่างๆ ที่อัลลอฮฺทรงประทานมาให้มนุษย์นั้นมีลักษณะที่เป็นสันติโดยตัวของมันเองอยู่แล้ว คือมีลักษณะที่ประสานสอดคล้องและกลมกลืนกันอย่างลงตัว ปราศจากความขัดแย้ง ซึ่งเมื่อใดที่มนุษย์สามารถมีวิถีชีวิตได้สอดคล้องกับกฎนี้ เมื่อนั้นสันติภาพก็จะเกิดขึ้นแก่คนผู้นั้น

๓.๒.๓ เป้าหมายของการมีสันติภาพ

ตามแนวคิดของชัยยิต ญุกูปแล้ว สันติภาพของโลกจะเกิดขึ้นได้จะต้องมีการปลูกฝังอบรมสั่งสอนแนวคิดดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง โดยมีองค์ประกอบต่างๆ เหล่านี้ คือ

๑).เป้าหมายของการมีสันติภาพในระดับปัจเจก

สันติภาพในระดับปัจเจกคือ การมอบความยำเกรงต่ออัลลอฮฺแต่เพียงพระองค์เดียวและสามารถปฏิบัติตามวิถีทางของอิสลามได้อย่างสมบูรณ์ มีความรู้สึกที่พระเจ้าทรงอยู่ใกล้มนุษย์ และทรงรับคำร้องขอและการวิงวอนของเขาเสมอ และพระองค์ทรงเอาใจใส่ต่อบ่าวของพระองค์ทุกคน ดังประภฏในอัล-กุรอานว่า “และเมื่อบ่าวของข้าถามเจ้าถึงข้าแล้วก็(จงตอบเถิดว่า)แท้จริงข้านั้น

^{๓๐} ชัยยิต ญุกูป, **หลักชัยอิสลาม**, แปลโดย เอ็ม.เอ็ม.ซิดดีกี, มาเลเซีย : Polygraphic Press, Sdu. Bhd. ๒๕๒๔), หน้า ๑๖๖.

^{๓๑} **กฎเกณฑ์**

อยู่ใกล้ ข้าจะตอบรับคำวิงวอนของผู้ที่วิงวอนของผู้ที่วิงวอน เมื่อเขาวิงวอนต่อข้า ดังนั้น พวกเขาจึงตอบรับข้าเถิด และศรัทธาต่อข้อ เพื่อว่าพวกเขาจะได้อยู่ในทางที่ถูกต้อง”^{๓๒}

จากอัล-กุรอาน จะเห็นได้ว่า สันติภาพภายในของปัจเจกบุคคลนั้นเกิดขึ้นมาจากความไว้วางใจต่อพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งพระองค์จะอยู่ใกล้ชิดกับมนุษย์และตอบรับการวิงวอนจากผู้ศรัทธาทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน

๒).เป้าหมายของการมีสันติภาพในระดับครอบครัว

อิสลามได้สร้างให้ครอบครัวเป็นศูนย์กลางของสังคม โดยส่งเสริมหลักเกณฑ์ของความประพฤติ และกฎระเบียบต่าง ๆ ขึ้นมา อันนำมาซึ่งการใช้ชีวิตครอบครัวที่สุขสมบูรณ์ โดยหลักเกณฑ์ความสัมพันธ์ระหว่างชายกับหญิงที่แต่งงานกัน สามีและภรรยา มารดากับบุตร และบุตรกับบิดามารดา เหล่านี้อิสลามจะมีหลักเกณฑ์ไว้อย่างชัดเจน เมื่อสามารถปฏิบัติได้ความสงบสุขก็จะเกิดขึ้นภายในครอบครัวนั้นๆ

๓).เป้าหมายของการมีสันติภาพในระดับสังคม

สังคมเกิดขึ้นจากการมารวมตัวของครอบครัวแต่ละครอบครัว ซึ่งสันติภาพในสังคมจะเกิดขึ้นได้นั้น ก็มาจากหน่วยย่อยของสังคม ซึ่งก็คือครอบครัวแบบปัจเจกบุคคลแต่ละคนนั่นเองแม้ว่าอิสลามจะมีข้อปฏิบัติและกฎเกณฑ์ต่างๆ มากมายที่มีไว้กำกับวิถีชีวิตของปัจเจกบุคคลแต่ละคนและดูแลรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในครอบครัวแล้ว อิสลามยังมีข้อบัญญัติเกี่ยวกับความสัมพันธ์ภายในสังคมด้วย ซึ่งคนภายในสังคมจะต้องยึดหลักดังต่อไปนี้ (๑).ความรักและความเมตตา (๒).ความร่วมมือและความเป็นปึกแผ่น (๓).ระบบการเมืองที่รัฐจะต้องดูแลประชาชนด้วยความเสมอภาค (๔).ความยุติธรรม และ (๕).สวัสดิการที่ดีของสังคม ด้วยหลักการทั้ง ๕ ดังกล่าวนี้นี้สันติภาพจะเกิดขึ้นภายในสังคมที่สามารถยึดถือหลักการดังกล่าวนี้ได้

๔).เป้าหมายของการมีสันติภาพในระดับโลก

สันติภาพของโลกนั้น จะเป็นผลที่ตามมาจากการมีสันติภาพขึ้นภายในปัจเจกบุคคลแต่ละคน สันติภาพในครอบครัว และสันติภาพในสังคมนั่นเอง

๓.๒.๔ แนวทางการสร้างเสริมสันติภาพ

จากนิยามสันติภาพของชัยยิด ญุญบ ที่มีลักษณะครอบคลุม กว้างขวางมาก วิธีการสร้างสันติภาพก็เช่นเดียวกัน สำหรับชัยยิด ญุญบได้ให้วิธีการสร้างสันติภาพไว้ก็คือการปฏิบัติตนตามวิถีของอิสลามอย่างเคร่งครัดนั่นเอง ซึ่งได้แบ่งแนวทางไว้

๑. แนวทางการสร้างสันติภาพในระดับปัจเจกบุคคล

ชัยยิด ญุญบเชื่อว่า จะไม่มีสันติภาพในโลกนี้ จนกว่าคนแต่ละคนจะอยู่ในสันติภาพของตัวเอง ฉะนั้นการที่จะสถาปนาพื้นฐานอันมั่นคงสำหรับสันติภาพระหว่างประเทศนั้นจะต้องปลูกฝังสันติภาพขั้นแรกขึ้นในความรู้สำนึกในจิตใจของมนุษย์เสียก่อน ซึ่งในอิสลามนั้น คนแต่ละคนนั้นมี

^{๓๒} อัล-บะเกาะเราะฮฺ : ๑๘๖.

บทบาทสำคัญในฐานะที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานของสังคม(The nucleus of the society) คนแต่ละคน เป็นเรือนร่างที่ประกอบด้วยความศรัทธาที่รวมเข้ากับความรู้สึกของเขา และแสดงออกมาในทางปฏิบัติในอิสลามและสันติภาพสากล ซัยยิด กุฎุบได้เขียนไว้ว่า สันติภาพในระดับปัจเจกนั้นสามารถ สร้างเกิดขึ้นได้โดย

๑).การมอบความไว้วางใจต่อพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า

ในอิสลามนั้นมนุษย์แต่ละคนกับพระผู้เป็นเจ้าของเจ้ามีความสัมพันธ์กันโดยตรงเป็นอิสระจาการ สอดแทรกใดๆอิสลามได้วางสันติภาพลงในจิตใจของมนุษย์ โดยทำให้มนุษย์ไว้วางใจต่อทางนำและ การอารักขาที่มีความเมตตาของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า

เนื่องจากความสัมพันธ์โดยตรงนี้ คนแต่ละคนจะรู้สึกว่าเขาจะได้รับการคุ้มครองป้องกัน จากพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทรงอำนาจผู้ทรงอำนาจเหนือทุก ๆ สิ่ง ผู้ซึ่งมนุษย์แสวงหาร่มเงาและ ความช่วยเหลือ โดยมีเงื่อนไขว่ามนุษย์ต้องพิสูจน์ความจงรักภักดีอย่างแท้จริง ต่อพระองค์ เพียงผู้เดียว และจะไม่เคารพภักดีต่อสิ่งใดหรือผู้ใดนอกจากพระองค์^{๓๓}

ภายใต้ความเมตตาของอัลลอฮ์นี่เอง ที่ทำให้มนุษย์รู้สึกผ่อนคลาย และมีจิตใจที่หนักแน่น มั่งคั่งในศรัทธา

...บรรดาผู้มีศรัทธาทั้งหลายนั้น เป็นผู้ที่รักอัลลอฮ์มากยิ่งขึ้นกว่า...^{๓๔}” ความรักอันลึกซึ้ง ต่ออัลลอฮ์ เป็นความรักที่หาที่เปรียบไม่ได้เป็นความรักที่ปราศจากเงื่อนไข ใด ๆ ความรักที่ ลึกซึ้งที่สุดจากพวกเขาจะไม่มอบให้ผู้ใดนอกจากอัลลอฮ์ ส่วนหนึ่งที่ใช้อธิบายความรักในที่นี้ เป็นคำอธิบายที่ไพเราะยิ่ง เป็นความรักเหนือคำบรรยาย สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างผู้ ศรัทธากับอัลลอฮ์คือความรักอันลึกซึ้งที่มีต่อพระองค์ ความรักที่ตรึงตราอยู่ในจิตใจของพวกเขา เป็นสัมพันธ์ภาพที่ผูกโยงด้วยความรักและความใกล้ชิด เป็นความผูกพันทางใจด้วยความ รักที่แนบแน่นหาที่เปรียบไม่ได้^{๓๕}

ความไว้วางใจและความรักจะนำสันติภาพมาสู่จิตใจของผู้ศรัทธาและมีความยำเกรงต่อ พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ซึ่งซัยยิด กุฎุบได้ให้ลักษณะของผู้ยำเกรงไว้ดังนี้

(๑).ผู้ศรัทธามั่นในสิ่งเร้นลับ

มนุษย์จะต้องเป็นผู้ที่มีศรัทธาต่อสิ่งเร้นลับในบางครั้งไม่สามารถสัมผัสได้ ซึ่งการที่มนุษย์ จะต้องข้ามความเป็นสัตว์เดรัจฉานที่สามารถรับรู้สรรพสิ่งได้จากผัสสะทั้งห้าเท่านั้น

...ระหว่างสิ่งที่สัมผัสได้กับสิ่งที่สัมผัสไม่ได้ก็จะมีอุปสรรคและปัญหาเกิดขึ้นเพราะ เบื้องหลังความรู้สึกที่ได้จากสัมผัส ยังมีสรรพสิ่ง สิ่งถูกสร้างอื่น ๆ อีกมากมายการศรัทธาใน สิ่งเร้นลับก็คือบันไดอีกขั้นหนึ่ง ที่มนุษย์จะต้องข้ามมันไป คือข้ามความเป็นสัตว์เดรัจฉานที่ไม่ สามารถรับรู้สรรพสิ่งได้นอกจากด้วยผัสสะทั้งห้าของมัน ข้ามไปสู่อีกระดับหนึ่งคือความเป็น

^{๓๓} ซัยยิด กุฎุบ, **หลักชัยอิสลาม**, หน้า ๑๐๒.

^{๓๔} อัล-บาเกาะเราะฮ์ : ๑๖๕.

^{๓๕} ซัยยิด กุฎุบ, **อรรถาธิบายมหาคัมภีร์อัล-กุรอาน (ได้รรมเงาอัล-กุรอาน) ญุซที่ ๒**, หน้า ๙๖.

มนุษย์ ที่สามารถรับรู้สรรพสิ่งที่เหนือกว่าใหญ่กว่ากว้างไกลกว่าขนาดเนื้อที่ที่เท่ากับตัววัตถุ เล็กๆ ที่รับรู้ด้วยสัมผัส (หรือรับรู้ผ่านเครื่องมือที่จะนำมาสู่การสัมผัส)^{๓๖}

อย่างไรก็ตามมนุษย์ก็มีข้อจำกัด อัลลอฮฺทรงประทานความสามารถในการคิดให้มนุษย์ให้ เพียงพอสำหรับหน้าที่บนผืนแผ่นดินนี้เท่านั้น

แต่กระนั้นมนุษย์เองก็มีข้อจำกัดจึงไม่สามารถที่จะเข้าถึงในสิ่งที่เกินขีดความสามารถของมันไปได้ กำลังสมองหรือกำลังทางความคิดที่ถูกประทานให้แก่มนุษย์นั้น ถูกประทานให้ในขอบเขตที่เพียงพอต่อการทำหน้าที่คอลีฟะฮฺบนผืนแผ่นดินนี้เท่านั้น คอลีฟะฮฺที่ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ในช่วงเวลาเพียงสั้นๆ เพื่อการพิจารณา พิเคราะห์ ทำความเข้าใจ ผลิตคิดค้น พัฒนาตกแต่ง โดยที่จำเป็นต้องมีการพึ่งพาโดยตรงระหว่างพลังทางจิตกับจักรวาลทั้งหมดและจะต้องพึ่งพาผู้สร้างจักรวาล^{๓๗}

สติปัญญาของมนุษย์ถูกสร้างขึ้นมาให้เหมาะกับการขบคิดในสิ่งที่เป็นปฐมภูมิเท่านั้น กำลังในการขบคิดอยู่ในขอบเขตที่จำกัดไม่ได้หมายความว่า สามารถใช้ความคิดได้ในทุกสิ่งทุกอย่างอย่างอิสระ (จึงควรยอมรับในข้อจำกัดอันนี้) การที่จะนำสติปัญญามาใช้อย่างอิสระโดยไม่มีเขตจำกัดเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ การที่บางครั้งสติปัญญาไม่สามารถเข้าถึงมันได้ นั้นไม่ได้หมายความว่าสิ่งนั้นไม่มี...^{๓๘}

ดังที่กล่าวมานี้สามารถสรุปได้ว่ามนุษย์จะต้องศรัทธาในสิ่งเร้นลับที่ผัสสะทั้งห้าไม่สามารถสัมผัสได้เนื่องจากข้อจำกัดของมนุษย์ อย่างไม่ลังเลสงสัย บนความไว้วางใจต่อพระผู้เป็นเจ้าของ

(๒). พวกเขาดำรงละหมาด

เมื่อมนุษย์มีศรัทธาต่อสิ่งเร้นลับเหนือผัสสะแล้ว มนุษย์สามารถแสดงออกถึงความยำเกรงต่ออัลลอฮฺได้โดยการดำรงละหมาด

มุ่งนมัสการอัลลอฮฺแต่เพียงพระองค์เดียว พวกเขาล้มเลิกการบูชามนุษย์ด้วยกันล้มเลิกการบูชาสรรพสิ่ง โดยมุ่งสู่พลังที่ไร้ขีดจำกัด หน้าผากพวกเขาปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะกราบกรานต่ออัลลอฮฺ...เขาจะพบว่าการมีชีวิตอยู่ของเขามีเป้าหมายที่ลึกซึ้งกว่าเป้าหมายและความต้องการของสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ บนโลกนี้ เขาจะรู้สึกว่าเขาเองมีพลังมากกว่าสิ่งที่ถูกสร้างอื่น ๆ เพราะเขาเองมีความสัมพันธ์กับผู้ทรงสร้าง และนั่นคือที่มาของพลังทางใจ ซึ่งให้เกิดความเข้มแข็งขึ้น มันเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งในการอภิบาลบุคคล เป็นสิ่งที่ควบคุมจินตนาการ ควบคุมความรู้สึก ควบคุมจริยธรรมให้อยู่ในครรลองที่ต้องการ^{๓๙}

(๓). ใช้จ่ายบางส่วนของสิ่งที่เราได้ประทานแก่พวกเขา

^{๓๖} ซัยยิด กุฎุบ, อรรถาธิบาย มหาคัมภีร์อัล-กุรอาน (ได้ร่มเงาอัล-กุรอาน) ญุซที่ ๑, หน้า ๙๐.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๑.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๒.

^{๓๙} ซัยยิด กุฎุบ, มปป : ซัยยิด กุฎุบ, อรรถาธิบาย มหาคัมภีร์อัล-กุรอาน (ได้ร่มเงาอัล-กุรอาน) ญุซที่ ๑, แปลโดย สุนทร มาลาตี,(ปัตตานี : เบนฮาลาบี เพรส,มปป), หน้า ๙๓.

การยอมรับว่าทรัพย์สินที่อยู่ในเมืองของมนุษย์นั้นเป็นสิ่งที่อัลลอฮ์ประทานให้ ไม่ได้เป็นสิ่งที่พวกเขาสร้างขึ้นเอง ทำให้มนุษย์เกิดความรู้สึกถึงความอ่อนแอของสิ่งถูกสร้าง รู้สึกว่าต้องพึ่งพาผู้ทรงสร้าง ตระหนักในข้อจำกัดของความเป็นมนุษย์ ตระหนักถึงความเป็นพี่น้องกันของความเป็นมนุษย์ และตระหนักในความเป็นพี่น้องกันระหว่างมนุษย์ คุณธรรมดังกล่าวจะช่วยชำระมนุษย์ให้พ้นจากความตระหนี่ที่มีอยู่ โดยมีคุณธรรมเป็นตัวชำระล้าง คุณธรรมอันนี้จะเป็นตัวช่วยผลักดัน ให้เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกันขึ้น ประกันการเป็นอยู่ให้กับผู้ที่อ่อนแอ ยากไร้กว่าให้ได้อยู่อย่างมีน้ำใจ ไม่ใช่อยู่กับความอยากได้เห็นแก่ตัว หันเขี้ยวเล็บเข้าหากัน ดังนั้นมนุษย์จะต้องใช้จ่ายไปเพื่อการใช้สอยและการจ่ายชะกาตซึ่งเป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญ

การใช้จ่ายจะหมายรวมถึงการบริจาคชะกาตและการบริจาคทานและการบริจาคในทางที่ดีทุกรูปแบบ ได้มีบัญญัติการใช้จ่ายก่อนที่จะมีบัญญัติชะกาตลงมาเพราะการใช้จ่ายคือความหมายเดิมก่อนที่จะมีการจำกัดด้วยบัญญัติชะกาต มีรายงานหะดีษจากท่านรอซูลุลลอฮ์ คือลว่า จากสายรายงานของฟาติเมาะห์ บินต์กัยสุ รายงานว่า “แท้จริงสำหรับทรัพย์สินยังมีหน้าที่ (ที่จะต้องใช้จ่าย) นอกเหนือจากการจ่ายชะกาต”(บันทึกโดยดาร์มีซีร์)^{๔๐}

การใช้จ่ายและการจ่ายชะกาตนี้จะช่วยให้มนุษย์ถูกปลดปล่อยออกจากความอยากได้ ความตระหนี่ ความเห็นแก่ตัว และนำมนุษย์ให้ออกห่างจากการบูชาทรัพย์สินสมบัติ ดังที่ชัยยิดกุฎุบเขียนไว้ในได้รรมเงออัล-กูรอาน ดังนี้

คุณค่าของการใช้จ่ายทรัพย์สินเพื่อสิ่งเหล่านี้ทั้งหมดคือการปลดปล่อยตัวเองออกจากความอยากได้ ความตระหนี่ ความมาเห็นแก่ตัว เป็นการปลดเปลื้องความรู้สึกรัก ทรัพย์สินที่ตนเองมีอยู่ ความรู้สึกที่ไม่อยากใช้จ่ายหรือบริจาคเป็นการควบคุมจิตใจและวิญญาณ เป็นคุณค่าทางจิตใจ...”^{๔๑} “การบริจาคทรัพย์สินเป็นการปลดปล่อยตัวเองออกจากการบูชาทรัพย์สินสมบัติ ซึ่งจะทำให้ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ลดลง เป็นการทำให้มนุษย์ลืมนึกว่าอะมาหฺวะ เป็นการปลดปล่อยตัวเองออกจากความอยากได้ ความอยากได้ที่บางคนถึงกับยอมทุ่มตัวคุณค่าที่สำคัญของความเป็นมนุษย์ตามทัศนะของอิสลาม เป็นคุณค่าที่อิสลามพยายามให้มีขึ้น อิสลามจึงพยายามปลดปล่อยพวกเขาให้หลุดพ้นจากความอยากได้ ปลดปล่อยออกจากความลึกลับใจ ความอ่อนแอ ซึ่งเป็นการปลดปล่อยจากภายในก่อนที่จะเริ่มปลดปล่อยจากภายนอก จากสังคมที่ร่ำล้อมพวกเขาอยู่”^{๔๒}

(๔). บรรดาผู้ศรัทธามั่นในสิ่งที่ถูกประทานแก่เจ้าและสิ่งที่ถูกประทานมาก่อน

คุณค่าของคุณลักษณะข้อนี้คือความรู้สึกอันเป็นหนึ่งเดียวของมนุษย์ มีศาสนาเดียวกัน ศาสดาคนเดียวกัน มีพระเจ้าที่ต้องนมัสการองค์เดียวกัน คุณค่าที่ช่วยชำระล้างนิสัยชาตินิยมที่น่าตำหนิ ทุกแนวทางที่จะเป็นที่ยอมรับหากแนวทางนั้น เป็นแนวทางที่ถูกต้องเที่ยงตรง คุณลักษณะที่ทำให้จิตใจสงบมั่นคงภายใต้การปกป้องของอัลลอฮ์ ที่มีตลอดไปในทุกยุคทุกสมัย การปกป้องที่เริ่มจาก

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๓.

^{๔๑} ชัยยิด กุฎุบ, อรรถาธิบายมหาคัมภีร์อัล-กูรอาน (ได้รรมเงออัล-กูรอาน) ญุซที่ ๒, หน้า ๑๑๔.

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, ๑๕๕.

การแต่งตั้งศาสนทูตและประทานสารธรรมแห่งอัลลอฮฺมาด้วยศาสนาและทางนำอันเดียวกันคุณค่าที่อยู่ในความภาคภูมิใจและสูงส่งที่มีต่อทางนำที่ได้รับ แม้วันเวลาจะเปลี่ยนไป ทางนำยังคงมั่นคงยั่งยืนเด่นชัดประหนึ่งดวงดาราในคืนข้างแรม^{๔๓}

(๕). พวกเขามีความเชื่อมั่นในโลกหน้า

นี่คือคุณลักษณะข้อสุดท้ายที่ถูกกล่าวถึงในซูเราะฮ์อัล-บะเกาะเราะฮ์ เป็นการกล่าวถึงลักษณะที่นำโลกนี้ไปเชื่อมต่อกับโลกอาคีเราะฮ์ เป็นการเชื่อมต่อจุดเริ่มต้นเข้ากับจุดสุดท้าย เป็นการเชื่อมโยงการกระทำเข้ากับผลของการตอบแทน ซึ่งจะทำให้มนุษย์รู้สึกว่าการปฏิบัติจะไม่สูญเปล่า ทำให้รู้สึกว่าคุณค่าไม่ได้ถูกสร้างมาอย่างไรประโยชน์ ไม่ได้ถูกทอดทิ้งไว้อย่างไรจุดหมายพวกเขาเฝ้ารอการตัดสินด้วยความเป็นธรรม เพื่อให้จิตใจสงบปราศจากความยุ่งเหยิงพร้อมที่จะย้ายไปสู่การประพฤติดี ไปสู่ความเมตตาและความยุติธรรมแห่งอัลลอฮ์ในท้ายที่สุด^{๔๔}

ลักษณะต่างๆ ที่กล่าวถึงล้วนแล้วแต่เป็นลักษณะที่ทรงคุณค่าต่อการดำรงอยู่ของมนุษยชาติ และนั่นคือลักษณะที่สมดุลเข้ากันได้อย่างสมบูรณ์ที่สุด ความยำเกรงเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นในจิตใจ เป็นท่าทีของมโนกรรม ซึ่งจะส่งผลแสดงออกผ่านกายกรรมหรือการกระทำอันจะทำให้ความรู้สึกภายในจิตใจและการกระทำที่แสดงออกมาภายนอกพ้องกันเป็นหนึ่งเดียวเป็นไปในทิศทางเดียวกัน จะเป็นสิ่งที่จะเชื่อมระหว่างมนุษย์กับอัลลอฮ์ไม่ว่าจะเป็นในที่ลับหรือเปิดเผย^{๔๕}

(๒). การขจัดความขัดแย้งภายในจิตใจ

คนเรานั้นจะมีสันติภาพในความสำเร็จได้นั้นจะต้องไม่มีความขัดแย้งภายในจิตใจของตนเอง และความขัดแย้งที่มักจะมีบ่อยครั้งนั้นคือ ความขัดแย้งระหว่างเหตุผลและศาสนาหรือเหตุผลกับศรัทธาซึ่งมักจะไม่สอดคล้องกัน สำหรับชัยยิด กุฎบุนั้น มองว่าเหตุผลและศรัทธาในอิสลามเป็นสิ่งที่ไม่มีความขัดแย้งกันเลย ทั้งสองสิ่งเป็นสิ่งที่ผสมกลมกลืนกันเป็นอย่างดี ดังที่ท่านได้เขียนไว้ในอิสลามและสันติภาพสากลว่า

อิสลามได้ทำให้การใช้เหตุผลของแต่ละคน เข้ากันได้กับศรัทธาของเขา อิสลามไม่เป็นเหตุผลให้ผู้ศรัทธาต้องมีความกังวล ในสิ่งที่มาจากคำสอนที่ไม่มีเหตุผล (เพราะอิสลามไม่ใช่ระบอบที่ไม่มีเหตุผล) หลักความเชื่อผิด ๆ เหล่านั้น เพียงคอยอยู่ในสภาพเงื่อนงำที่มีดมนห่างไกลจากความกระจ่างชัดเจนและความสว่าง^{๔๖}

คนแต่ละคนจึงตระหนักถึงความใกล้ชิดของเขากับพระผู้เป็นเจ้า และเขาก็ตระหนักถึงความเมตตา ความเอาใจใส่และความห่วงใยของพระผู้เป็นเจ้า โดยมีต้องใช้เรื่องประหลาดมหัศจรรย์และปราศจากเหตุผล^{๔๗}

^{๔๓} ชัยยิด กุฎบ, อรรถาธิบาย มหาคัมภีร์อัล-กุรอาน (ได้รับเงาอัล-กุรอาน) ญุซที่ ๑, หน้า ๙๔.

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๔.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๕.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕.

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗.

นอกจากความขัดแย้งระหว่างเหตุผลกับศรัทธาแล้วยังมีความขัดแย้งระหว่างกามารมณ์ และจิตวิญญาณ ความต้องการทางด้านกามารมณ์ สำหรับซัยยิด ญุบัยน์ถือว่าเป็นธรรมชาติ ทั้งความต้องการทางด้านวัตถุและความต้องการทางด้านจิตวิญญาณ แต่ความปรารถนาต่าง ๆ นั้นจะต้องพอเหมาะซึ่งกันและกัน โดยปราศจากความขัดแย้ง ซึ่งจะทำลายความประสานกลมกลืนและจะขัดขวางวิถีทางแห่งการพัฒนาของชีวิต

ฉะนั้น อิสลามจึงยอมรับว่าสิ่งเร้าทางด้านอารมณ์นั้นเป็นส่วนหนึ่งแห่งธรรมชาติของมนุษย์ แรงเร้าอันนี้ถ้าถูกสนองตอบด้วยความพอประมาณ มันก็จะไม่ขัดกับความปรารถนาของจิตใจ สำหรับความบริสุทธิ์และความต้องการทางด้านจิตวิญญาณซึ่งฝังอยู่ในธรรมชาติของมนุษย์^{๔๘}

สำหรับท่าทีของมนุษย์ต่อเรื่องนี้ ซัยยิด ญุบัยน์ได้ให้วิธีการใน อิสลามและสันติภาพสากลว่า

ขั้นแรกมนุษย์อยู่ในสภาพที่สามารถควบคุมตัวเองได้ เขาตอบสนองความต้องการต่างๆ ทางร่างกายของเขา และเพลิดเพลินกับความอุดมสมบูรณ์แห่งชีวิตภายในขอบเขตที่พระเจ้าเป็นเจ้าของกำหนดแก่พวกเขา การควบคุมตัวเองเป็นขั้นแรกที่จะก้าวไปสู่การมีสุขภาพที่ดี ซึ่งเป็นสิ่งที่เราต้องการเพื่อให้ชีวิตมีความสุข^{๔๙}

จากข้อความข้างต้นมนุษย์จะต้องควบคุมตนเองในการตอบสนองความต้องการทางด้านร่างกาย และจิตใจ ภายใต้ขอบเขตที่พระเจ้าเป็นเจ้าของกำหนด ซึ่งก็คือวิถีแบบอิสลาม เพื่อชีวิตที่มีสุขภาพที่ดีและมีความสุข ในขณะที่เดียวกันนั้นมนุษย์ก็ต้องยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นไปด้วย ความปรารถนาทั้งสองด้านนี้จะต้องเท่าเทียมกันจะละทิ้งอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ ดังข้อเขียนใน อิสลามและสันติภาพสากลว่า “สำหรับการยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นควบคุมไปด้วย และความปรารถนาทั้งสองนี้จะต้องทำอย่างเท่าเทียมกัน จะทำอย่างหนึ่งแล้วทิ้งอีกอย่างหนึ่งไม่ได้เป็นอันขาด”^{๕๐}

และมนุษย์จะต้องรักษาระดับขอบเขตแห่งความพอประมาณ โดยการใช้กฎระเบียบต่าง ๆ ของอิสลาม พลังงานต่าง ๆ ของมนุษย์ก็จะเป็นอิสระที่จะพัฒนาและยกระดับของชีวิตเนื่องจากกฎระเบียบเหล่านั้น นำมนุษย์ไปสู่การบรรลุผลอันแท้จริงทั้งทางร่างกายและทางด้านจิตวิญญาณ การละเมิดขอบเขตออกนอกกลุ่มนอกทาง เช่น การทุจริต คดโกง การกดขี่ข่มเหง หรือการไม่เชื่อว่าพระเจ้ามีจริง เหล่านี้จะทำให้ธรรมชาติของมนุษย์เลวทรามลง และทำให้ละทิ้งกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของชีวิต ซึ่งการทำเช่นนี้จะนำมนุษย์ไปสู่สันติภาพ ดังที่ซัยยิด ญุบัยน์ ได้เขียนไว้ใน อิสลามและสันติภาพสากลว่า

การนำเอาหลักเกณฑ์ทางศาสนากับสังคมร่วมกันกำหนดสัญญาตัญญาณส่วนบุคคลและพฤติกรรมทางสังคมความสัมพันธ์กันทางจิตวิญญาณกับทางสังคม จะประสบผลได้ก็โดยการ

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๘.

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๙.

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๙.

ใช้หลักการของอิสลาม คนแต่ละคนอยู่ในสันติภาพภายในด้วยความรู้สำนึกของเขา และอยู่ในสันติภาพภายนอกด้วยสังคมของเขา^{๕๑}

สำหรับความขัดแย้ง หรือความรู้สึกผิดในการทำความผิด บาปของตนเองนั้น ตามแนวคิดของอิสลามมิได้เน้นที่การทำความผิดมนุษย์ แต่เน้นถึงความใจกว้างและความเมตตาของพระผู้เป็นเจ้า ท่านศาสดามุฮัมมัด คือลซา ได้กล่าวไว้ว่า “นอกจากท่านทำความชั่วพระผู้เป็นเจ้าผู้ทรงยิ่งใหญ่ก็จะเปลี่ยนคนอื่นแทนท่าน ซึ่งพวกเขาทำความผิดแล้วเขาสำนึก เพื่อพระองค์จะได้ปลดปล่อยความผิดของเขา”^{๕๒}

คำพูดดังกล่าวนี้ มิได้มีเจตนาที่จะส่งเสริมให้ประชาชนทำความชั่ว แต่เป็นการเน้นถึงการให้อภัยโทษและฟื้นฟูความหวัง เพื่อว่าผู้ที่ทำชั่วจะได้ไม่ทนทุกข์ทรมานและกังวลใจต่อไปอีก เช่นเดียวกันเป็นความจริงของคำสอนของท่านศาสดาที่ว่า “มนุษย์ทั้งหลายนั้นเต็มไปด้วยความผิดแต่ผู้ที่ดีที่สุดในมนุษย์คือ บรรดาผู้ที่สำนึกผิด”^{๕๓}

ความเข้าใจผิด การกระทำโดยไม่เจตนาหรือไม่รู้สึกตัว กระทำเพราะหลงลืม และการกระทำต่าง ๆ ที่ทำไปโดยถูกบีบบังคับ จะถูกตัดสินตามคำพูดของท่านศาสดา มุฮัมมัด คือลซา “มุสลิมทั้งหลายจะไม่ถูกถือเป็นการรับผิดชอบ สำหรับการกระทำต่าง ๆ ที่กระทำไปโดยความเข้าใจผิด ไม่รู้สึกตัว และภายใต้การถูกบังคับ” แม้กระนั้น ความผิดและบาป สามารถชดใช้ได้ทุกเมื่อสำหรับบุคคลที่ต้องการจะสำนึกผิด และชำระตัวเองให้บริสุทธิ์ โดยไม่มีการขู่เข็ญกดดันมนุษย์ให้ห่างไกลจากความเมตตาของพระผู้เป็นเจ้า หรือไม่จำเป็นต้องมีสื่อกลางในการขออภัยจากพระองค์^{๕๔}

สำหรับบัญญัติต่างๆ ที่มีในอิสลามนั้นจะ ไม่ให้มีบัญญัติที่บีบบังคับเกินไป ดังนี้

- การที่มีความรู้สึกอ่อนเพลีย ไม่มีความสามารถในการคิดกัน และการบีบบังคับ บุคคลิกภาพของมนุษย์ให้ทนรับปัญหาต่างๆ ทางจิตใจ ซึ่งเป็นการปิดกั้นการพัฒนาการตามธรรมชาติของบุคลิกภาพ
- การเก็บกดอย่างรุนแรงของแรงเร้าตามธรรมชาติซึ่งอาจเป็นผลเนื่องมาจากการปฏิเสธ และไม่สามารถที่จะร่วมมือกับอำนาจใดๆ ได้
- ความรู้สึกกังวลต่างๆ แม้ว่าจะไม่ได้ทำความชั่วใดๆ

ฉะนั้น อิสลามจึงบัญญัติข้อบังคับต่าง ๆ ตามความสามารถของมนุษย์ที่จะรับมันได้ ไม่ว่าชักชวนคนแต่ละคนให้กระทำหรือห้ามมิให้กระทำ ชีตจำกัดของมนุษย์ก็จะถูกนำมาพิจารณาด้วยอย่างไรก็ตาม ในคำสอนของท่านศาสดามุฮัมมัด คือลซา “นี่คือศาสนาแห่งการผ่อนผัน มิใช่ศาสนาแห่งการตึงเครียด ใครที่ปลุกปล้ำอยู่กับมัน เขาก็จะมีชัยชนะอย่างล้นเหลือ” ทางศาสนาตลอดจนถึงการตีความต่าง ๆ โดยไม่มีความรู้และตีความเกินความจริง ท่านได้กล่าวว่า “จงอย่าเข้มงวดกับตัวเอง (ในการปฏิบัติตามอิสลาม) จนเกินไป มิฉะนั้น ท่านก็จะถูกปฏิบัติอย่างเข้มงวด” ท่านยังได้กล่าวไว้อีกว่า

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๒.

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๗.

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๘.

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕.

“ศาสนานี้เข้มงวด และท่านต้องค่อย ๆ ปฏิบัติให้ตลอดโดยไม่หักโหม” ท่านได้เปรียบเทียบคนดันทุรัง กับผู้เดินทางที่เกี้ยวกราดคนหนึ่ง “ผู้ซึ่งไม่ถึงจุดหมายของเขาเลยและไม่ดูแลชีวิตของเขาให้ดีขึ้น”^{๕๕}

ดังนั้น ไม่มีชีวิตใดที่พระเจ้าทรงวางภาระหนักเกินกว่าความสามารถที่จะแบกรับไว้ได้ อิสลามให้มนุษย์มีความสามารถที่จะปฏิบัติตามกฎต่าง ๆ ของอิสลามได้โดยมิได้คาดหวังว่าจะให้เขาแบกรับภาระหน้าที่ต่างๆ ที่เกินความสามารถของเขาสำหรับความรู้สึกโกรธ ความขุ่นเคืองภายในจิตใจนั้น ซัยยิด กุฎุบได้อรรถาธิบายเรื่องนี้ไว้ใน อิสลามและสันติภาพสากล ว่า ความโกรธภายในจิตใจนั้นมีหลายเหตุผลที่ไม่สามารถลบล้างความรู้สึกนี้จากจิตใจของมนุษย์ได้ เนื่องจาก ความรู้สึกเหล่านี้เกิดขึ้นจากความรู้สึกภายในตัวเอง อีกส่วนหนึ่งมาจากความขัดแย้งระหว่างอารมณ์ และเหตุการณ์ต่าง ๆ ของการดำเนินชีวิตถึงแม้ว่าหลักการอิสลามจะเรียกร้องให้ผู้ปฏิบัติตาม อดทน ใจเย็น และชื่นบาน แต่อิสลามก็ยอมรับว่าความโกรธและความขมขื่นนั้นเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ

เนื่องจากเหตุผลดังกล่าวนี้ อิสลามจึงไม่ต้องการให้ประชาชนกำจัดความรู้สึกเหล่านั้น ออกไปจากความรู้สึกทางอารมณ์ของพวกเขา และอิสลามก็มีได้ถือว่าความรู้สึกเหล่านี้ เป็นสิ่งที่ชั่วร้าย แต่อิสลามสนับสนุนอย่างจริงจัง ให้ควบคุมตัวเองเพื่อเอาชนะความโกรธ อิสลามเห็นว่าความรู้สึกเหล่านั้นจะไม่พัฒนาไปสู่ความคับแค้นใจ และความเคียดแค้นโดยการขัดเกลารูสึกเหล่านั้นให้บริสุทธิ์ ด้วยเหตุนี้ อิสลามไม่ส่งเสริมการขจัดความรู้สึกในทางทำลาย โดยใช้กำลังหรือบีบบังคับ ในขณะเดียวกัน อิสลามก็ให้โอกาสคนแต่ละคนที่จะทำตัวของเขาให้เข้มแข็งขึ้นเพื่อต่อสู้กับการเฝ้าหวน พระผู้เป็นเจ้าทรงตรัสว่า “และแน่นอน ผู้ใดอดทนและให้อภัยแท้จริง นั้น คือ ส่วนหนึ่งจากกิจการที่หนักแน่นมั่งคั่ง”^{๕๖} จากโองการดังกล่าวนี้ เป็นที่น่าสังเกตได้ว่าความอดทนจะต้องมีการให้อภัย และความอดกลั้นร่วมอยู่ด้วย มิฉะนั้นแล้วมันจะนำไปสู่การคับแค้นใจและเจตนาร้ายซึ่งทั้งสองนี้ถูกประณามตามหลักการของอิสลาม การนำเอาท่าทีแห่งการให้อภัยและไม่ผูกพยาบาทมาใช้ ความโกรธและความขุ่นข้องหมองใจกันก็ลดลง^{๕๗}

นอกจากนี้แล้วมุสลิมยังถูกเร่งเร้าให้ท่องอายะฮฺ ต่าง ๆ ต่อไปนี้เช่น “และขอพระองค์อย่าได้ให้มีการเคียดแค้นเกิดขึ้นในหัวใจของเราต่อบรรดาผู้ศรัทธา”^{๕๘} พระผู้เป็นเจ้าบรรยายถึงบรรดาผู้ที่จะถูกยกย่องในสวนสวรรค์โดยกล่าวว่า “และเราได้ถอนออกซึ่งการผูกใจเจ็บที่อยู่ในหัวใจของพวกเขา”^{๕๙} พระองค์ได้กล่าวถึงบ่าวของพระองค์ในถ้อยคำต่อไปนี้ “และปวงบ่าวของพระผู้ทรงกรุณาปราณีคือ บรรดาผู้ที่เดินบนแผ่นดินด้วยความสงบเสงี่ยมและเมื่อพวกเขาโง่เขลากล่าวทักทายพวกเขา พวกเขาจงกล่าวว่า ศานติ หรือ สลาม”^{๖๐}

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๕.

^{๕๖} อัลชุกรอ : ๔๓.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๗.

^{๕๘} อัลฮัจร : ๑๐.

^{๕๙} อัล-อะฮฺรอฟ : ๔๓.

^{๖๐} ซัยยิด กุฎุบ, อรรถาธิบาย มหาคัมภีร์อัล-กุรอาน (ได้รรมเงาอัล-กุรอาน) ญุซที่ ๑, หน้า ๙๘.

จากอายะฮ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า สิ่งทีอิสลามเน้นย้ำต่อทำที่สำหรับความโกรธคือพยายามอย่าให้ความโกรธเกิดขึ้นตั้งแต่ต้น ถ้าเมื่อมีความโกรธหรือความหม่นหมองให้ขจัดมันไปเสีย และบ่าวของอัลลอฮ์คือผู้ที่มีความสงบเสงี่ยม และทักทายผู้คนด้วยถ้อยคำว่า “ศานติ”

เมื่อความขัดแย้งภายในจิตใจหมดไป สันติภาพภายในแต่ละบุคคลก็จะเกิดขึ้น และแสดงออกมาในรูปแบบของการกระทำ ดังที่ซัยยิด กุฎุบได้เขียนไว้ใน ใต้ร่มเงาอัป-กูรอานว่า ในจิตใจของมนุษยชาติจะมีความรู้สึกเอนเอียงไปตามธรรมชาติของมนุษย์ เกิดขึ้นตามลักษณะโครงสร้างที่ประกอบไปด้วยเรื่องร่างกายนอกและจิตวิญญาณที่อยู่ภายใน ฉะนั้นลักษณะภายนอกจะเป็นการอธิบายให้เห็นถึงความรู้สึกภายในที่แฝงอยู่ ความรู้สึกซ่อนเร้นที่อยู่ภายใน จะมีความแน่วแน่คงที่ได้อีกก็ต่อเมื่อมีรูปแบบการแสดงออกปรากฏออกมาจนสามารถสัมผัสได้ ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นการแสดงออกถึงจิตใจที่สมบูรณ์ทั้งภายในและภายนอก จิตใจก็จะแน่วแน่สงบมั่นคงปลอดภัยไม่มีภาวะที่หนักอึ้งให้ต้องแบกรับอีกต่อไป รู้สึกถึงความสมดุลทั้งภายในและภายนอกรู้สึกถึงการตอบรับที่ปลอดภัย สอดคล้องกับธรรมชาติทั้งจิตใจภายในและการแสดงออกภายนอกได้ในเวลาเดียวกัน^{๖๑}

๓). ความรักและความเมตตา

นอกจากการมอบความไว้วางใจต่ออัลลอฮ์ และสิ่งที่พระองค์ทรงสร้าง รวมทั้งกฎของพระองค์แล้ว มนุษย์จะต้องกลับไปสู่ความรู้สึกแห่งคุณธรรม และมนุษยธรรมของแต่ละคน ซึ่งมีธรรมชาติเดิมแท้ดีงาม ซัยยิด กุฎุบ ได้เขียนถึงเรื่องนี้ไว้ว่า “...ความรู้สำนึกดังกล่าวจะโน้มน้าวประชาชน ให้มีความเมตตาและความสงบเยือกเย็น แล้วทำให้พวกเขาตอบสนองมากขึ้นต่อกฎหมายต่างๆ ที่จะทำให้มีขึ้นเพื่อการสร้างสันติภาพ ประชาชนดังกล่าวจะประกันความยุติธรรมในสังคมและจะบริหารสังคมอย่างบริบูรณ์”^{๖๒}

ความรัก ความเมตตา นี้ เป็นคุณลักษณะที่สำคัญของพระเจ้า และศาสดามุฮัมมัดคือลลา และได้เตือนให้มนุษย์พึงระลึกไว้เสมอ “โดยแน่นอนยิ่ง (มนุษย์เอ๋ย! บัดนี้) ได้มีมายังสุเจ้าแล้ว ซึ่งรชูลคนหนึ่ง (เป็นมนุษยธรรมดา) จากหมู่สุเจ้าเองเป็นกังวลแก่เขา (ในเรื่อง) ที่ให้ทุกขสุเจ้า (และ) แก่ผู้ศรัทธา นั้น เขาเป็นผู้เอ็นดู ผู้เมตตาเสมอ”^{๖๓}

...ความเมตตาอันไพศาล เป็นเป้าหมายหนึ่งที่บรรลุถึงความศรัทธาอันลึกซึ้งในความเป็นเอกภาพของสิ่งมีชีวิตทุกสิ่ง และความเป็นเอกภาพของพระเจ้าผู้สร้างแห่งชีวิตทั้งมวลนี้เป็นคุณค่าแห่งความศรัทธาของมนุษย์ ซึ่งเป็นสิ่งถูกสร้างที่สูงส่งที่สุดบนพื้นพิภพนี้ และเป็นตัวแทนของพระเจ้าบนหน้าพิภพนี้^{๖๔}

ตามธรรมดาแล้ว บรรดาผู้ศรัทธาที่แท้จริงมีความรู้สึกต่อความผูกพันแห่งภราดรภาพมนุษยมากกว่าสิ่งอื่น เนื่องจากความศรัทธาร่วมของพวกเขาซึ่งอิสลามถือว่าเหนียวแน่นมั่นคงกว่าเครื่องผูกมัดใด ๆ ในอัล-กูรอานได้จารึกไว้ว่า : “แท้จริงบรรดาผู้ศรัทธา (หมายถึงมุสลิม) เป็นพี่น้อง

^{๖๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๐.

^{๖๓} อัลเตาบะฮ์ : ๑๒๘.

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๖.

กัน”^{๖๕} ท่านศาสดามุฮัมมัด คือลา ได้กล่าวว่า: “บรรดาผู้ศรัทธาในความเป็นมิตรภาพระหว่างกัน ความเห็นอกเห็นใจกันและกัน ความเมตตาที่มีต่อกันของพวกเขา นั้นเสมือนพวกเขาเป็นร่างเดียวกัน ถ้าส่วนหนึ่งส่วนใดของร่างกายนั้นเจ็บป่วย ร่างนั้น ทั้งร่างก็จะพลอยเจ็บป่วยไปด้วย เป็นเหตุให้ไม่ได้นอนหลับและก็พลอยเจ็บไข้ด้วยเช่นกัน” อย่างไรก็ตามความเมตตา มิได้ถูกกำหนดเพื่อมุสลิมเท่านั้น แต่เพื่อมนุษยชาติทั้งหมด ท่านศาสดามุฮัมมัด คือลา ได้กล่าวว่า : “จงมีความเมตตาแก่ทุก ๆ คนในโลกนี้ เพื่อว่าท่านจะรับความเมตตาจากเบื้องบน (อัลลอฮ์)” เป็นความจริงอันหนึ่ง ที่อิสลามสั่งใช้ให้มีความเมตตาแก่สิ่งมีชีวิตทุก ๆ ชีวิตท่านศาสดามุฮัมมัด คือลา ได้กล่าวไว้ในเรื่องเปรียบเทียบเรื่องหนึ่ง : “ขณะที่ชายคนหนึ่งกำลังเดินไปตามถนนสายหนึ่ง เขาได้รู้สึกกระหายน้ำอย่างมาก แล้วบังเอิญพบบ่อน้ำบ่อหนึ่ง เขาก็ป็นลงไปบ่อน้ำ แล้วดื่มน้ำจนอิ่มเสร็จแล้วก็ป็นขึ้นมา เขาก็พบสุนัขตัวหนึ่งที่กำลังหอบ มันกำลังเสียชีวิตด้วยความหิวกระหาย ชายคนนั้นได้พูดกับตัวเองว่า “มีสุนัขตัวหนึ่งกำลังทนทุกข์ทรมานจากความกระหายเหมือนอย่างที่ผมเป็นเมื่อครูนี” ครั้นแล้ว ชายคนนั้นก็ป็นลงไปบ่อน้ำอีก เขาเอารองเท้าตักน้ำขึ้นมา แล้วก็คาบรองเท้าขึ้นไว้ ค่อย ๆ ป็นขึ้นมาแล้วให้สุนัขดื่มน้ำนั้น พระผู้เป็นเจ้าได้ขอบคุณเขา และอภัย (ในความผิดต่าง ๆ ของเขา) มีชายคนหนึ่งถามท่านศาสดาว่า “โอ้ท่านศาสดา เราจะได้รับรางวัลตอบแทนสำหรับความดี ที่เราทำต่อสัตว์กระนั้นหรือ” ท่านศาสดาตอบว่า “ใช่แล้ว มีรางวัลตอบแทนสำหรับ (ความดีที่กระทำต่อ) สิ่งมีชีวิต”

สำหรับความเห็นอกเห็นใจนั้น ถือว่ามีความหมายเช่นเดียว กับความรัก พระผู้เป็นเจ้าได้กล่าวไว้เสมอ ๆ ว่า คุณลักษณะอันนี้เป็นของพระองค์ และได้เตือนศาสดาของพระองค์ให้ระลึกถึงคุณธรรมข้อนี้ที่พระองค์ได้ทรงมอบให้แก่ท่านศาสดา เพื่อว่าท่านศาสดาจะได้มีความโอบอ้อมอารีและมีความเห็นอกเห็นใจ อัล-กุรอานบันทึกไว้ว่า “เนื่องด้วยความเมตตาจากอัลลอฮ์นั่นเอง (มุฮัมมัด) จึงได้สุภาพอ่อนโยนแก่พวกเขา และหากพวกเจ้าเป็นผู้หยาบช้า และมีใจแข็งกระด้างแล้ไซ้ แน่แน่นอน พวกเขาก็อมแอ๊กตัวออกไปจากรอบๆ เจ้ากันแล้ว...”^{๖๖}

เนื่องจากมนุษย์และสรรพสิ่งถูกสร้างจากอัลลอฮ์ ผู้เต็มเปี่ยมไปด้วยความรักและความเมตตา ดังนั้นเมื่อพระองค์ทรงสร้างมนุษย์พระองค์ก็จะสร้างด้วยความรักและความเมตตาไปด้วยและจะต้องสร้างคุณสมบัตินี้ให้มีในตัวของมนุษย์ด้วยเช่นกัน เมื่อมนุษย์และสรรพสิ่งถูกสร้างมาจากแหล่งเดียวกัน ดังนั้นมนุษย์จึงต้องมีความรักและความเมตตา แล้วจะต้องแผ่ไปยังสิ่งอื่นๆ ด้วย ความรัก ความเมตตาตัวเองก็จะนำสันติภาพมาสู่จิตใจของมนุษย์

๒. แนวทางการสร้างสันติภาพในระดับครอบครัว

เมื่อปัจเจกบุคคลแต่ละคนซึ่งเป็นหน่วยย่อยที่เล็กที่สุดของสังคม ได้สร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นภายในจิตใจของตนเองได้แล้ว สันติภาพในส่วนอื่น ๆ ก็จะเกิดขึ้น และอิสลามสร้างให้ครอบครัวเป็นศูนย์กลางของสังคม โดยการสร้างหลักเกณฑ์ของความประพฤติและกฎระเบียบต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นมา เพื่อรองรับกับสันติภาพในส่วนนี้ ตัวอย่างเช่น การแต่งงาน จำต้องได้รับการยินยอมจากทั้งสองฝ่าย เนื่องจากไม่มีผู้หญิงคนใดจะแต่งงานโดยปราศจากการยินยอมของนางก่อนตามาหะดิษที่ว่า

^{๖๕} อัล-หุญูรียัต : ๑.

^{๖๖} อาลิมรอน : ๑๕๙.

“หญิงพรหมจารีจะไม่ถูกแต่งงาน นอกจากนางจะถูกขอและความเจียมของนางคือการยินยอมของนาง” อีกหะดีษหนึ่งได้กล่าวไว้ว่า “หญิงชายที่มีพันธะสัญญาต่อกัน (ก่อนแต่งงานและหญิงจะต้องพอใจในการตัดสินใจของนาง ที่จะยอมรับหรือปฏิเสธก็ได้ ชายที่ต้องการแต่งงานควรได้นั่งร่วมกับคู่มั่นของเขาเพื่อที่จะพิจารณาท่วงทีของฝ่ายหญิง และควรที่จะมีโอกาสได้ร่วมทานอาหารกับนางสักมื้อ” การแต่งงานจะต้องเปิดเผยต่อสาธารณชน พันธะการแต่งงานใดๆ ที่กระทำเป็นความลับ โดยปราศจากพยานที่ถูกต้อง ถือว่าเป็นโมฆะ ถ้าคู่สมรสใดตั้งใจหรือแสดงความคิดว่า พันธะสัญญานั้นเป็นการชั่วคราว พันธะสัญญานั้นจะถือว่าผิดกฎหมายทันที เหตุผลสำหรับเรื่องนี้ก็คือว่า การแต่งงาน^{๖๗}

ดังนั้น ที่กล่าวข้างต้นนั้นเป็นตัวอย่างของกฎเกณฑ์ที่อิสลามมีไว้เพื่อเป็นหลักในการปฏิบัติเพื่อป้องกันการเกิดความไม่สบายใจ หรือความทุกข์ในของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอันมาจากความไม่เต็มใจในการแต่งงาน จะนำมาอันจะนำมาซึ่งความขัดแย้งและความทุกข์ภายในจิตใจต่อไป หลักการอิสลามในข้อนี้จึงเป็นการป้องกันความไม่สันติอันเกิดจากความไม่พอใจในคู่ของของตน

๓. แนวทางการสร้างสันติภาพในระดับสังคม

สำหรับสังคมที่ประกอบไปด้วยผู้ที่มอบความไว้วางใจต่อพระเจ้า ผู้เป็นเจ้า มีความรักและความเมตตา และไม่มี ความขัดแย้งภายในจิตใจของตนเองแล้ว ความสัมพันธ์ต่าง ๆ ของผู้คนในสังคม ก็จะเป็นไปแบบฉันทมิตร เห็นอกเห็นใจกัน และร่วมมือกันเพื่อสวัสดิภาพและสันติภาพที่จะต้องมีต่อกัน คนแต่ละคนกับสังคม ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในสภาพที่สมดุลกันระหว่างสิทธิและหน้าที่ กำไรและขาดทุน ความพยายามและรางวัลตอบแทน เป้าหมายของมนุษย์ทุกคนคือความเจริญรุ่งเรืองอย่างไม่มีหยุดหย่อน การพัฒนาและการอุทิศทุก ๆ กิจกรรม เจตนาและการกระทำต่าง ๆ เพื่อพระเจ้าทรงยิ่งใหญ่^{๖๘}

ฉะนั้น คนแต่ละคนองค์กรต่าง ๆ ทางสังคม จะต้องมีส่วนช่วยส่งเสริมสันติภาพอันไพศาล ซึ่งได้รวบรวมทุก ๆ กิจกรรมส่วนบุคคล และกิจกรรมทางสังคมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในสังคมอิสลามดังกล่าวนี้ สันติภาพจะครอบคลุมไปทั่ว และจะไม่มีการคำนึงถึงผลประโยชน์ชั่วคราว ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งต่าง ๆ ขึ้น

เพื่อที่จะให้เกิดการสั่งสมความรักขึ้นในจิตใจของมนุษย์อิสลาม ได้เสนอแนะระเบียบแบบแผนที่แน่นอน เพื่อที่จะควบคุมพฤติกรรมส่วนบุคคล และพฤติกรรมทางสังคมของมุสลิมระเบียบแบบแผนเหล่านี้ เป็นวิถีสันติฐานของการบรรลุถึงสันติภาพ ก่อนที่อิสลามจะใช้กฎหมายและบัญญัติกฎหมายขึ้นมาใช้ แม้ว่าการใช้วิถีสันติทั้งสองนี้เพื่อบรรลุถึงจุดหมายอันเดียวกันก็ตาม พฤติกรรมที่ดีนั้นก่อให้เกิดความพึงพอใจขึ้นในสังคมเช่นเดียวกับที่ก่อให้เกิดความไว้วางใจกันขึ้น ซึ่งไม่ต้องใช้อำนาจทางกฎหมาย ซัยยิด กุฎุบได้สรุปไว้ในอิสลามและสันติภาพสากล^{๖๙} ดังนี้

๑. อิสลามตำหนิการหยิ่งยโส การหลงตัวเองว่ามีความสามารถเหนือคนอื่น การวางท่าที่โอ้อ่า

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๙.

^{๖๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๗.

^{๖๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๗.

๒. ความถ่อมตน ท่านศาสดามุฮัมมัด ศ็อลฯ ได้กล่าวว่า “อัลลอฮ์ได้ทรงกำชับแก่นั่นว่า ท่านจะต้องถ่อมตนเพื่อว่าจะไม่มีใครกระทำการอยู่ดีธรรมต่อผู้อื่น และจะได้ไม่มีใครคุยโวทับถมผู้อื่น”
๓. ห้ามกระทำการสิ่งใดก็ตามที่ละเมิดเกียรติของมนุษย์ หรือที่ดูถูกความรู้สึกและคุณค่าของมนุษย์ เช่น การเยาะเย้ย นินทา หรือแม้กระทั่งการกระชิบ
๔. ห้ามลำเลิกหรือเตือนให้ผู้อื่นรำลึกถึงการทำความดีของเขา และการทำกุศลทานต่าง ๆ ของเขา เพราะพฤติกรรมเช่นนี้เป็นเจตนาที่สกปรกและเป็นเหตุทำให้เกิดการริ้วรานหรือเกิดความเดือดร้อนต่อผู้อื่น อิสลามไม่ยอมรับการทำกุศลทานที่เป็นเหตุให้เกิดความรังเกียจ แทนที่จะเกิดความสำนึกในบุญคุณ
๕. มุสลิมถูกกำหนดให้ตอบรับการทักทายทุกครั้ง ไม่ว่าจะจากคนที่เราไม่รู้จักหรือจากคนที่เรารู้จัก เนื่องจากมันเป็นสัญลักษณ์แห่งเจตนาที่รักสงบของพวกเขา
๖. อิสลามกำชับให้มุสลิมกระทำดีต่ออบไต่ความชั่ว
๗. อิสลามเรียกร้องให้มีการอภัยต่อความผิดของผู้อื่นและสืมนั่นเสีย
๘. ความกรุณาปราณีและความอะลุ่มอล่วย มักจะถูกเรียกร้องเสมอ เมื่อทำการสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ
๙. อิสลามสั่งกำชับมุสลิม ให้หลีกเลี่ยงจากสิ่งใด ๆ ที่อาจจะทำให้เกิดความรู้สึกในทางเสียหาย เช่น การพนัน การดื่มในสิ่งซึ่งทำให้ผู้ดื่มไม่สามารถควบคุมจิตใจและความตั้งใจของเขาได้

ในวิถีทางนี้ พฤติกรรมทางสังคม จะช่วยทำให้บรรยากาศทางสังคมบริสุทธิ์ขึ้น โดยการส่งเสริมสันติภาพและมิตรภาพในหมู่ประชาชน โดยผลักดันคนแต่ละคนและสังคมของเขา ให้ออกมาจากโลกแห่งความเห็นแก่ตัว และขยายขอบเขตการติดต่อเกี่ยวพันกันของพวกเขาให้กว้างขวางขึ้น ความไม่สงบสุขมักจะเป็นผลของกำลังความสามารถที่ถูกจำกัดซึ่งไม่สามารถหาทางออกได้ ภายในขอบเขตแคบ ๆ ของกิจกรรมความไม่สงบเริ่มขึ้น เมื่อความหวังต่าง ๆ นั้นเลื่อนรางลงไป เมื่อเป้าหมายต่าง ๆ ในชีวิตลดน้อยลง เมื่อผลประโยชน์ส่วนตัว ผลประโยชน์ทางชนชั้นหรือผลประโยชน์ของชาติ กลายเป็นเป้าหมายหลักเพียงอันเดียว อิสลามทำให้คนแต่ละคน ชนชั้นและสังคมหลุดพ้นจากความมุ่งหมายทางโลกของพวกเขา (หรือความสุขสบายส่วนตัว) และปลดปล่อยพวกเขาให้บรรลุถึงเป้าหมายที่ประเสริฐสุดของชีวิต อิสลามเปิดโอกาสให้คนแต่ละคนผูกพันตัวเองกับชีวิตทางสังคม และให้ทั้งอดีตทางชนชั้นและเชื้อชาติไป เพื่อเอกภาพของมนุษย์

จากทัศนะนี้ ชี้ให้เห็นว่าคนแต่ละคนและสังคมจะตระหนักว่าพวกเขาไม่ได้มีชีวิตอยู่เพื่อพวกเขาเอง และเพื่อบรรดาผู้ที่ดำเนินรอยตามพวกเขา แต่พวกเขามีชีวิตอยู่เพื่อมนุษยชาติ อนาคตของมนุษยชาติ มุสลิมทราบถึงฐานะของพวกเขาดีว่าพวกเขาเป็นเสมือนผู้ปกครองแห่งแผ่นดิน และเป็นตัวแทนของพระเจ้าเป็นเจ้า และมีความรู้สึกว่าชีวิตของพวกเขาเป็นทางผ่านสายหนึ่ง มิใช่ปลายทางอันหนึ่ง การรู้เช่นนี้พวกเขาจะไม่ใช้กำลังความสามารถของเขาให้หมดเปลืองไปในความขัดแย้งต่าง ๆ ที่ไร้สาระ ซึ่งทำให้ความสำคัญในการบรรลุถึงเป้าหมายอันประเสริฐสุดของอิสลามต้องสูญเสียไป

มุสลิมจะถูกใช้ให้ต่อสู้เพื่อหนทางของพระเจ้าเพื่อว่า คำรัสของพระองค์จะได้คงความยิ่งใหญ่บนแผ่นดิน นอกจากนี้ที่พวกเขาถูกชี้นำสู่ปลายทางนี้แล้วผลประโยชน์ส่วนบุคคล ความทำเยอทะยาน และความต้องการต่าง ๆ ก็จำไม่มีประโยชน์อันใด...^{๗๐}

การพิจารณาเรื่องสันติภาพในสังคมนั้น สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ระบบการปกครอง และ กฎหมาย ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า อิสลามได้รวมเอาการกระทำที่เป็นกฎข้อบังคับและการกระทำตามความสมัครใจเข้าด้วยกัน เพื่อว่าประชาชนจะได้ถูกบังคับโดยกฎหมาย และถูกกระตุ้นให้มีส่วนช่วยเหลือมากกว่าสิ่งที่สังคมต้องการจากเขาตามกฎหมาย อิสลามประยุกต์หลักการทั่ว ๆ ไปอันเดียวกันนี้ไปใช้ในขอบข่ายของสันติภาพในสังคม เพื่ออิสลาม จะได้ปกครองโดยวิถีทางของกระบวนการการร่างกฎหมายและกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดี ซึ่งสร้างสันติภาพตลอดจนหลักประกันต่าง ๆ ของความปลอดภัย การทำมาหาเลี้ยงชีพ และความเท่าเทียมกันทางสังคม

ระบบการเมืองของอิสลาม กำหนดขอบเขตความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครอง และผู้อยู่ใต้ปกครองให้อยู่ในระบบอันหนึ่ง ซึ่งมีความยุติธรรมและความพอใจด้วยกันทั้งสองฝ่ายผู้ปกครองอิสลามคนหนึ่ง ไม่สามารถที่จะครองอำนาจอยู่นอกจากได้รับความร่วมมือของประชาชนยิ่งกว่านั้น เขาสามารถปกครองอยู่ได้ トラบเท่าที่เขายังเชื่อฟังปฏิบัติตามพระเจ้า และยังใช้กฎหมายของพระองค์อยู่เท่านั้น

อิสลามจะใช้กฎหมายต่างๆ ของพระเจ้าเป็นเจ้า ให้เป็นประโยชน์อย่างเท่าเทียมกันแก่ประชาชนทั้งหมด ทุกคนเป็นบ่าวของพระเจ้า และทั้งหมดมีฐานะเท่าเทียมกันต่อกฎหมายของพระเจ้าพระเจ้าทรงอำนาจ พระผู้อภิบาล ชัยยิด กุฎบได้เขียนไว้ว่า “ความจงรักภักดีที่มีต่อผู้ปกครองนั้น ขึ้นอยู่กับความจงรักภักดีของเขาในการยึดมั่นต่อกฎหมายอิสลาม”^{๗๑}

ในรัฐบาลอิสลาม ความยุติธรรมได้มาจากกฎหมายอิสลาม กฎหมายนี้อิสระจากอคติใด ๆ ทั้งสิ้น ไม่เข้าข้างฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด เนื่องจากเป็นกฎหมายที่ถูกบัญญัติโดยพระเจ้าเป็นเจ้า และเพราะฉะนั้น จึงตระหนักถึงความยุติธรรมอันสมบูรณ์เมื่อประชาชนรู้ว่ากฎหมายของเขานั้น เป็นกฎหมายของพระเจ้าเป็นเจ้า รู้ว่าพวกเขาและบรรดาผู้ปกครองของพวกเขา มีสิทธิต่าง ๆ เหมือนกันและอยู่ภายใต้กฎหมายอันเดียวกันรู้ว่าผู้พิพากษาของพวกเขา เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องต่อพระเจ้าเป็นเจ้ามาจนบรรดาผู้พิพากษาเหล่านั้น ใช้กฎหมายของพระเจ้าเป็นเจ้าเท่านั้น เป็นเครื่องตัดสิน เมื่อเป็นดังนี้แล้วประชาชนก็มีชีวิตอยู่ โดยมีสันติภาพในสังคมที่มีความปลอดภัยและยุติธรรม

ระบบเศรษฐกิจของอิสลามก็มีไว้เพื่อเป็นหลักประกันสันติภาพ เช่นเดียวกัน ชัยยิดกุฎบได้สรุปหลักการอิสลามด้านเศรษฐกิจไว้ใน อิสลามและสันติภาพสากลไว้ แบ่งได้ ๘ ข้อ ดังนี้

หลักการที่ ๑ หลักการแห่งความเท่าเทียมกันในอิสลามก็คือ การหมุนเวียนของทรัพย์สินไม่ควรกีดกันคนยากจน

^{๗๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๓.

^{๗๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๙.

หลักการที่ ๒ มาตรการในการป้องกัน รัฐมีสิทธิที่จะนำเอามาตรการบางอย่างมาใช้เพื่อส่งเสริมความผาสุกโดยทั่วไป และเพื่อป้องกันความไม่สงบสุขที่จะเกิดขึ้น หลักการนี้คือหลักการที่ว่า สิ่งใดที่นำมาซึ่งสิ่งที่ผิดกฎหมาย สิ่งนั้นก็ผิดกฎหมายด้วย และสิ่งใดที่ส่งเสริมการปฏิบัติกฎหมาย สิ่งนั้นก็จะถูกปฏิบัติด้วยเช่นกัน

หลักการที่ ๓ คือการห้ามดอกเบีย อิสลามยอมรับว่าผลกำไรขึ้นลงไปตามสภาพการณ์ต่างๆ ทางสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับสิ่งอื่นๆ รวมทั้งแรงงานด้วย อย่างไรก็ตามดอกเบียมิได้อยู่ภายใต้อำนาจการขึ้นลงที่กำหนดผลกำไร เนื่องจากดอกเบียไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับแรงงานเลย

หลักการข้อที่ ๔ คือการห้ามการผูกขาดและสัมปทานการผูกขาด เป็นการให้อำนาจไปอยู่ในมือของบรรดาผู้ผูกขาดทั้งหลาย ซึ่งควบคุมการผูกขาดหรือสัมปทาน

หลักการข้อที่ ๕ เกี่ยวกับทรัพย์สินส่วนรวม ๖(Public Resources) ในสมัยก่อนนั้น น้ำ พืชหญ้า และไฟ (เชื้อเพลิง) ถือว่าเป็นทรัพย์สินส่วนรวม ซึ่งไม่สามารถจะเอาไปเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัวได้ เนื่องจากทรัพยากรเหล่านี้เป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับชีวิต จึงถือว่าเป็นของส่วนกลาง

หลักการข้อที่ ๖ คือการห้ามการฟุ่มเฟือย อิสลามมิได้สนับสนุนให้มีชีวิตที่คับแคบตรงกันข้ามอิสลามกำชับให้มุสลิมเพลิดเพลินกับความพอใจทุกอย่างของชีวิตไม่ติดต่อบทบัญญัติและอิสลามตำหนิบรรดาผู้ที่ห้ามหรือหน่วงเหนี่ยวคนอื่นให้ห่างจากความเพลิดเพลิน (สิทธิ)ดังกล่าว นอกจากนี้อิสลามรังเกียจความฟุ่มเฟือย แลความหมดเปลือง (สำมะเลเทเมา)

หลักการข้อที่ ๗ การถือกรรมสิทธิ์โดยถูกต้องตามกฎหมาย ดังที่ได้อธิบายมาแล้วข้างต้น เรื่องกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล แม้ว่าโดยพื้นฐานแล้วมันเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลและก็ไม่ใช้สิทธิของปัจเจกชนโดยสมบูรณ์นัก

หลักการข้อที่ ๘ คือ ชะกาต ชะกาตคือเกณฑ์ที่ต้องชัออกประจำปีเป็นจำนวน ๒.๕ เปอร์เซนต์ของทรัพย์สินทั้งหมด หรือเงินทุนที่แท้จริง มันไม่ใช่เงินบริจาคที่ถูกเก็บมาจากคนรวย รัฐเป็นผู้บังคับเก็บ รวบรวมมันไว้ และพิจารณาตัดสินการใช้จ่ายมันไปเพื่อประชาชนบนพื้นฐานของอัล-กูราน^{๗๒}

จากหลักเกณฑ์ดังกล่าวอิสลามสามารถนำความเท่าเทียมกัน ความยุติธรรมทางเศรษฐกิจ มาสู่สังคมอิสลามได้ และเป็นหลักประกันชีวิตทางสังคมของคนในสังคมอีกด้วย ในสังคมอิสลามสิ่งที่เป็นหลักประกันสันติภาพ นอกจากกฎหมาย ความยุติธรรมและกฎเกณฑ์จากพระเจ้าแล้ว หลักประกันที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือหลักประกันสำหรับความต้องการทางด้านวัตถุ ซึ่งเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของชีวิต กฎหมายและหลักประกันต่างๆ จะใช้ไม่ได้ผล ถ้าหากว่าคนแต่ละคนไม่สามารถทำในสิ่งที่เขาต้องการได้ ซัยยิด กุฎบได้เขียนถึงเรื่องนี้ไว้ใน อิสลามและสันติภาพสากล ว่า “คนคนหนึ่งไม่สามารถคาดหวัง ที่จะใช้สติปัญญาของเขาและความสามารถที่ซ่อนอยู่ในจิต

^{๗๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๕-๒๔๐.

วิญญานของเขาได้ ถ้าหากว่าความต้องการขั้นพื้นฐานของเขายังคงบกพร่องอยู่ (หมายถึงไม่ได้รับการตอบสนอง)...”^{๗๓}

อิสลามจะให้หลักประกันแก่ทุกๆ คน ด้วยมาตรฐานอันดีแห่งการดำเนินชีวิต เพื่อประกันความเท่าเทียมกันทางสังคมในชุมชน อิสลามได้จัดเตรียมแล้ป้องกันหลักประกันด้านวัตถุเหล่านี้ไว้ คือมนุษย์ทุกคนจะต้องทำงาน ว่าการทำงานทำให้มนุษย์มีชีวิตที่ดีขึ้น และได้ให้เงินเลี้ยงชีพแก่เขาด้วยการทำมาหากินของเขา แต่ถ้าคุณภาพรัฐต้องเลี้ยงดูเขา หากประสบ ความยากจนความอดอยาก ความจรจัดและความเป็นหนี้ เมื่อกำลังการหาเลี้ยงชีพของคนแต่ละคนไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่าย รัฐจะต้องชดเชยสำหรับจำนวนที่ขาดไปให้เพียงพอแก่เขา ประชาชนผู้ขัดสนทั้งหมดจะได้รับเงินช่วยเหลือจากรัฐบาลจากคลังประชาชน (บัยตุลมาล-อาคารแห่งทรัพย์สิน) และหากมีการต่อสู้ของคนแต่ละคน เพื่ออาหารการกินของเขา นักนิติศาสตร์ท่านหนึ่ง กล่าวว่า ชุมชนใดที่ไม่ยอมให้อาหารแก่ประชาชน จนเป็นเหตุให้เกิดการตายและความอดอยากขึ้น ชุมชนนั้นจะต้องรับใช้ค่าเสียหายและค่าชดเชยเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เพราะว่าสังคมต้องรับผิดชอบถึงที่สุด สำหรับการยังชีพของสมาชิกในสังคมนั้น^{๗๔}

จะเห็นได้ว่า เพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์แห่งสันติภาพภายในสังคม อิสลามทำให้มุสลิมเกิดความรู้สึกปลอดภัยในชีวิตของตน โดยรัฐมีหน้าที่รับผิดชอบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน โดยการจัดสวัสดิการเพื่อการมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และปลอดภัย โดยการรับรองว่า พระผู้เป็นเจ้าทรงมีความสามารถอย่างแท้จริงที่จะประกันความปลอดภัยของเขา ดังนั้น คนแต่ละคนจะอยู่ในบรรยากาศแห่งความยุติธรรม สันติภาพ และความเจริญรุ่งเรือง โดยผ่านระบอบอิสลาม ซึ่งมีหลักประกันดังนี้

๑. อิสลามปกป้องรักษาให้พ้นจากความอยุติธรรมของทั้งบรรดากษัตริย์ และสามัญชนในคนแต่ละคนนั้น ตามหลักศรัทธาในอิสลาม จะมีความรู้สึกว่าเขากำลังมีชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมหนึ่ง ซึ่งเกียรติของเขาและสิ่งที่เขาเป็นเจ้าของได้รับการยกย่องอย่างสมบูรณ์ ท่านศาสดามุฮัมมัดคือลลา ได้กล่าวไว้ว่า “ไม่มีใครในหมู่พวกท่านจะ (ถูกถือว่า) เป็นผู้ศรัทธาอย่างแท้จริงนอกจากเขาปรารถนาที่จะให้แก่พี่น้อง (มุสลิม) ของเขา เหมือนกับสิ่งที่เขาปรารถนาจะให้ให้แก่ตัวเขาเอง” และ “มุสลิมทุกคนเป็นที่เคารพต่อมุสลิมคนอื่น (จะทำลายมิได้) ในชีวิตของพวกเขาทรัพย์สินของพวกเขาและเกียรติของพวกเขา”

๒. อำนาจของผู้ปกครองจะถือว่าถูกต้องได้ トラบใดที่เขาใช้กฎหมายของพระผู้เป็นเจ้าเจ้านั้น สันติภาพที่สมบูรณ์จะถูกทำให้มีขึ้นในกรณีนี้

๓. กฎหมายอิสลามให้หลักประกันแก่คนแต่ละคนในสิทธิทางสังคมของเขาทั้งหมดในเกียรติและทรัพย์สินของพวกเขา ไม่มีใครมีสิทธิ์ที่จะเยาะเย้ยเขา สอดแนมเขาหรือประณามเขาในเรื่องที่มีหลักฐานคลุมเคลือ

^{๗๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๑.

^{๗๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๑-๒๒๒.

จะเห็นได้ว่า หลักการประกันสันติภาพทางสังคมทั้งหมดที่กล่าวมานั้น ล้วนเป็นการป้องกันความรุนแรงเชิงโครงสร้างไม่ให้เกิดขึ้นในสังคมอิสลามนั่นเอง

๔. แนวทางการสร้างสันติภาพในระดับโลก

นอกจากระบบที่อิสลามได้จัดเตรียมไว้เพื่อรองรับการเกิดขึ้นของสันติภาพนั้น เหนือสิ่งอื่นใด มนุษย์เองจะต้องมีความปรารถนาอย่างแท้จริงที่จะให้มันเกิดขึ้น ดังปรากฏในอิสลามและสันติภาพสากลว่า “...จะไม่มีสันติภาพเกิดขึ้นในโลกนี้ได้เลย จนกว่าคนแต่ละคนปรารถนามันอย่างจริงจัง”^{๗๕}

สำหรับอิสลามถือว่าชีวิตของมนุษยชาติ นั้น เป็นตั้งเอกภาพที่ถูกรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ชีวิตเป็นสิ่งที่กลมกลืนของร่างกายและจิตใจ เป็นส่วนผสมทางวัตถุและจิตใจ ซึ่งสามารถพัฒนาการได้ถ้าชีวิตนั้นได้รับการเอาใจใส่และชำระขัดเกลา ท่าทีของอิสลามโดยทั่ว ๆ ไป ยืนยันเอกภาพของมนุษยชาติทั้งหมด เอกภาพของศาสนาและบรรดาผู้ศรัทธาอิสลามถือว่า อิสลามคือศาสนาสุดท้าย ซึ่งยืนยันบรรดาคำสอนต่าง ๆ ที่พระผู้เป็นเจ้าประทานลงมาแต่ก่อน ๆ ด้วยเหตุนี้มุสลิมจึงมีความรับผิดชอบต่อมวลมนุษยชาติ มุสลิมเป็นผู้ที่จะก่อเกิดสันติภาพบนหน้าแผ่นดิน เริ่มจากภายในตัวพวกเขาเอง ในครอบครัว และในสังคม เป็นสันติภาพที่วางพื้นฐานอยู่บนการยอมรับในความเป็นหนึ่งและความมีอำนาจทุกอย่างของพระผู้เป็นเจ้า บนการน้อมตั้งความยุติธรรม อิสรภาพ เสรีภาพ และความเสมอภาคและการบรรลุถึงความสมดุล และความร่วมมือกันทางสังคม

เมื่อใดที่ ความยุติธรรม อิสรภาพ และความเสมอภาคได้หายไป มุสลิมจะต้องมีหน้าที่นำมันกลับมาสู่สังคม อิสลามจะต้องเรียกร้องให้กระทำการต่อต้านความอยุติธรรมไม่ว่าความอยุติธรรมนั้นจะก่อให้เกิดความทุกข์แก่มุสลิมหรือมิใช่มุสลิม แก่พันธมิตรหรือผู้มิใช่พันธมิตร ตามหลักการอิสลาม ความอยุติธรรมที่รุนแรงที่สุดก็คือ การล่อลวงประชาชนให้ออกห่างจากการเคารพภักดีพระผู้เป็นเจ้า และใช้กำลังบังคับประชาชนให้ยกย่องบูชาบรรดาผู้ปกครองที่สร้างอำนาจให้แก่ตนเองการตรากฎเกณฑ์ที่พระผู้เป็นเจ้าทรงห้าม และห้ามในสิ่งที่พระผู้เป็นเจ้าอนุมัติ^{๗๖}

อิสลามปฏิเสธความอยุติธรรมและการกดขี่ข่มเหงอย่างเด็ดขาด อิสลามไม่เพียงแต่จะกระตุ้นมุสลิมให้กำจัดความชั่วร้ายดังกล่าวให้หมดไปจากสังคมเท่านั้น แต่อิสลามยังบัญญัติแก่พวกเขาให้ทำการช่วยเหลือผู้ที่อ่อนแอ ซึ่งไม่สามารถปกป้องตัวเองให้พ้นจากการกดขี่^{๗๗}

เมื่อความอยุติธรรมเกิดขึ้น มุสลิมจะต้องมีหน้าที่ในการทำ ญิฮาด เพื่อนำความยุติธรรมและสันติภาพกลับคืนมา ญิฮาดจึงเป็นวิถีทางที่จะบรรลุถึงการเปลี่ยนแปลงสากล โดยการสถาปนาสันติภาพในจิตสำนึก สันติภาพภายในบ้านหรือครอบครัว สันติภาพของประเทศชาติและสันติภาพของนานาชาติทั่วโลก สันติภาพสากลหรือสันติภาพอันกว้างขวางอันนี้ จะไม่สามารถยืนยันอยู่ได้หากไม่วางอยู่บนพื้นฐานของความยุติธรรมสากล

แม้ว่าอิสลามจะมีหลักเกณฑ์ดังกล่าวอยู่ แต่ในหลักการศรัทธาของอิสลาม สันติภาพเป็นกฎระเบียบที่ต้องถือเป็นหลัก ในขณะที่สงครามเป็นข้อยกเว้น(เมื่อถึงคราวจำเป็นที่หลีกเลี่ยงไม่ได้)

^{๗๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๗.

^{๗๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๐.

^{๗๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘.

สันติภาพเกิดขึ้นเสมอจนหลักการขั้นต้นแห่งการประสานกลมกลืนกันในจักรวาล กฎเกณฑ์ต่างๆ ในการดำเนินชีวิตและจุดกำเนิดของมนุษย์ ส่วนสงครามนั้นเป็นผลของการฝ่าฝืนความกลมกลืนดังกล่าว นั้นด้วยความอยุติธรรม^{๗๘}

อิสลามได้ปลูกฝังสันติภาพให้เกิดขึ้นในความสำนึกของแต่ละคนเป็นอันดับแรกต่อจากนั้นก็ ในครอบครัวของเขาในชุมชนของเขาและสุดท้ายก็ในความสัมพันธ์ระหว่างชาติอิสลามมีข้อกำหนดเกี่ยวกับสันติภาพระหว่างคนแต่ละคนกับพระเจ้าผู้ทรงสร้างเขา ระหว่างคนแต่ละคนกับความสำนึกของเขา และระหว่างเขากับชุมชน สันติภาพสามารถสร้างขึ้นได้ในความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของกลุ่มต่าง ๆ ในความสัมพันธ์ระหว่างแต่ละคนกับรัฐบาลของพวกเขา และในที่สุดเป็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐ

๓.๓ สรุป

จากการศึกษาในบทที่ ๓ นี้ พบว่าชัยยิด กุฎุบเกิดในครอบครัวที่มีบรรพบุรุษนับถือศาสนาอย่างเคร่งครัด โดยบรรพบุรุษของชัยยิด กุฎุบ เป็นชาวอินเดียซึ่งเดินทางไปประกอบพิธีหัจญ์ที่นครมักกะฮหลังจากนั้นได้เดินทางไปยังประเทศอียิปต์ตอนบนและมีความพอใจในหมู่บ้านมุซา จึงได้ปักหลักอยู่ในหมู่บ้านนี้ ส่วนมารดาของชัยยิด กุฎุบเชื่อมั่นอย่างมั่นคงต่อศาสนาอิสลามและศรัทธาในอัล-กุรอานโดยปรารถนาที่จะเห็นบุตรได้ท่องจำคัมภีร์อัล-กุรอานได้ จึงเลี้ยงดูชัยยิด กุฎุบอย่างดี

ชัยยิด กุฎุบเรียนประถมศึกษาในหมู่บ้านมีความเฉลียวฉลาดและไหวพริบ เรียนและท่องจำอัล-กุรอาน และสามารถท่องจำได้หมด เมื่ออายุเพียง ๑๐ ขวบ ต่อมาเดินทางไปศึกษาต่อที่กรุงไคโร ในประเทศอียิปต์จนกลายเป็นนักเขียนวรรณกรรม และนักวิจารณ์วรรณกรรม โดยเฉพาะได้วิจารณ์การเมือง การปกครอง และสังคม ลงในวารสารนิตยสารหนังสือ และหนังสือพิมพ์ต่างๆ และเป็นอาจารย์สอนในโรงเรียนสังกัดกระทรวงศึกษาธิการเป็นเวลา ๖ ปีกระทรวงศึกษาธิการให้เขาไปศึกษาดูงานตามสถานศึกษาต่างๆ ในสหรัฐอเมริกา ๒ ปี และเดินทางไปอังกฤษ สวิตเซอร์แลนด์ และอิตาลี ๒-๓ สัปดาห์ จากประสบการณ์ในอเมริกาทำให้เขามองเห็นความย่อยยับของอุดมการณ์วัตถุนิยมที่ปราศจากพระเจ้า เห็นสังคมและชีวิตเศรษฐกิจของประชาชน

ชัยยิด กุฎุบ มองภาพสังคมอียิปต์ที่กำลังพัฒนาไปในด้านเดียวกันกับสังคมอเมริกันและยุโรปซึ่งล้มเหลวทางศีลธรรม ส่งผลทำให้เขาสนใจมิติศาสนามากขึ้น จะเห็นได้จากงานเขียนของชัยยิด กุฎุบที่มุ่งอธิบายอิสลามและอัล-กุรอานเป็นหลัก นั้นแสดงให้เห็นว่าเขามีจิตใจฝังใฝ่ในศาสนาด้วยหลายเหตุผล เช่น ในวัยเด็กเขาเจริญเติบโตมาในครอบครัวที่ค่อนข้างเคร่งศาสนาและเมื่อเติบโตขึ้นมาก็มาพบกับสังคมอียิปต์ที่อยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษ ชาวอียิปต์ต้องเดือนร้อนจากการกดขี่ของผู้ปกครอง อีกทั้งการไปได้มีประสบการณ์จากประเทศอเมริกาซึ่งเป็นสังคมที่เจริญก้าวหน้าในทุกๆ ด้านแต่กลับล้มเหลวทางจริยธรรมอย่างรุนแรง ด้วยเหตุผลต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้ชัยยิด กุฎุบหันกลับมาศึกษาศาสนาอิสลามอย่างลึกซึ้งเพื่อหาทางออกให้กับสังคมอียิปต์และมนุษย์ชาติที่ตกอยู่ภายใต้ความ

^{๗๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒.

ตกต่ำทางจริยธรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ในหัวข้อต่อไปผู้เขียนจะได้เสนอทัศนะของชัยยิต ญูบที่มีต่อโลกปัจจุบัน รวมทั้งวิธีการและเป้าหมายในการมีชีวิตอยู่ในสังคมด้วย

ความหมายของสันติภาพในทัศนะของชัยยิต ญูบ สอดคล้องกับหลักการอิสลามและสันติภาพสากลที่ว่าอิสลามเป็นศาสนาที่มีความหมายกว้างขวางครอบคลุมอย่างครบถ้วนถึงเรื่องการดำรงสันติภาพสากล”และเขาเชื่อว่าศาสนาอิสลามมีหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติที่ล้วนเป็นหนทางให้เกิดสันติภาพ ชัยยิตญูบให้คำจำกัดความสันติภาพไว้ว่าคำว่าสันติภาพในอิสลามนั้น มีความหมายกว้างขวางและลึกซึ้งกว่าถ้อยคำที่ใช้กันอย่างแพร่หลายกันอยู่ในปัจจุบัน สันติภาพต้องมีความหมายถึงเสรีภาพ ความยุติธรรม ความมั่นคงปลอดภัยสำหรับประชาชนทุกคน...”

แม้จะมีได้ให้ความหมายสันติภาพไว้โดยตรงว่าหมายถึงอะไรแต่ได้กล่าวไว้ว่าสันติภาพควรประกอบด้วยเสรีภาพ ความยุติธรรม และความมั่นคงปลอดภัย อีกทั้งแบบแผนสันติภาพ ระบบต่างๆ ของอิสลามทั้งหลักความเชื่อ บทบัญญัติและข้อปฏิบัติศาสนกิจ ต้องผสมผสานกลมกลืนกับคำสอนที่เกี่ยวกับจักรวาล ชีวิต มนุษย์และสังคม สันติภาพจึงหมายถึงความสงบสันติที่เกิดจากชีวิตที่ผสมผสานสอดคล้องกับหลักการและทางนำของอัลลอฮ์หรือสันติภาพคือวิถีอิสลาม และสันติภาพที่แท้จะต้องเกิดจากภาระหน้าที่ของมนุษย์คือ ยอมจำนนโดยสิ้นเชิงต่อพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า แสวงหาความจำเริญของพระองค์ และต่อสู้ดิ้นรนในวิถีทางของพระองค์ เพื่อความปรารถนาของพระองค์บนโลกนี้จะได้สำเร็จครบสมบูรณ์ ในแง่ธรรมชาตินั้นมนุษย์ต้องเข้าใจค้นหาความจริงภายใต้ข้อจำกัดของมนุษย์เอง และดำเนินชีวิตกลมกลืนกับวิถีธรรมชาติคือใช้ชีวิตอย่างสันติไม่ขัดแย้งกับธรรมชาติ มุสลิมจะต้องเข้าใจค้นหาความจริง ไม่ใช่กลัวหรือต่อต้าน ความกลมกลืนระหว่างชีวิต โลก จักรวาล จะช่วยมนุษย์ประสานประโยชน์มหาศาลได้ เมื่อใดละเลยธรรมชาติและสรรพสิ่งจะนำพาไปสู่ความขัดแย้ง เพราะว่าพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าได้สร้างสรรพสิ่งทั้งมวลภายใต้กฎเดียวกันให้สรรพสิ่งประสานกันและกัน อำนวยความสะดวกให้กับมนุษย์ และมนุษย์ควรศึกษาให้เข้าใจกฎเหล่านี้ และใช้ชีวิตให้สอดคล้องไปกับกฎ หากขัดแย้งหรือไม่เข้าใจจะเกิดความเสียหายเดือดร้อนแก่การทำงานในหน้าที่ของมนุษย์

จากข้อความข้างต้น พบว่าเขาได้ย้าถึงกฎของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าที่พระองค์ทรงสร้างสรรพสิ่งมาภายใต้กฎเดียวและใช้เพียงกฎเดียวนี้ดูแลจักรวาลทั้งหมด ให้เป็นกฎเอกภาพและผสมผสานสอดคล้องกันอย่างสมดุล และมนุษย์ต้องพยายามทำความเข้าใจกฎนี้และดำรงชีวิตอย่างสอดคล้อง หากไม่แล้วมนุษย์จะได้รับความเดือนร้อนจากความไม่เข้าใจ และความไม่ลงตัวที่ตนเองสร้างขึ้น

ในประเด็นเรื่องที่มาและลักษณะแนวคิดเรื่องสันติภาพของชัยยิต ญูบ จากนิยามสันติภาพที่กล่าวไว้ข้างต้น เขาแบ่งลักษณะสันติภาพไว้ว่า มีลักษณะและองค์ประกอบของสันติภาพภายใน คือยอมจำนนอำนาจพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าโดยไม่มีข้อขัดแย้ง ลังเล สงสัยภายในจิตใจ เช่น ในคำปฏิญาณตนประกาศศรัทธาอิสลามว่าไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮ์(ลาอิลาฮะอิลลัลลอฮ์) และยอมรับว่ามุฮัมมัดเป็นศาสนทูตของอัลลอฮ์(มุฮัมมัด รซูลุลลอฮ์) มุสลิมผู้มีศรัทธา คือมีหัวใจซิมซับ คำปฏิญาณนี้ไว้มั่นคงและพร้อมก็นำหลักการอื่นๆ ของอิสลาม และหลักความศรัทธามาปฏิบัติ และลักษณะและองค์ประกอบของสันติภาพภายนอก ซึ่งเกิดจากการวางหลักการและกฎเกณฑ์ของสันติภาพภายในครอบครัว สังคม และโลกอย่างลงตัว ของอิสลาม สำหรับชัยยิต ญูบ มองเห็นว่าหลักการและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ล้วนนำมาซึ่งสิ่งเดียวกัน คือ สันติภาพในสังคมโดยรวม

ในประเด็นเรื่องจุดมุ่งหมายของการสอนสันติภาพในทัศนะของชัยยิต กุฎูป เขามีเป้าหมายหลักในการสอนสันติภาพโลกว่าจะเกิดได้จริงต้องมีการปลูกฝังอบรมสั่งสอนอย่างต่อเนื่องในหลายระดับ คือ สันติภาพระดับปัจเจก สันติภาพระดับครอบครัว สันติภาพระดับสังคม และ สันติภาพระดับโลก

สันติภาพทุกระดับจะต้องเกิดจากการมีแนวทางการสร้างเสริมสันติภาพที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม ซึ่งในทัศนะของชัยยิต กุฎูป มองว่าวิธีการสร้างสันติภาพก็คือปฏิบัติตามวิถีอิสลามอย่างเคร่งครัด โดยมีแนวทางส่งเสริมหลายระดับ เช่น แนวทางการสร้างสันติภาพในระดับปัจเจกบุคคล แนวทางการสร้างสันติภาพในระดับครอบครัว แนวทางการสร้างสันติภาพในระดับสังคม และ แนวทางการสร้างสันติภาพในระดับโลก

บทที่ ๔

เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องสันติภาพ ในทัศนะของพุทธทาสภิกขุกับชัชยิต กุฎ

ในบทที่ ๔ นี้ จะเป็นการเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องสันติภาพในทัศนะของพุทธทาสภิกขุกับชัชยิต กุฎ ใน ๕ ประเด็นหลัก คือ ๑.เปรียบเทียบนิยามความหมาย ๒.เปรียบเทียบปัญหาและสาเหตุของการขาดสันติภาพ ๓.เปรียบเทียบเป้าหมายของการมีสันติภาพ ๔. เปรียบเทียบแนวทางการสร้างสันติภาพ เพื่อให้เห็นความเหมือนความสอดคล้อง และความแตกต่างให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

๔.๑ เปรียบเทียบความหมายของสันติภาพ

๔.๑.๑ ความหมายสันติภาพในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ

จากการวิจัยในประเด็นความหมายของแนวคิดเรื่องสันติภาพของพุทธทาสภิกขุพบข้อสรุปได้ว่า ท่านมองความหมายสันติภาพว่าเป็นเรื่องสำคัญต่อชีวิตทุกระดับล้วน เพราะสังคมมนุษย์ที่แท้หรือมนุษย์โดยสมบูรณ์จะต้องอยู่และพยายามอยู่ให้ได้ด้วยความมีสันติภาพ สันติภาพนั้นอาจจำแนกออกเป็นสันติภาพระดับบุคคล สันติภาพระดับสังคม และสันติภาพระดับโลก ซึ่งสันติภาพเหล่านี้เป็นสันติภาพในแง่ภาษาคนหรือสันติภาพระดับโลกียะ เพราะยังเกี่ยวข้องกับกิเลสอยู่ หากเป็นสภาวะที่เกิดในจิตใจที่ไร้กิเลสเรียกว่าสันติภาพในระดับโลกุตระ จัดเป็นสันติภาพในแง่ภาษาธรรม ท่านให้ความหมาย“สันติภาพ”ครอบคลุมไปถึงด้านต่าง ๆ คือ

ด้านสังคม สันติภาพหมายถึงการที่มนุษย์ทุกคนมีมนุษยธรรม มีมิตรภาพต่อกันและกัน มีศีลธรรมพื้นฐานหรือศีล ๕ ในทุกกิจกรรมที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องในสังคม ความสงบสุขในโลกอุดมคติ

ด้านการเมือง สันติภาพในด้านการเมืองหมายถึง ความสงบสุขหรือความผาสุกอันเกิดจากระบบการเมืองที่มีธรรมะที่เรียกว่า “อัมมิกสังคมนิยม” เป็นระบบที่เน้นประโยชน์ของสังคมมากกว่าประโยชน์ส่วนบุคคล เป็นระบบที่ไม่ใช่ความรุนแรงทั้งปวง เนื่องจากมีธรรมะเป็นพื้นฐาน

ด้านวัตถุหรือเศรษฐกิจ สันติภาพในด้านเศรษฐกิจ หมายถึง ความสงบสุขที่เกิดจากการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างมีศีลธรรมและมีความรักต่อเพื่อนมนุษย์ในฐานะที่เป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน โดยการจัดระบบเศรษฐกิจที่มีอยู่ในสังคมและในธรรมชาติสิ่งแวดล้อมให้เป็นระบบธรรมะที่สามารถทำให้คนร่ำรวยและคนยากจนอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขสมดุล สิ่งธรรมชาติทั้งหลายที่อยู่ในสภาวะปกติไม่ถูกทำลายและดำเนินไปตามหน้าที่ของมัน จะมองเห็นธรรมชาติในแง่รูปธรรมตามที่มันมีอยู่เป็นอยู่จริง ๆ ไม่ถูกทำลาย เพราะมนุษย์สันติภาพคือมีคุณธรรมมีใจสูงไม่คิดตักตวงเอาผลประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ไม่ทำลายธรรมชาติ แล้วธรรมชาติก็จะไม่ทำร้ายเรา มีแต่จะส่งเสริมให้ธรรมชาติมีความครบถ้วนสมบูรณ์ เรียบร้อย งดงาม ปกติสุข

ด้านจิตใจ ท่านมองว่ามนุษย์เป็นได้ทั้งผู้สร้างและผู้ทำลายสันติภาพของโลกเนื่องจากชีวิตมนุษย์นอกจากจะมีร่างกายที่เป็นรูปธรรมแล้ว ยังมีจิตใจที่เป็นนามธรรมด้วย คำว่า“จิตใจ”ยังหมายถึงวิญญาณและสติปัญญาเพราะโลกอยู่กับมนุษย์และมนุษย์ก็อยู่กับโลก โลกจะเป็นอย่างไรก็แล้วแต่มนุษย์ หรือแล้วแต่จิตใจของมนุษย์ จิตใจมนุษย์นี้สำคัญ เป็นต้นตอของความเปลี่ยนแปลงทั้งปวง จะสันติภาพหรือจะวิกฤตการณ์ขึ้นอยู่กับจิตใจของมนุษย์ เพราะโลกและสัตว์โลกอันจิตย่อมนำไป หากจิตใจมนุษย์มีสันติภาพคือสงบสุขในจิตใจ จิตวิญญาณ สติปัญญา พัฒนาจิตใจและพัฒนายกระดับความอยากให้สูงละเอียดขึ้นจนไม่ตกเป็นทาสวัตถุ ไม่เห็นแก่ตัว จนในที่สุดไม่มีกิเลสอาสวะอยู่ในจิตใจนั่นก็คือนิพพาน เป็นความสงบสุขในส่วนจิตใจ ทางจิต ทางวิญญาณ ทางสติปัญญาที่เป็นต้นตอของความถูกต้องทั้งปวง เป็นสันติภาพในทางวิญญาณ สันติภาพของสติปัญญา

ผู้วิจัยจึงสรุปความหมายสันติภาพได้ว่า ท่านพุทธทาสภิกขุไม่ได้ให้ความหมายสันติภาพไปตามตัวบทของอักษรเพียงเท่านั้น แต่ยังอธิบายหรือตีความหมายใหม่เชื่อมโยงแนวคิดและวิธีการสันติภาพตาม ไปถึงการมีมนุษยธรรมสมบูรณ์ มีมิตรภาพสูงสุด มีธรรมะ มีศีลธรรม เป็นต้น ดังที่ได้นำเสนอแล้วข้างเบื้องต้น ท่านให้ความหมายของสันติภาพเชื่อมโยงด้านสังคม การเมือง วัตถุ เศรษฐกิจ และจิตใจ โดยหมายเอาสันติภาพภายนอก(สังคม การเมือง วัตถุหรือเศรษฐกิจ) เชื่อมโยงไปสู่สันติภาพภายในคือจิตใจ และสันติภาพภายในจิตใจเป็นสภาวะธรรมที่มีพลังทางศีลธรรมส่งผลให้เกิดสันติภาพภายนอกต่อไป แม้สันติภาพจะครอบคลุมไปถึงสังคม การเมือง วัตถุหรือเศรษฐกิจ และจิตใจ แต่ความหมายโดยรวมมีสภาวะอย่างเดียวกันคือสภาวะที่อิงอาศัยกันและกันเกิดขึ้นตามหลักปฏิจจ- สมุปบาทหรืออิทัปปัจจยตาโดยมิได้เกิดอย่างแยกส่วนเพียงลำพัง ดังนั้นความหมายของสันติภาพตามแนวคิดของท่านจึงหมายถึงส่วนที่เป็นทั้งต้นเหตุ วิธีการหรือมรรควิธีที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดคือสันติภาพ และส่วนที่เป็นผลได้แก่สันติภาพภายในคือบรรลุนิพพานหรือความสงบสุขสูงสุด ดังนั้นสันติภาพในความหมายของท่านจึงเป็นทั้งต้นตอ วิธีทางปฏิบัติและเป้าหมายโดยเชื่อมโยงทั้งภายนอกและภายในตลอดเวลา

๔.๑.๒ ความหมายสันติภาพในทัศนะของชัยยิต กุญฺญ

จากการศึกษาในบทที่ ๓ ที่ผ่านมานั้นพบว่า ชัยยิต กุญฺญเกิดในครอบครัวที่มีบรรพบุรุษนับถือศาสนาอย่างเคร่งครัด โดยบรรพบุรุษของชัยยิต กุญฺญ เป็นชาวอินเดียซึ่งเดินทางไปประกอบพิธีหัจญ์ที่นครมักกะฮ์หลังจากนั้นได้เดินทางไปยังประเทศอียิปต์ตอนบนและมีความพอใจในหมู่บ้านมุซา จึงได้ปักหลักอยู่ในหมู่บ้านนี้ ส่วนมารดาของชัยยิต กุญฺญเชื่อมั่นอย่างมั่นคงต่อศาสนาอิสลามและศรัทธาในอัล-กุรอานโดยปรารถนาที่จะเห็นบุตรได้ท่องจำคัมภีร์อัล-กุรอานได้ จึงเลี้ยงดูชัยยิต กุญฺญอย่างดี

ชัยยิต กุญฺญเรียนประถมศึกษาในหมู่บ้านมีความเฉลียวฉลาดและไหวพริบ เรียนและท่องจำอัล-กุรอาน และสามารถท่องจำได้หมด เมื่ออายุเพียง ๑๐ ขวบ ต่อมาเดินทางไปศึกษาต่อที่กรุงไคโร ในประเทศอียิปต์จนกลายเป็นนักเขียนวรรณกรรม และนักวิจารณ์วรรณกรรม โดยเฉพาะได้วิจารณ์การเมือง การปกครอง และสังคม ลงในวารสารนิตยสารหนังสือ และหนังสือพิมพ์ต่างๆ และเป็นอาจารย์สอนในโรงเรียนสังกัดกระทรวงศึกษาธิการเป็นเวลา ๖ ปีกระทรวงศึกษาธิการให้เขาไปศึกษาดูงานตามสถานศึกษาต่างๆ ในสหรัฐอเมริกา ๒ ปี และเดินทางไปอังกฤษ สวิตเซอร์แลนด์ และ

อิตาลี ๒-๓ สัปดาห์ จากประสบการณ์ในอเมริกาทำให้เรามองเห็นความย่อยยับของอุดมการณ์วัตถุนิยมที่ปราศจากพระเจ้า เห็นสังคมและชีวิตเศรษฐกิจของประชาชน

ชัยยิต ญูบ มองภาพสังคมอียิปต์ที่กำลังพัฒนาไปในด้านเดียวกันกับสังคมอเมริกันและยุโรปซึ่งล้มเหลวทางศีลธรรม ส่งผลทำให้เขาสนใจมิติศาสนามากขึ้น จะเห็นได้จากงานเขียนของชัยยิต ญูบที่มุ่งอธิบายอิสลามและอัล-กุรอานเป็นหลัก นั้นแสดงให้เห็นว่าเขามีจิตใจฝักใฝ่ในศาสนาด้วยหลายเหตุผล เช่น ในวัยเด็กเขาเจริญเติบโตมาในครอบครัวที่ค่อนข้างเคร่งศาสนาและเมื่อเติบโตขึ้นมาก็มาพบกับสังคมอียิปต์ที่อยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษ ชาวอียิปต์ต้องเดือนร้อนจากการกดขี่ของผู้ปกครอง อีกทั้งการไปได้มีประสบการณ์จากประเทศอเมริกาซึ่งเป็นสังคมที่เจริญก้าวหน้าในทุกๆ ด้านแต่กลับล้มเหลวทางจริยธรรมอย่างรุนแรง ด้วยเหตุผลต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้ชัยยิต ญูบหันกลับมาศึกษาศาสนาอิสลามอย่างลึกซึ้งเพื่อหาทางออกให้กับสังคมอียิปต์และมนุษยชาติที่ตกอยู่ภายใต้ความตกต่ำทางจริยธรรมต่างๆ เหล่านี้ ในหัวข้อต่อไปผู้เขียนจะได้เสนอทัศนะของชัยยิต ญูบที่มีต่อโลกปัจจุบัน รวมทั้งวิธีการและเป้าหมายในการมีชีวิตอยู่ในสังคมด้วย

ความหมายของสันติภาพในทัศนะของชัยยิต ญูบ สอดคล้องกับหลักการอิสลามและสันติภาพสากลที่ว่าอิสลามเป็นศาสนาที่มีความหมายกว้างขวางครอบคลุมอย่างครบถ้วนถึงเรื่องการดำรงสันติภาพสากล”และเขาเชื่อว่าศาสนาอิสลามมีหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติที่ล้วนเป็นหนทางให้เกิดสันติภาพ ชัยยิตญูบให้คำจำกัดความสันติภาพไว้ว่าคำว่าสันติภาพในอิสลามนั้น มีความหมายกว้างขวางและลึกซึ้งกว่าถ้อยคำที่ใช้กันอย่างแพร่หลายกันอยู่ในปัจจุบัน สันติภาพต้องมีความหมายถึงเสรีภาพ ความยุติธรรม ความมั่นคงปลอดภัยสำหรับประชาชนทุกคน...”

แม้จะมีได้ให้ความหมายสันติภาพไว้โดยตรงว่าหมายถึงอะไรแต่ได้กล่าวไว้ว่าสันติภาพควรประกอบด้วยเสรีภาพ ความยุติธรรม และความมั่นคงปลอดภัย อีกทั้งแบบแผนสันติภาพ ระบบต่างๆ ของอิสลามทั้งหลักความเชื่อ บทบัญญัติและข้อปฏิบัติศาสนกิจ ต้องผสมผสานกลมกลืนกับคำสอนที่เกี่ยวกับจักรวาล ชีวิต มนุษย์และสังคม สันติภาพจึงหมายถึงความสงบสันติที่เกิดจากชีวิตที่ผสมผสานสอดคล้องกับหลักการและทางนำของอัลลอฮ์หรือสันติภาพคือวิถีอิสลาม และสันติภาพที่แท้จะต้องเกิดจากภาระหน้าที่ของมนุษย์คือ ยอมจำนนโดยสิ้นเชิงต่อพระผู้เป็นเจ้า แสวงหาความจำเริญของพระองค์ และต่อสู้ดิ้นรนในวิถีทางของพระองค์ เพื่อความปรารถนาของพระองค์บนโลกนี้จะได้สำเร็จครบสมบูรณ์ ในแง่ธรรมชาตินั้นมนุษย์ต้องเข้าใจค้นหาความจริงภายใต้ข้อจำกัดของมนุษย์เอง และดำเนินชีวิตกลมกลืนกับวิถีธรรมชาติคือใช้ชีวิตอย่างสันติไม่ขัดแย้งกับธรรมชาติ มุสลิมจะต้องเข้าใจค้นหาความจริง ไม่ใช่กลัวหรือต่อต้าน ความกลมกลืนระหว่างชีวิต โลก จักรวาล จะช่วยมนุษย์ประสานประโยชน์มหาศาลได้ เมื่อใดละเลยธรรมชาติและสรรพสิ่งจะนำไปสู่ความขัดแย้งเพราะว่าพระผู้เป็นเจ้าได้สร้างสรรพสิ่งทั้งมวลภายใต้กฎเดียวกันให้สรรพสิ่งประสานกันและกัน อำนวยความสะดวกให้กับมนุษย์ และมนุษย์ควรศึกษาให้เข้าใจกฎเหล่านี้ และใช้ชีวิตให้สอดคล้องไปกับกฎ หากขัดแย้งหรือไม่เข้าใจจะเกิดความเสียหายเดือดร้อนแก่การทำงานในหน้าที่ของมนุษย์

จากข้อความข้างต้น จะเห็นว่าเขาได้ย้ำถึงกฎของพระผู้เป็นเจ้าที่พระองค์ทรงสร้างสรรพสิ่งมาภายใต้กฎเดียวกันและใช้กฎเพียงกฎเดียวกันนี้ดูแลจักรวาลทั้งหมด ให้เป็นกฎที่เป็นเอกภาพและมีความผสมผสานสอดคล้องกันอย่างสมดุล และมนุษย์ต้องพยายามทำความเข้าใจกฎนี้และดำรงชีวิตอย่าง

สอดคล้อง หากไม่แล้วมนุษย์จะได้รับความเดือนร้อนจากความไม่เข้าใจ และความไม่ลงตัวที่ตนเองสร้างขึ้น

ตารางเปรียบเทียบความหมายสันติภาพ

ความเหมือน	ความต่าง
<p>ท่านพุทธทาสภิกขุ มองว่าสันติภาพสำคัญต่อชีวิตทุกระดับเพราะสังคมมนุษย์ที่สมบูรณ์จะต้องอยู่และพยายามอยู่ให้ได้ด้วยความมีสันติภาพ</p> <p>ชัยยิต กุฎฐ ก็มองว่า สันติภาพในอิสลามมีความหมายกว้างขวางและลึกซึ้งกว่าถ้อยคำที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน แม้จะมีได้ให้ความหมายไว้โดยตรงแต่ควรประกอบด้วย เสรีภาพ ความยุติธรรม และความมั่นคงปลอดภัยสำหรับประชาชนทุกคน</p> <p>ท่านพุทธทาสภิกขุ จำแนกความหมายสันติภาพออกเป็น ๓ ระดับ คือ ๑).ระดับบุคคล ๒).ระดับสังคม และ ๓).ระดับโลก และยังมีความหมายในแง่ภาษาคน(สันติภาพระดับโลกียะ)และสันติภาพในแง่ภาษาธรรม(สันติภาพระดับโลกุตระ)</p> <p>ชัยยิต กุฎฐ ให้ความหมายสันติภาพสอดคล้องกับหลักการอิสลามและสันติภาพสากลที่ว่า “อิสลามเป็นศาสนาที่มีความหมายกว้างขวางครอบคลุมอย่างครบถ้วนถึงเรื่องการชำระสันติภาพสากล”ซึ่งครอบคลุมทุกระดับ เขาเชื่อว่าศาสนาอิสลามมีหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติที่ล้วนเป็นหนทางให้เกิดสันติภาพได้ แนวคิดเรื่องสันติภาพ มีระบบความเชื่อ บทบัญญัติและข้อปฏิบัติศาสนกิจผสมผสานกลมกลืนกับคำสอนเกี่ยวกับจักรวาล ชีวิต มนุษย์ และสังคม</p>	<p>ท่านพุทธทาสภิกขุ ให้ความหมายสันติภาพสองระดับคือภาษาคน(โลกียะ)และภาษาธรรม(โลกุตระ)หรือภาษาธรรมชาติ</p> <p>แต่ชัยยิต กุฎฐ ให้ความหมายสันติภาพคือวิถีอิสลาม ที่แท้ต้องเกิดจากภาระหน้าที่ของมนุษย์ยอมจำนนโดยสิ้นเชิงต่อพระผู้เป็นเจ้าของแสวงหาความจำเริญของพระองค์ และต่อสู้ดิ้นรนในวิถีทางของพระองค์ เพื่อความปรารถนาของพระองค์บนโลกนี้จะได้สำเร็จครบสมบูรณ์เป็นสันติที่เกิดจากชีวิตที่ผสมผสานสอดคล้องกับหลักการและการนำทางของอัลลอฮ์</p> <p>หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือความหมายในเบื้องต้นนั้นแตกต่างกันที่พื้นฐานแห่งความหมายที่พุทธทาสท่านเชื่อมโยงกับธรรมชาติในฐานะอะเทวนิยม ขณะที่ชัยยิต กุฎฐเชื่อมโยงกับอัลลอฮ์ในฐานะเทวนิยม</p>

ตารางเปรียบเทียบความหมายสันติภาพ (ต่อ)

ความเหมือน	ความต่าง
<p>ท่านพุทธทาสภิกขุ ให้ความหมายสันติภาพ ครอบคลุม ๔ ประเด็น คือ</p> <p>๑.ด้านสังคม คือการที่มนุษย์ทุกคนมีมนุษยธรรม มีมิตรภาพต่อกันและกัน มีศีลธรรมพื้นฐานหรือ ศีล ๕</p> <p>๒.ด้านการเมือง คือความสงบสุขหรือความ ผาสุกอันเกิดจากระบบการเมืองที่มีธรรมะ “<i>(อัม มิกสังคมนิยม)</i>” ที่เน้นระบบประโยชน์สังคม มากกว่าประโยชน์ส่วนบุคคล ไม่ใช่ความรุนแรง เพราะมีธรรมะ</p> <p>๓.ด้านวัตถุหรือเศรษฐกิจ คือ ความสงบสุขที่ เกิดจากการกิจกรรมศีลธรรม รักแบ่งปันเพื่อน มนุษย์จัดระบบเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติให้ธรรมที่ทำให้คนรวยและ คนจนอยู่กันอย่างสงบสุขสมดุล</p> <p>๔.ด้านจิตใจ คือมองมนุษย์เป็นทั้งผู้สร้างและผู้ ทำลายสันติภาพโลก “จิตใจ” ที่สงบงดงามภายใน ไม่เร่าร้อนจะนำพาไปสู่สันติภาพภายนอก</p> <p>ชัยยิต กุญฺ แม้จะไม่ได้จัดระดับสันติภาพให้ ชัดเจนดังพุทธทาสภิกขุ แต่ให้ความหมาย สันติภาพถึงความสงบสันติที่เกิดจากชีวิตที่ผสำน สอดคล้องกับหลักการและการนำทางของอัลลอ ฮ์</p> <p>สันติภาพคือวิถีอิสลาม และสันติภาพที่แท้จริง เกิดจากภาระหน้าที่ของมนุษย์ยอมจำนนโดย สิ้นเชิงต่อพระผู้เป็นเจ้า แสวงหาความจำเริญของ พระองค์ และต่อสู้ดิ้นรนในวิถีทางของพระองค์ เพื่อความปรารถนาของพระองค์บนโลกนี้จะได้ สำเร็จครบสมบูรณ์</p>	

ตารางที่ ๔.๑ : เปรียบเทียบความหมายของสันติภาพ

ที่มา : พระครูเกษมมงคลกิจ (คมรัฐ เขมสาโย (จันทร์คำลอย))-ผู้วิจัย

๔.๒ เปรียบเทียบปัญหาและสาเหตุของการขาดสันติภาพ

๔.๒.๑ ปัญหาและสาเหตุของการขาดสันติภาพในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ

แนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุ แม้จะเป็นนามธรรมที่จับต้องสัมผัสไม่ได้ แต่ผลงานมากมายเป็นรูปธรรมที่ศึกษาค้นคว้าและนำไปใช้ได้จริง ทั้งงานปาฐกถา งานบรรยาย และงานเขียน ล้วนเกี่ยวข้องกับสันติภาพ แต่ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดของท่านโดยตรง เช่น ปาฐกถา “พุทธธรรมและสันติภาพ” “สันติภาพอยู่ที่ไหน?” “สันติภาพขึ้นอยู่กับธรรม” เพียงอย่างเดียว “สันติภาพของโลก” “พระคุณของแม่คือสันติภาพของโลก” “อ้อมมยตากับสันติภาพเงียบ” เป็นต้น

นอกจากนี้ ท่านยังได้เสนอแนวคิดเรื่องสันติภาพอยู่ในผลงานปาฐกถา ธรรมบรรยาย และงานเขียนเรื่องอื่น ๆ อีกมากมายหลายหัวข้อด้วยกัน ซึ่งมักเชื่อมโยงไปสู่แนวคิดเรื่องสันติภาพและการสร้างสรรค์สันติภาพให้เกิดขึ้นในสังคมทั้งสิ้น ความสามารถดังกล่าว เกิดจากการศึกษาปรากฏการณ์ต่างๆ ทางสังคม และจากปณิธานหรืออุดมคติของท่าน

๑). การศึกษา ท่านพุทธทาสภิกขุแบ่งการศึกษาเป็น ๒ ด้าน คือ การศึกษาด้านนอกกับการศึกษาด้านใน *การศึกษาด้านนอก* หมายถึง ความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมซึ่งไม่เกี่ยวกับการฝึกหัดอบรมภายในจิตใจ สำหรับการศึกษาทางโลกคือการศึกษาที่ไม่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาแต่ใช้เป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ธรรมะได้ เช่น วิทยาศาสตร์ เป็นต้น และช่วยให้มีความเข้าใจในพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น เช่น การศึกษาปรัชญาอินเดียและปรัชญาตะวันตก เป็นต้น การศึกษาที่นำมาเปรียบเทียบกับพระพุทธศาสนา เช่น จิตวิทยาตะวันตก เป็นต้น การศึกษาเพื่อความเข้าใจระหว่างต่างศาสนาและต่างนิกาย เช่น ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ศาสนาซิกข์ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ก่อให้เกิดมิตรภาพระหว่างสหายธรรมต่างศาสนา เช่น บาทหลวงยอห์น อุลลิอานา(ชาวคริสต์) และหัจญีประยูร วทานยกุล (ชาวมุสลิม)และพระพุทธศาสนานิกายมหายาน โดยเฉพาะนิกายเซน แปลพระสูตรมหายาน เช่น สูตรเว่ยหล่างและคำสอนฮวงโป *การศึกษาด้านใน* หมายถึง การนำความรู้ที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าจริงจิงจากพระไตรปิฎกมาใช้ปฏิบัติในชีวิตประจำวันเพื่อขัดเกลาจิตใจตามหลักไตรสิกขา มีผู้สังเกตว่าวิถีปฏิบัติของท่านได้รับอิทธิพลจากหนังสือมากกว่าจากครูบาอาจารย์ ท่านปฏิบัติธรรมโดยค้นคว้าจากพระไตรปิฎกด้วยตัวเอง อานาปานสติภาวนาท่านก็เรียนจากหนังสือเป็นหลัก จนเป็นที่มาของคำว่า “จากพระโอษฐ์” และ “ธรรมโฆษณ์” การศึกษาด้านในนี้ จนทำให้ภาพของความเป็นนักปฏิบัติ นักคิด นักปฏิรูปและนักปฏิวัติในเวลาเดียวกัน

การศึกษาด้านในจะเห็นความทุ่มเทของท่านจากการประกาศอุทิศชีวิตตนเป็นทาสนของพระพุทธเจ้าจึงได้ชื่อว่า “พุทธทาส” การใช้ชีวิตของท่านเป็นเครื่องมือในการศึกษาฝึกหัดขัดเกลาจิตใจ โดยการดำรงชีวิตแบบพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลท่ามกลางสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในสวนโมกขพลาราม ตามคติ “กินข้าวจานแมว อาบน้ำในคู เป็นอยู่อย่างทาส มุ่งมาดความวาง เป็นอยู่อย่างตายแล้ว พบแก้วในมือ แจกของสองตะเกียง” และเปิดโอกาสให้เกิดการสังเกต การใช้เหตุผล และการทดสอบด้วยตัวของท่านเองอย่างเต็มที่ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ กับข้อเท็จจริงตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติหรือปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่มีระเบียบ มีลักษณะสม่ำเสมอ มีแบบแผน มีกฎเกณฑ์ มีสาเหตุและผลติดตามมา ตามหลักการทางวิทยาศาสตร์หรือวิธีการศึกษาเชิงประจักษ์ (Empirical) นั้นเอง

สรุปได้ว่าการศึกษาของท่านพุทธทาสภิกขุที่สนใจศึกษาปฏิบัติพุทธศาสนาทั้งด้านนอก และด้านในด้วยตัวเองทำให้มีความรู้กว้างขวางลุ่มลึกและมองเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดในสังคมได้ลึกซึ้ง จึงเป็นพื้นฐานสำคัญให้แนวคิดเรื่องสันติภาพเชื่อมโยงมิติการศึกษา

๒). ปรากฏการณ์ทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ

ช่วงระยะเวลา ๘๗ ปีก่อนที่จะมรณภาพลงในวันที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๖ ณ สวนโมกขพลาราม ไชยา สุราษฎร์ธานี ท่านได้ทุ่มเทชีวิตทั้งหมดเพื่อรับรู้ปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ

๑. ปรากฏการณ์ทางสังคม ท่านพุทธทาสภิกขุเกิดและเติบโตในสังคมที่สงบสุข ประชาชนส่วนใหญ่มีสัมมาชีพแต่โบราณ ฐานะพอมีพอใช้ ในเมืองไชยา สุราษฎร์ธานีมีข้าราชการมา ตั้งบ้านเรือนอยู่ จังหวัดนครธรรมจากกรุงเทพฯ ฯและตะวันตก ประชาชนรู้สึกกลัวเจ้านายในสมัยนั้น เพราะมีอำนาจคล้ายรัฐ หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ สังคมไทยเปลี่ยนจาก สังคมเกษตรที่ใช้ชีวิตพอมีพอกิน และใกล้ชิดพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นต้นกำเนิดภูมิปัญญาทางการเมือง และทางเศรษฐกิจแบบไทยที่ก่อตัวมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยกลับถูกแนวคิดทางการเมืองและเศรษฐกิจจาก ตะวันตกเข้ามาบีบคั้นแทน สังคมไทยจึงเปลี่ยนแปลงทั้งการเมืองการปกครอง สังคม วัตถุ เศรษฐกิจ รวมถึงจิตใจคนก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย เสรีภาพดูเหมือนจะมีมากขึ้นแต่เป็นเสรีภาพในด้านการเอารัดเอาเปรียบแบบเสรีโดยไร้มนุษยธรรมมากขึ้น สังคมกลายเป็นสังคมแบบตัวใครตัวมัน หรือมือใครยาวสาวได้สาวเอา การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เห็นได้ชัดคือ ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๐๓-๒๕๑๓ เป็นต้นมาประชากรไทยเพิ่มปีละประมาณ ๑ ล้านคน มีผลกระทบต่อสังคมด้วย เช่น เกิดชุมชนมาก ยิ่งขึ้นและมีการย้ายถิ่นจากชนบทไปสู่ตัวเมือง เกิดกลุ่มอาชีพต่างๆ เพราะความเจริญและความ จำเป็นทางเศรษฐกิจเกิดชนชั้นกลางทางเศรษฐกิจ ผู้ใช้แรงงานจากชนบท และช่างที่จบจาก สถาบันการศึกษาต่างๆ ทั้งหมดนี้มีส่วนผลักดันให้เกิดการลุกฮือของประชาชน เมื่อ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖

จากเหตุปัจจัยทางการเมืองและเศรษฐกิจ ทำให้สังคมไทยเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตร กลายเป็นสังคมแบบผสมระหว่างเกษตรกรรมกับอุตสาหกรรม ต่อมาสังคมอุตสาหกรรมขยายออกไป ยังภูมิภาค จังหวัด ชุมชนต่างๆ สังคมไทยไหลไปตามกระแสเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีที่ครอบงำ สังคมไทยและสังคมโลก แสดงให้เห็นว่าสังคมไทยเจริญขึ้นแต่ศีลธรรมในสังคมไทยกลับเสื่อมโทรม และจิตใจของมนุษย์ก็ตกต่ำเป็นทาสวัตถุ เกิดปัญหาสังคมมากมาย เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหา โสเภณี ปัญหาครอบครัวแตกแยก ปัญหาการคอร์รัปชัน ปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม เป็นต้น ท่าน พุทธทาสภิกขุจึงวิจารณ์สังคม การเมือง และเศรษฐกิจไว้ว่า โลกกำลังไร้สันติภาพยิ่งขึ้นทุกที มิใช่ว่ายิ่ง เจริญแล้วยิ่งมีสันติภาพ กลายเป็นว่ายิ่งเจริญแล้วยิ่งวุ่นวาย ยิ่งยุ่งยากยิ่งไกลาหล จนจะไม่เป็นโลก ของมนุษย์อยู่แล้ว แต่ก็ไม่รู้จะเรียกว่าโลกของอะไร มันก็ยังมีคนหรือมนุษย์อยู่ในโลกอันวุ่นวายนี้ ไม่รู้ จะหนีไปไหน

๒). ปรากฏการณ์ทางการเมือง แบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ การเมืองภายในประเทศ กับ การเมืองภายนอกประเทศ การเมืองภายในประเทศ ท่านพุทธทาสภิกขุก่อตั้งสวนโมกขพลารามขึ้น ในวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๗๕ จากนั้นอีกเดือนเศษ ในวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๗๕

ประเทศไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครอง จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยที่พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ภายใต้กฎหมาย ด้วยการยึดอำนาจการปกครองโดยคณะราษฎร

จากนั้นมีการเปลี่ยนแปลงระบอบการเมืองการปกครองมาจนถึงปีที่ท่านมรณภาพคือปี พ.ศ.๒๕๓๖ การเมืองในประเทศไทยเกิดความผันผวนมาโดยตลอด ปฏิบัติ ๗ ครั้ง รัฐประหาร ๕ ครั้ง กบฏ ๑๑ ครั้ง และใช้รัฐธรรมนูญถึง ๑๔ ฉบับ เนื่องจากสังคมไทยรับวัฒนธรรมการเมืองการปกครองจากตะวันตกมาใช้เป็นอุดมการณ์ทางการเมืองปกครองของสังคมไทย โดยยังไม่เข้าใจบริบทและความพร้อมของสังคมไทยว่าสามารถที่จะรับมาใช้ได้ในระดับใด บทบาทของท่านพุทธทาสภิกขุในช่วงปลายปี ๒๕๑๖ หลังเหตุการณ์วันมหาวิปโยคจนถึงปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ท่านได้เสนอแนวคิดทางการเมืองแบบ “ธัมมิกสังคมนิยม” และ “เผด็จการแบบธรรมะ” ผ่านงานธรรมบรรยายหลายเรื่อง เช่น **“ประชาธิปไตยแบบสังคมนิยม” “มหิตลธรรม” “สังคมนิยมตามหลักแห่งพระพุทธศาสนา” และ “สังคมนิยมชนิดที่ช่วยโลกได้”** เพื่อชี้ให้เห็นว่าการเมืองจะต้องมีธรรมะจึงจะถูกต้องเป็นธรรมและยั่งยืน

ก่อนเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๙ ตั้งแต่วันที่ ๓ กรกฎาคม ถึงวันที่ ๒๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๙ ท่านพุทธทาสภิกขุได้บรรยายธรรมเรื่อง “ธรรมะกับการเมือง” เพราะท่านเห็นว่า “การเมือง” เป็นเรื่องสำคัญที่ต้องสนใจ เนื่องจากที่เราหาความสุขไม่ได้หรือหาสันติภาพไม่ได้ เพราะไม่มีความถูกต้องทางการเมือง ถ้าการเมืองการปกครองไม่ถูกต้องก็จะลากดึงสิ่งอื่นเข้าไปเชื่อมโยงพัวพันด้วยทั้งโดยตรงโดยอ้อม จากเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ ท่านพุทธทาสภิกขุก็ถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์

ปรากฏการณ์ทางการเมืองภายนอกประเทศ การเมืองระหว่างประเทศในระดับโลกเกิดวิกฤตการณ์สงครามโลกครั้งที่ ๒ ขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๘๒ ถัดมาในปี พ.ศ. ๒๔๘๓ ท่านจึงเขียนบทความต่อต้านสงครามเรื่อง “ไฟไหม้โลกยุคกิ่งพุทธกาล” ลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์พุทธศาสนา และแสดงปาฐกถาธรรมที่พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย เรื่อง “ความสงบในฐานะเป็นผลแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม”

แม้สงครามโลกครั้งที่ ๒ จะสิ้นสุดลงในวันที่ ๑๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ แต่สังคมโลกก็กลับเกิดสงครามรูปแบบใหม่ขึ้นคือ “สงครามเย็น” (พ.ศ. ๒๔๘๙-๒๕๓๔) เป็นสงครามความขัดแย้งทางความคิดอุดมการณ์ทางการเมืองระหว่างค่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ที่มีสหภาพโซเวียตเป็นแกนนำ กับค่ายเสรีนิยมประชาธิปไตยที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นแกนนำ” ขยายครอบคลุมไปทั่วโลกทำให้สหประชาชาติ (UN) ที่ก่อตั้งขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เมื่อวันที่ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ ถูกวิจารณ์ว่าไม่สามารถจัดการสังคมโลกให้มีสันติภาพได้อย่างแท้จริง ท่านพุทธทาสเองก็ได้วิจารณ์ว่า องค์การสหประชาชาติที่จัดขึ้น มนุษย์จัดขึ้นว่าจะช่วยรักษาความถูกต้อง ความเป็นธรรม หรือจะข่มขู่ป้องกันคนอันธพาล ประเทศอันธพาล เพื่อให้โลกมีสันติภาพนั้นแหละ ก็ทำอะไรไม่ได้ องค์การสันติภาพช่วยกันจัดตั้งขึ้นแล้วก็ทำอะไรได้ บังคับใครก็ได้ ได้แต่ไกลเกลี่ยๆ ก็ไกลเกลี่ยแล้วไกลเกลี่ยอีก ขอบิ๊ๆมีลักษณะอาการเหมือนกับนั่งจับปูใส่กระด้ง คือไม่สิ้นสุด

ปัจจุบันวิกฤตการณ์สงครามเย็นทางการเมืองในสังคมโลกดูเหมือนจะยุติลงแล้ว เพราะสหภาพโซเวียตผู้นำสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ล่มสลายลง และสหรัฐอเมริกาผู้นำเสรีนิยมประชาธิปไตย

ได้ก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำโลก แต่การขัดแย้ง ต่อสู้ และสงคราม ที่เกิดจากความแตกต่างด้านชาติพันธุ์เผ่าพงศ์ และลัทธิความเชื่อทางการเมืองและศาสนา เป็นปัญหาอีกแบบหนึ่งที่ปรากฏขึ้นมาแทนที่ทันที และมีบทบาทต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

เหตุการณ์สำคัญทางการเมืองทั้งภายในประเทศและภายนอกประเทศ ถือเป็นประสบการณ์ชีวิตที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้ศึกษา มอง สะท้อนสังคมไทยและสังคมโลก การได้รับรู้ถึงสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่ผิดปกติและวุ่นวายจึงเป็นการก่อรูปแนวคิดเรื่องสันติภาพ ท่านจึงแสดงแนวคิดสันติภาพผ่านสื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์และวิทยุ พร้อมเสนอผลงานต่างๆมาโดยตลอด เป็นการกระตุ้นเตือนให้สังคมตระหนักและทำความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาการขาดสันติภาพในทางการเมือง เพื่อร่วมใจกันแก้ไขปัญหาและสร้างสรรค์สังคมให้มีสันติภาพอย่างแท้จริง

๓. ปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจ แม้เศรษฐกิจไทยจะเป็นเศรษฐกิจที่มีฐานรากจากเกษตรกรรมเป็นหลัก แต่จากวิกฤติการณ์หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นต้นมา ประเทศไทยต้องแข่งขันต่อสู้กับชาติอื่น ๆ ในสงครามเศรษฐกิจ ทำให้มีการพัฒนาการทางเศรษฐกิจมาตามลำดับ ตั้งแต่แผนฯ ๑-๗ ประเทศไทยมีปัญหาเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง ทั้งๆ ที่ประเทศไทยพยายามพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเต็มที่ตามแผนฯ แต่เนื่องจากระบบเศรษฐกิจที่มนุษย์ใช้กันอยู่นั้นไม่สามารถแก้ปัญหาได้อย่างแท้จริง เศรษฐกิจทั้งในประเทศไทยและในสังคมโลกมีความผันผวนขึ้น ๆ ลง ๆ ตามวัฏจักรเศรษฐกิจ สังคมมีปัญหาความยากจนอดอยาก เกิดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน ท่านพุทธทาสภิกขุจึงเสนอระบบเศรษฐกิจแบบ“ธัมมิกเศรษฐกิจ” หรือ “ธัมมิกเศรษฐศาสตร์” ด้วยการบรรยายธรรม แก่นักเศรษฐศาสตร์และนักทฤษฎีสังคม จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยสหประชาชาติ ญ ลานหินโค้ง สวนโมกขพลาราม เมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๒๙ ดังความตอนหนึ่งว่า ในพุทธศาสนานี้ เราให้ความหมายแก่คำว่า “เศรษฐกิจ” คือการทำสิ่งที่ไม่มีความให้มากที่สุด หรือสิ่งที่มีค่าน้อยให้มีค่ามากที่สุด ทำอย่างนี้เราเรียกว่าเป็นเศรษฐกิจบริสุทธิ์อาจแก้ปัญหาของมนุษย์ทุกคนได้ พระพุทธเจ้าทำอย่างนี้จึงถือว่าท่านเป็นนักเศรษฐกิจ เมื่อเราพูดว่า เศรษฐกิจบริสุทธิ์ เราหมายถึงเศรษฐกิจที่แก้ปัญหาทางโลกได้ เตี่ยวันนี้โลกมีแต่เศรษฐกิจคดโกง ใช้เศรษฐกิจเป็นเครื่องมือเพื่อเอาเปรียบผู้อื่นมาเพิ่มประโยชน์ของตน นี่เป็นเศรษฐกิจคดโกง ขอให้เราพูดถึงเศรษฐกิจบริสุทธิ์ตามหลักของพระธรรม ซึ่งเราจะเรียกว่า “ธัมมิกเศรษฐกิจ” หรือ “ธัมมิกเศรษฐศาสตร์” ก็ได้

จากปรากฏการณ์ทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจดังที่กล่าวมาข้างต้น ท่านพุทธทาสภิกขุได้รับรู้ถึงสภาพที่มีความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ซึ่งส่งผลให้เกิดปัญหานานัปการในสังคม ด้วยความรู้สึกรับผิดชอบต่อสังคมที่มีอยู่ในตัวท่าน จึงเป็นที่มาของการนำเสนอแนวคิดเรื่องสันติภาพออกมา เพื่อเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยแนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านให้เป็นทางเลือกหนึ่งสำหรับสังคม

๓). ปณิธานชีวิต

ปณิธานชีวิตของท่านพุทธทาสภิกขุ มี ๓ ประการได้แก่ ๑. การทำให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน ๒. ทำความเข้าใจและร่วมมือกันระหว่างศาสนา ๓. ให้โลกหลุดพ้นจากอำนาจวัตถุ นิยมอันเลวร้าย ปณิธานทั้ง ๓ ประการนี้ แม้จะเป็นแนวคิดเชิงอุดมคติ แต่มีความสัมพันธ์กับแนวคิด

เรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุอย่างยิ่ง เนื่องจากการตั้งปณิธาน ๓ ประการไว้นั้นมีจุดประสงค์ เพื่อให้เกิดสันติภาพในสังคม ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญทำให้ท่านพุทธทาสภิกขุเสนอแนวคิดเรื่องสันติภาพ ดังที่ท่านกล่าวถึงปณิธาน ๓ ประการที่ตั้งไว้เพื่อให้เกิดสันติภาพในสังคมว่า อาตมามีปณิธาน ๓ ประการที่ตั้งไว้ตลอดกาลแล้ว ยังชักชวนผู้อื่นให้ตั้งปณิธานอย่างนี้ด้วยเหมือนกัน ถ้าว่ามีความสำเร็จ ตามปณิธาน ๓ ประการที่ตั้งไว้แล้วสันติภาพย่อมมีแน่นอน ๑. การทำให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนา ของตน ๆ ข้อนี้นั้นทำลายความเห็นแก่ตัว ซึ่งเป็นศัตรูของสันติภาพ ความเห็นแก่ตัวหมดไปแล้ว สันติภาพไม่มีศัตรู มันก็เจริญออกมา ให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน ๒. ทำความเข้าใจ ระหว่างศาสนาต่าง ๆ กัน ให้เข้าใจกัน ให้ร่วมมือกัน สันติภาพมันก็มีได้โดยง่าย เร็วขึ้น มากขึ้น ๓. อัน สุดท้าย ออกมาเสียจากอำนาจของวัตถุนิยมนี้ยังสำคัญที่สุด คนไม่เข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน เพราะมันไปบ้าไปหลงวัตถุนิยม แล้วคนทำความร่วมมือกันแม้ในระหว่างศาสนาไม่ได้ เพราะว่าไปหลง ในวัตถุนิยม ถ้าไม่หลงในวัตถุนิยมแล้ว มันง่ายนิดเดียว ที่จะทำความเข้าใจกันระหว่างบุคคลหรือ ระหว่างศาสนา ถ้าไม่หลงในตัววัตถุนิยมแล้ว มันง่ายนิดเดียวที่จะทำความเข้าใจกันระหว่างบุคคลหรือ ศาสนา เอาละ ก็สามารถที่จะเข้าถึงหัวใจอันแท้จริงของศาสนาของตน คือความหลุดพ้น หลุดพ้น จากโลก

ท่านพุทธทาสภิกขุได้บูรณาการความรู้ที่ได้จากปรากฏการณ์ทางสังคม การเมืองการ ปกครอง วัตถุประสงค์ และสภาพจิตใจของคนในสังคม โดยศึกษาทั้งทฤษฎีและปฏิบัติตามหลัก ไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานที่สำคัญ อีกทั้งยังใช้เป็นเครื่องมือวิเคราะห์อธิบาย ปรากฏการณ์ ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมทั้งทางดีและทางร้ายได้อย่างร่วมสมัย ประกอบกับที่ท่านมี ปณิธาน ๓ ประการ ทำให้เห็นความรับผิดชอบต่อสังคมให้เกิดสันติภาพทั้งภายในภายนอก ทั้งใน สังคมไทยและทั่วโลก

๔.๒.๒ ปัญหาและสาเหตุของการขาดสันติภาพในทัศนะของชัยยิต ภูฎบ

ในประเด็นเรื่องที่มาและลักษณะแนวคิดเรื่องสันติภาพของชัยยิต ภูฎบ จากนิยาม สันติภาพที่กล่าวไว้ข้างต้น เขาแบ่งลักษณะสันติภาพไว้ว่า มีลักษณะและองค์ประกอบของสันติภาพ ภายใน คือยอมจำนนอำนาจพระผู้เป็นเจ้าของโดยไม่มีข้อขัดแย้ง ลังเล สงสัยภายในจิตใจ เช่น ในคำ ปฏิญาณตนประกาศศรัทธาอิสลามว่าไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮ์(ลาอิลาฮะอิลลัลลอฮ์) และ ยอมรับว่ามุฮัมมัดเป็นศาสนทูตของอัลลอฮ์(มุฮัมมัดร์ รุซูลุลลอฮ์) มุสลิมผู้มีศรัทธา คือมีหัวใจซิมซับ คำปฏิญาณนี้ไว้มั่นคงและพร้อมก็นำหลักการอื่นๆ ของอิสลาม และหลักความศรัทธามาปฏิบัติ และลักษณะและองค์ประกอบของสันติภาพภายนอก ซึ่งเกิดจากการวางหลักการและกฎเกณฑ์ของ สันติภาพภายในครอบครัว สังคม และโลกอย่างลงตัว ของอิสลาม สำหรับชัยยิต ภูฎบ มองเห็นว่า หลักการและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ล้วนนำมาซึ่งสิ่งเดียวกัน คือ สันติภาพในสังคมโดยรวม

ตารางเปรียบเทียบปัญหาและสาเหตุของการขาดสันติภาพ

ความเหมือน	ความต่าง
<p>-พุทธทาสภิกขุ มองเห็นความวุ่นวายของสังคมไทยที่แปรปรวนเพราะอิทธิพลของกระบวนการเปลี่ยนแปลงผ่านความคิดในสังคมจนก่อให้เกิดวิกฤติทางสังคม เช่น เศรษฐกิจการค้า วัฒนธรรม การเมือง ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เป็นต้น กำลังมุ่งไปสู่การพัฒนาให้ประเทศมั่นคง ประชาชนมั่งคั่ง แต่สังคมในภาพรวมกำลังจะวิกฤติล่มสลาย เพราะการแข่งขันยื้อแย่งรุนแรงในทุกมิติ ท่านจึงพยายามกอบกู้ศีลธรรมถึงกับประกาศว่า “ศีลธรรมไม่กลับมาโลกจะวินาศ”</p> <p>-ในขณะที่ ชัยยิต กุญฺ มองสังคม (ประเทศอียิปต์)ที่กำลังพัฒนาไปในทิศทางเดียวกับสังคมอเมริกันและยุโรปซึ่งเป็นสังคมที่เจริญก้าวหน้าในทุกๆ ด้านแต่กลับล้มเหลวทางจริยธรรมอย่างรุนแรง</p> <p>-พุทธทาสภิกขุ ออกจากกรุงเทพฯ ก่อตั้งสวนโมกข์ ไชยา สุราษฎร์ธานีเพื่อกลับไปสู่บรรยากาศแบบธรรมชาติศึกษาและปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา(พระธรรมวินัย)อย่างจริงจัง ทั้งหลักการ วิธีการและเป้าหมายในการมีชีวิตอยู่ในสังคมด้วยการเข้าถึงธรรมชาติ และเข้าใจมนุษย์ รวมถึงการย้ำให้ใช้ชีวิตกลมกลืนกับวิถีธรรมชาติอย่างสันติไม่ขัดแย้งกับธรรมชาติ</p>	<p>-ท่านพุทธทาสภิกขุ มองว่าทั้งความวุ่นวายไร้สันติและสันติภาพเกิดจากน้ำมือของมนุษย์ตามกฎธรรมชาติ(ปฏิเสธสมุปบาทหรืออิทัปปัจจยตา)</p> <p>-แต่ ชัยยิต กุญฺ มองว่าพระผู้เป็นเจ้าของได้สร้างสรรพสิ่งทั้งมวลภายใต้กฎเดียวกันให้สรรพสิ่งประสานกันและกัน อำนวยความสะดวกให้กับมนุษย์ และมนุษย์ควรศึกษาให้เข้าใจกฎเหล่านี้ และใช้ชีวิตให้สอดคล้องไปกับกฎ หากขัดแย้งหรือไม่เข้าใจจะเกิดความเสียหายเดือดร้อนแก่การทำงานในหน้าที่ของมนุษย์ จากข้อความข้างต้น จะเห็นว่าเขาได้เข้าถึงกฎของพระผู้เป็นเจ้าของที่พระองค์ทรงสร้างสรรพสิ่งมาภายใต้กฎเดียวและใช้กฎเพียงกฎเดียวนี้ดูแลจักรวาลทั้งหมด ให้เป็นกฎที่เป็นเอกภาพ และมีความประสานสอดคล้องกันอย่างสมดุล และมนุษย์ต้องพยายามทำความเข้าใจกฎนี้และดำรงชีวิตอย่างสอดคล้อง หากไม่แล้วมนุษย์จะได้รับความเดือดร้อนจากความไม่เข้าใจและความไม่ลงตัวที่ตนเองสร้างขึ้น</p>

ตารางเปรียบเทียบปัญหาและสาเหตุของการขาดสันติภาพ (ต่อ)

ความเหมือน	ความต่าง
<p>-เช่นเดียวกับ ซัยยิด กุฎุบ หันมาศึกษาศาสนาอิสลามอย่างลึกซึ้งเพื่อหาทางออกให้กับสังคมอียิปต์และมนุษย์ที่ตกอยู่ภายใต้ความตกต่ำทางจริยธรรมศึกษาหลักการอิสลาม วิธีการและเป้าหมายในการมีชีวิตอยู่ในสังคมด้วยการเข้าถึงธรรมชาติ และเข้าใจมนุษย์(รวมถึงข้อจำกัดของมนุษย์)และการชีวิตกลมกลืนกับวิถีธรรมชาติอย่างสันติไม่ขัดแย้งกับธรรมชาติ</p> <p>-พุทธทาสภิกขุ มองว่าชาวพุทธที่แท้จะต้องเข้าใจธรรมะอย่างถ่องแท้ลึกซึ้งกลมกลืนระหว่างชีวิต โลก จักรวาล เมื่อใดมนุษย์ทำลายธรรมชาติและสรรพสิ่ง เมื่อนั้นมันจะย้อนสะท้อนกลับเป็นอิทัปปัจจยตา(อิงอาศัยกัน)กระทบกลับมายังมนุษย์เป็นวิฎฎจักร</p> <p>-เช่นเดียวกับ ซัยยิด กุฎุบ มองว่าชาวมุสลิมจะต้องเข้าใจความกลมกลืนระหว่างชีวิต โลก จักรวาล ช่วยมนุษย์ประสานประโยชน์ เพราะเมื่อใดละเลยธรรมชาติและสรรพสิ่งจะนำพาไปสู่ความขัดแย้ง</p>	

ตารางที่ ๔.๒ : เปรียบเทียบปัญหาและสาเหตุของการขาดสันติภาพ

ที่มา : พระครูเกษมมงคลกิจ (คมรัฐ เขมสาโย (จันทร์คำลอย))-ผู้วิจัย

๔.๓ เปรียบเทียบเป้าหมายของการมีสันติภาพ

๔.๓.๑ เป้าหมายของการมีสันติภาพในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ

แนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุได้ก่อรูปขึ้นมา ท่านพยายามเสนอแนวคิดผ่านผลงานต่าง ๆ เช่น ปาฐกถา บรรยาย เขียนหนังสือ บทความ ทั้งในฐานะที่ท่านเป็นส่วนหนึ่งของสังคมโลกจึงตั้งใจจริงอย่างแรงกล้าที่จะช่วยให้สังคมโลกมีสันติภาพที่ถาวรและแท้จริงได้ เกิดความรู้สึกรับผิดชอบต่อความเสื่อมและความเจริญของสังคม ซึ่งเห็นได้จากปณิธานทั้ง ๓ ประการ และผลงานอันมหาศาลของท่าน จากการศึกษาวิจัยผลงานของท่านพบว่าท่านมีเป้าหมายการสอนเรื่องสันติภาพ ๓ ประการ คือ

๑).ให้ชาวโลกมีความตระหนักร่วมกันถึงความสำคัญของสันติภาพ

ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า โลกนี้เต็มไปด้วยวิกฤตการณ์ ความยุ่งยากลำบากอันไม่น่าปรารถนา จะเรียกว่า วิกฤตการณ์ ตรงกันข้ามกับสันติภาพ โลกมีความกลัว เป็นอยู่ด้วยความกลัวเพราะมีสิ่งที่ทำให้เกิดความกลัวหรือน่ากลัวมากขึ้น แล้วมันก็เกิดความวิตกกังวล วิตกกังวลไว้อใจไม่ได้ตามมา มันมีความวิตกกังวลไปเสียทุกอย่าง ยิ่งเห็นอะไรก้าวหน้า แล้วมันก็ยังชวนให้วิตกกังวล การที่จะบรรเทาวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ให้น้อยลงจนหมดสิ้นไปได้นั้น ท่านได้เสนอว่ามนุษย์และสังคมจะต้องให้ความสำคัญกับเรื่องสันติภาพมากยิ่งขึ้น โดยหันมาพิจารณาปรึกษาหารือกันว่าจะทำอย่างไร เพื่อให้สังคมโลกเกิดสันติภาพที่ถาวรและแท้จริงสามารถหลุดพ้นไปจากวิกฤตการณ์อันไม่พึงปรารถนาต่าง ๆ ได้ ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า “โลกมันไร้สันติภาพมากขึ้น ๆ จนเราจะต้องพิจารณากันแล้ว คือต้องมาพุดกัน พิจารณากัน ปรึกษาหารือกัน จะประพฤติกระทำอย่างไรดี จึงจะรอดไปจากอันตรายอันนี้” ดังนั้น การสอนเรื่องสันติภาพของท่านจึงมีเป้าหมายประการหนึ่ง คือ ให้มนุษย์และสังคมตระหนักถึงความสำคัญของสันติภาพ เนื่องจากสันติภาพมีความสำคัญต่อทุกชีวิต โลกและจักรวาล “ถ้าทุก ๆ โลกมีสันติภาพ สากลจักรวาลก็มีสันติภาพไม่ว่าจะในระดับไหน ล้วนแต่ต้องการสันติภาพ”

๒).ให้ชาวโลกมีความร่วมมือร่วมใจกันสร้างสรรค์สันติภาพให้เกิดมีขึ้น

ท่านเห็นว่าสันติภาพในสังคมโลกไม่สามารถเกิดได้จริงด้วยการกระทำของคนเพียงคนเดียว แต่ต้องร่วมมือร่วมใจจากมนุษย์ทุกคนทั่วโลก ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่าถ้าว่าโดยวิธีใดกันแล้วก็หมายความว่าต้องช่วยกันทำถึงกับว่าช่วยกันทำพร้อมกันทั้งโลก ถ้าต้องการให้โลกนี้มีสันติสุขหรือสันติภาพ ก็ต้องช่วยกันทั้งโลก เพราะว่าโลกนี้มันประกอบด้วยบุคคลคนหนึ่ง ๆ คนหนึ่ง ๆ ทำอย่างไรรวมกันแล้ว โลกนี้มันก็เป็นอย่างนั้น เราจึงเหมือนกับว่าช่วยกันสร้างโลก จึงต้องใช้คำว่า “กัน” ช่วยกันกระทำโดยวิธีใดกัน ต้องทำร่วมกัน ต้องได้รับประโยชน์ร่วมกัน

ความร่วมมือร่วมใจกันสร้างสรรค์สันติภาพซึ่งเป็นเป้าหมายหนึ่งของการสอนเรื่องสันติภาพแต่จะเกิดขึ้นได้ต้องช่วยกันปรับปรุงจิตใจของมนุษย์แต่ละคนให้ดีให้ถูกต้องก่อน ด้วยการทำลายความเห็นแก่ตัว ความเห็นแก่ตัวเป็นกำแพงที่ขวางกั้นมิให้มนุษย์เกิดความร่วมมือร่วมใจกันได้ และมักจะก่อให้เกิดความขัดแย้งและความรุนแรงตามมา ถ้ามนุษย์ทุกคนทำลายความเห็นแก่ตัวเสียได้ มนุษย์ทุกคนก็จะรักกันและกัน และสามารถให้ความร่วมมือช่วยเหลือกันและกันได้ “เมื่อคนในโลกไม่มีความเห็นแก่ตัวแล้ว เขาก็จะรักผู้อื่นได้ เขาก็จะช่วยเหลือกันได้ ไปเอาเปรียบกันอย่าง

เลือดเย็น เหมือนอย่างที่กำลังมีอยู่ทั่วไปในโลกนี้” สันติภาพแท้จริงจะมีได้ต่อเมื่อมันมีความถูกต้องในทางจิตใจ รักกันได้ จนแมวมารักกันได้กับหนูนั่นแหละคือสันติภาพที่แท้จริง เสือรักกันได้กับกวาง สิงโตรักกันได้กับแพะกับแกะ เมื่อนั้นแหละมันจึงจะเป็นสันติภาพที่แท้จริง มันเป็นเรื่องที่ถูกต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในทางจิตใจทั้งนั้น แล้วก็ป็นจิตที่ถูกต้องและบังคับได้ มันก็ไม่สร้างวิกฤตการณ์ใด ๆ ขึ้น มันก็เป็นปัจจัยแก่สันติภาพถาวรความร่วมมือร่วมใจกันสร้างสรรค์สันติภาพจึงเป็นจุดมุ่งหมายประการหนึ่งในการสอนเรื่องสันติภาพของท่าน

๓). ให้เกิดกระบวนการส่งเสริมศีลธรรมอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

ท่านเห็นว่าศีลธรรมเป็นเรื่องสำคัญกว่าเรื่องใดเพราะความสงบสุขหรือความทุกข์เดือดร้อนในสังคมแสดงให้เห็นว่ามนุษย์มีศีลธรรมหรือไม่ โดยเฉพาะสำหรับมนุษย์ในโลกปัจจุบันที่กำลังดำเนินชีวิตอย่างปราศจากศีลธรรมและปล่อยจิตใจให้ไหลไปตามกระแสวัตถุนิยม อาจจะทำให้เกิดวิกฤตการณ์ความเดือดร้อนวุ่นวายขึ้นในสังคมได้ เพื่อความสงบสุขของมนุษย์และสังคม ศีลธรรมจึงเป็นเรื่องที่สำคัญที่จะต้องศึกษาทำความเข้าใจเพื่อให้เกิดผล คือ ศีลธรรมกลับมาสู่การปฏิบัติในวิถีชีวิตของมนุษย์ต่อไป

เป้าหมายในการสอนเรื่องสันติภาพเป็นการส่งเสริมศีลธรรม และเป้าหมายในการสอนศีลธรรมก็เป็นการส่งเสริมสันติภาพ การสร้างเหตุที่จะทำให้สังคมโลกเกิดสันติภาพที่ถาวรได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์มีศีลธรรมทางกาย วาจา ใจ ตั้งแต่ระดับเยาวชนหนุ่มสาว ดังที่ท่านให้เขียนติดประกาศไว้ด้านหน้าศาลาธรรมโฆษณ์ก่อนจะมรณภาพว่า “ศีลธรรมของยุวชนคือสันติภาพของโลก” เพราะท่านเห็นว่าเยาวชนคือผู้สร้างโลกของเราในอนาคต ท่านจึงย้ำไว้ว่าถ้าศีลธรรมไม่กลับมาโลกจะพินาศ ด้วยบทกวีชื่อ “ถ้าศีลธรรมไม่กลับมา” จนติดปากสังคมไทย

แม้สันติภาพจะเป็นสิ่งที่มนุษย์และสังคมต้องการ แต่สังคมมนุษย์ต้องมีระบบต่าง ๆ ที่คอยขับเคลื่อนสังคมให้เจริญขึ้นหรือเสื่อมลงซึ่งมีลักษณะหมุนเวียนสลับกันไปเป็นวัฏฏะ เช่น เศรษฐกิจ ราชการเมืองการปกครอง การศึกษา เศรษฐกิจ เป็นต้น เมื่อมนุษย์มีความถูกต้องคือมีธรรมะ สังคมก็จะถูกต้องด้วย ท่านมองว่าสังคมโลกจำเป็นต้องมีธรรมะเป็นเครื่องประคับประคองให้ เป็นไปในทางที่ถูกต้องหรือทางที่ดี หากปล่อยให้สังคมโลกเป็นไปตามความรู้สึกของโลก(ตามใจกิเลส) โดยไม่มีธรรมะประคับประคองก็จะอันตรายต่อสังคมโลก การสอนเรื่องสันติภาพจึงช่วยกระตุ้นให้มนุษย์และสังคมต้องการสันติภาพ โดยสรุปนั้นเป้าหมายการสอนสันติภาพของท่านก็เพื่อให้ชาวโลกมีความตระหนักร่วมกันถึงความสำคัญของสันติภาพ ให้ชาวโลกมีความร่วมมือร่วมใจกันสร้างสรรค์สันติภาพให้เกิดมีขึ้น และให้เกิดกระบวนการส่งเสริมศีลธรรมอย่างจริงจังและต่อเนื่องนั่นเอง

๔.๓.๒ เป้าหมายของการมีสันติภาพในทัศนะของชัชยิต กุญฺญ

ในประเด็นเรื่องจุดมุ่งหมายของการสอนสันติภาพในทัศนะของชัชยิต กุญฺญ เรามีเป้าหมายหลักในการสอนสันติภาพโลกว่าจะเกิดได้จริงต้องมีการปลูกฝังอบรมสั่งสอนอย่างต่อเนื่องในหลายระดับ คือ สันติภาพระดับปัจเจก สันติภาพระดับครอบครัว สันติภาพระดับสังคม และสันติภาพระดับโลก

สันติภาพทุกระดับจะต้องเกิดจากการมีแนวทางการสร้างเสริมสันติภาพที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม ซึ่งในทัศนะของชัยยิต ภูฎบ มองว่าวิธีการสร้างสันติภาพก็คือปฏิบัติตามวิถีอิสลามอย่างเคร่งครัด โดยมีแนวทางส่งเสริมหลายระดับ เช่น แนวทางการสร้างสันติภาพในระดับปัจเจกบุคคล แนวทางการสร้างสันติภาพในระดับครอบครัว แนวทางการสร้างสันติภาพในระดับสังคม และแนวทางการสร้างสันติภาพในระดับโลก

ตารางเปรียบเทียบเป้าหมายของการมีสันติภาพ

ความเหมือน	ความต่าง
<p>-พุทธทาสภิกขุ พยายามตั้งใจจริงอย่างแรงกล้าในการปาฐกถา บรรยาย เขียนหนังสือ บทความ สะท้อน กระตุ้นเตือนเรียกร้องสังคมโลกให้มีสนใจให้ความสำคัญต่อสันติภาพที่ถาวร และแท้จริงได้ เกิดความรู้สึกรับผิดชอบต่อความเสื่อมและความเจริญของสังคม เห็นได้จากปฏิธานทั้ง ๓ ประการ และเป้าหมายการสอนเรื่องสันติภาพ ที่ชัดเจน ๓ ประการ คือ</p> <p>๑).ให้ชาวโลกมีความตระหนักร่วมกันถึงความสำคัญของสันติภาพ</p> <p>๒).ให้ชาวโลกมีความร่วมมือร่วมใจกันสร้างสรรค์สันติภาพให้เกิดมีขึ้น</p> <p>๓). ให้เกิดกระบวนการส่งเสริมศีลธรรมอย่างจริงจังและต่อเนื่อง</p> <p>-ในขณะที่ ชัยยิต ภูฎบ มีจุดมุ่งหมายของการสอนสันติภาพโดยเป้าหมายหลักว่าสันติภาพโลกจะเกิดได้จริงต้องมีการปลูกฝังอบรมสั่งสอนอย่างต่อเนื่องในหลายระดับ ทั้งระดับปัจเจก ระดับครอบครัว ระดับสังคม และระดับโลก</p> <p>และทุกระดับต้องมีแนวทางการสร้างเสริมสันติภาพที่ชัดเจนเป็นรูปธรรมคือปฏิบัติตามวิถีอิสลามอย่างเคร่งครัด ทั้งระดับปัจเจก ระดับครอบครัว ระดับสังคม และระดับโลก</p>	<p>-ทั้งท่าน พุทธทาสภิกขุ และชัยยิต ภูฎบ ไม่มีความแตกต่างกันเลยในประเด็นเรื่องจุดมุ่งหมายของการสอนแนวคิดเรื่องสันติภาพ เพราะต่างมีเป้าหมายเพื่อให้มนุษย์ทุกระดับทั้งระดับปัจเจก ระดับครอบครัว ระดับสังคม และระดับโลกมีสันติภาพอย่างยั่งยืนถาวร</p>

ตารางที่ ๔.๓ : เปรียบเทียบเป้าหมายของการมีสันติภาพ

ที่มา : พระครูเกษมมงคลกิจ (คมรัฐ เขมาสโย (จันทร์คำลอย))-ผู้วิจัย

๔.๔ เปรียบเทียบแนวทางการสร้างสันติภาพ

๔.๔.๑ แนวทางการสร้างสันติภาพในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ

เมื่อเป้าหมายหลักของการสอนสันติภาพของท่านก็เพื่อให้ชาวโลกมีความตระหนักร่วมกันถึงความสำคัญของสันติภาพ ให้ชาวโลกมีความร่วมมือร่วมใจกันสร้างสรรค์สันติภาพให้เกิดมีขึ้น และให้เกิดกระบวนการส่งเสริมศีลธรรมอย่างจริงจังและต่อเนื่องดังกล่าวข้างต้น แม้สันติภาพเป็นสิ่งที่มนุษย์และสังคมทุก ๆ ระดับปรารถนาจะให้เกิดขึ้น แต่ยังไม่มียุทธวิธีใดที่จะทำให้มนุษย์และสังคมประสบความสำเร็จในการสร้างสรรค์สันติภาพให้เกิดขึ้นมาได้จริง แนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุจึงเป็นทางเลือกหนึ่งสำหรับมนุษย์และสังคม ซึ่งท่านได้เสนอแนวทางการส่งเสริมสันติภาพไว้ ๒ แนวทาง คือ ส่งเสริมสันติภาพในระดับปัจเจกบุคคล และส่งเสริมสันติภาพในระดับสังคม

๑). แนวทางการสร้างสันติภาพในระดับปัจเจกบุคคล

ส่งเสริมให้บุคคลมีการศึกษาดีหรือถูกต้องสมบูรณ์ ส่งเสริมให้บุคคลมีสุขภาพอนามัยดี หรือถูกต้องทั้งทางกาย ทางจิต และทางสติปัญญา ส่งเสริมให้บุคคลมีครอบครัวที่ดีหรือถูกต้อง ส่งเสริมให้บุคคลมีระบบเศรษฐกิจที่ดี ส่งเสริมให้บุคคลรู้จักกรรมะดี ส่งเสริมให้บุคคลเป็นคนไม่เห็นแก่ตัว ส่งเสริมให้บุคคลมีศีลธรรม ส่งเสริมให้บุคคลมีสัมมาทิฐิ และส่งเสริมให้บุคคลเป็นคนมีชีวิตรอบรู้สุขสงบร่มเย็น

๒). แนวทางการสร้างสันติภาพในระดับสังคม

ส่งเสริมให้สังคมมีระบบเศรษฐกิจที่ถูกต้อง เป็น “ธัมมิกสังคมนิยม” ส่งเสริมให้สังคมมีระบบการอยู่ร่วมกันอย่างถูกต้อง ส่งเสริมให้สังคมมีระบบการเมืองที่ถูกต้อง ส่งเสริมให้สังคมมีระบบการปกครองที่ถูกต้อง ส่งเสริมให้สังคมมีระบบศีลธรรมและศาสนาที่ถูกต้อง ส่งเสริมให้สังคมมีระบบการศึกษาที่ถูกต้อง และส่งเสริมให้สังคมมีระบบนิเวศวิทยาที่ถูกต้อง

สรุปได้ว่า แนวทางส่งเสริมสันติภาพในแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุดังที่กล่าวมานี้ได้แก่ การส่งเสริมให้ปัจเจกบุคคลและสังคมมีธรรมะคือความถูกต้อง ยึดเอาความถูกต้องเป็นใหญ่และเป็นหลักการสำคัญในการประพฤติปฏิบัติหรือดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม การปกครอง ศาสนา การศึกษา และนิเวศวิทยา หากส่งเสริมตามแนวทางดังที่กล่าวในเบื้องต้นให้เป็นไปพร้อม ๆ กันทั้งส่วนปัจเจกบุคคลและส่วนสังคม สันติภาพก็จะเกิดขึ้นแก่สังคมโลก สรุปได้จากคำสอนของท่านพุทธทาสภิกขุว่า เหตุแห่งสันติภาพอันเกี่ยวกับบุคคลแต่ละคน ก็มีอยู่ประเภทหนึ่ง เกี่ยวกับสังคมโลก ชาวโลกที่รวมกันเป็นกลุ่ม ๆ เป็นกลุ่มใหญ่ ๆ เป็นประเทศ หรือว่าเป็นกลุ่มแห่งประเทศ เรียกว่าสังคมโลกนี้ก็มีอยู่ส่วนหนึ่ง ส่วนที่เกี่ยวกับบุคคลแต่ละคนนั้นก็เป็นส่วนปลีกย่อย เป็นส่วนตั้งต้น แต่มันก็เป็นพื้นฐานแห่งส่วนใหญ่อีกเพราะสังคมโลกเกิดจากแต่ละคนๆ มารวมกันเข้า

จากการศึกษาสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุทำให้เราได้ทราบถึงความหมายของคำว่าสันติภาพตามแนวคิดของท่านที่ครอบคลุมถึงด้านต่างๆ ทั้งทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ วัตถุ และจิตใจ ได้ทราบถึงที่มาของแนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านว่ามาจากการศึกษา จากปรากฏการณ์ทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และจากปณิธานชีวิตของท่านทำให้ทราบถึงจุดมุ่งหมายของการสอนเรื่องสันติภาพท่านว่ามีจุดมุ่งหมาย ๓ ประการคือ การตระหนักรถึงความสำคัญของ

สันติภาพ ความร่วมมือร่วมใจกันสร้างสรรค์สันติภาพ และการส่งเสริมศีลธรรม และทำให้ทราบถึงแนวทางการส่งเสริมสันติภาพในแนวคิดของท่านทั้งส่วนปัจเจกบุคคลและส่วนสังคม

๔.๔.๒ แนวทางการสร้างสันติภาพในทัศนะของชัชยิต ญฺญบ

แนวทางการเสริมสร้างสันติภาพทุกระดับจะต้องเกิดจากการมีแนวทางการสร้างเสริมสันติภาพที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม ซึ่งในทัศนะของชัชยิต ญฺญบ มองว่าวิธีการสร้างสันติภาพก็คือปฏิบัติตามวิถีอิสลามอย่างเคร่งครัด โดยมีแนวทางส่งเสริมหลายระดับ เช่น แนวทางการสร้างสันติภาพในระดับปัจเจกบุคคล แนวทางการสร้างสันติภาพในระดับครอบครัว แนวทางการสร้างสันติภาพในระดับสังคม และแนวทางการสร้างสันติภาพในระดับโลก

ตารางเปรียบเทียบแนวทางการสร้างสันติภาพ

ความเหมือน	ความต่าง
<p>-พุทธทาสภิกขุ ได้เสนอแนวทางการสร้างเสริมสันติภาพไว้ ๒ แนวทาง คือ</p> <p>๑). แนวทางส่งเสริมสันติภาพในระดับปัจเจกบุคคล เช่น ส่งเสริมให้บุคคลมีการศึกษาดี ถูกต้องสมบูรณ์ มีสุขภาพอนามัยดี(ทั้งกาย จิต และสติปัญญา) มีครอบครัวดีถูกต้อง มีระบบเศรษฐกิจที่ดี ให้คนรู้จักธรรมะดีไม่เห็นแก่ตัว มีศีลธรรม มีสัมมาทิฐิ และมีชีวิตสุขสงบร่มเย็น</p> <p>๒). แนวทางส่งเสริมสันติภาพในระดับสังคม เช่น ส่งเสริมให้สังคมมีระบบเศรษฐกิจที่ถูกต้อง เป็น“ธัมมิกสังคมนิยม” สังคมอยู่ร่วมกันอย่างถูกต้อง ให้มีระบบการเมืองการปกครองที่ถูกต้อง มีระบบศีลธรรมและศาสนาที่ถูกต้อง มีระบบการศึกษาที่ถูกต้อง มีระบบนิเวศวิทยาที่ถูกต้อง</p>	<p>-ทั้งพุทธทาสภิกขุ และชัชยิต ญฺญบ ได้เสนอแนวทางการสร้างเสริมสันติภาพไปในทิศทางเดียวกัน หรือกล่าวโดยนัยหนึ่งก็คือไม่มีความแตกต่างกันในสองแนวคิดนี้</p>

ตารางเปรียบเทียบแนวทางการสร้างสันติภาพ (ต่อ)

ความเหมือน	ความต่าง
<p>-ขณะที่ ชัยยิต กุญฺ ได้เสนอแนวทางการสร้างเสริมสันติภาพไว้ว่า การเสริมสร้างสันติภาพทุกระดับจะต้องเกิดจากการมีแนวทางการสร้างเสริมสันติภาพที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม ซึ่งในทัศนะของชัยยิต กุญฺ มองว่าวิธีการสร้างสันติภาพก็คือปฏิบัติตามวิถีอิสลามอย่างเคร่งครัด โดยมีแนวทางส่งเสริมหลายระดับ เช่น แนวทางการสร้างสันติภาพในระดับปัจเจกบุคคล แนวทางการสร้างสันติภาพในระดับครอบครัว แนวทางการสร้างสันติภาพในระดับสังคม และแนวทางการสร้างสันติภาพในระดับโลก</p>	

ตารางที่ ๔.๔ : เปรียบเทียบแนวทางการสร้างสันติภาพ

ที่มา : พระครูเกษมมงคลกิจ (คมรัฐ เขมมาสโย (จันทร์คำลอย))-ผู้วิจัย

๔.๕ สรุป

จากการเปรียบเทียบในประเด็นต่างๆ ที่ผ่านมาข้างต้นนั้นสามารถสรุปได้ว่า ทักษะเรื่องสันติภาพทั้งในทัศนะของพุทธทาสภิกขุและชัชยิต ภูฎบ ทั้งในด้านนิยามความหมาย ที่มา บ่อเกิด และลักษณะ จุดมุ่งหมายในการสอนแนวคิดเรื่องสันติภาพ แนวทางการเสริมสร้างสันติภาพ และการประยุกต์ใช้มีทั้งประเด็นที่เหมือนหรือสอดคล้องกัน มีทั้งประเด็นที่แตกต่างกัน และรวมถึงมีบางมิติสามารถนำมาตีความเพื่อประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบันได้ แม้สองแนวคิดนั้นจะตั้งอยู่บนฐานคิดของสังคมที่มีบริบทแตกต่างกันก็ตาม

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการวิจัยประเด็นแนวคิดเรื่องสันติภาพของพุทธศาสนิกชนในประเด็นนิยามความหมาย ลักษณะกำเนิดที่มา จุดมุ่งหมายของการสอนเรื่องสันติภาพ และแนวทางการส่งเสริมสันติภาพทั้งใน ทัศนียภาพพุทธศาสนิกชนในพุทธศาสนาเถรวาทและในทัศนียภาพของชัยยิต ภูมูบ ในทัศนียภาพอิสลาม โดยกำหนด วัตถุประสงค์ได้ ๓ ข้อ คือ ๑. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องสันติภาพในทัศนียภาพของพุทธศาสนิกชน ๒. เพื่อ ศึกษาแนวคิดเรื่องสันติภาพในทัศนียภาพของชัยยิต ภูมูบ และ ๓. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่อง สันติภาพในทัศนียภาพของพุทธศาสนิกชนกับชัยยิต ภูมูบ

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ พบว่า

ในด้านความหมายสันติภาพ ท่านพุทธศาสนิกชนมองสันติภาพว่าเป็นเรื่องสำคัญต่อชีวิต ทุกระดับ เพราะสังคมมนุษย์ที่แท้หรือโดยสมบูรณ์จะต้องอยู่และพยายามอยู่กันด้วยสันติภาพ สันติภาพอาจแบ่งเป็นสันติภาพระดับบุคคล ระดับสังคม และระดับโลก ซึ่งสันติภาพเหล่านี้เป็น สันติภาพในแง่ภาษาคนหรือระดับโลกิยะที่เกี่ยวข้องกับกิเลสอยู่ หากเป็นสภาวะที่ไร้กิเลสเรียกว่า ระดับโลกุตระเป็นสันติภาพในแง่ภาษาธรรม ท่านให้ความหมายสันติภาพครอบคลุมไปถึงด้านต่างๆ คือ ด้านสังคม ซึ่งหมายถึงการที่มนุษย์ทุกคนมีมนุษยธรรม มีมิตรภาพต่อกัน มีศีลธรรมพื้นฐาน หรือศีล ๕ ในทุกกิจกรรม มีความสงบสุขในโลกอุดมคติ ด้านการเมือง สันติภาพหมายถึง ความ สงบสุขหรือความผาสุกอันเกิดจากระบบการเมืองที่มีธรรมะที่เรียกว่า “ธัมมิกสังคมนิยม” เป็นระบบที่ เน้นประโยชน์ของสังคมมากกว่าประโยชน์ส่วนบุคคล เป็นระบบที่ไม่ใช่ความรุนแรงทั้งปวง เนื่องจากมี ธรรมะเป็นพื้นฐาน ด้านวัตถุหรือเศรษฐกิจ สันติภาพหมายถึงความสงบสุขที่เกิดจากการดำเนิน กิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างมีศีลธรรมและมีความรักต่อเพื่อนมนุษย์ในฐานะเป็นเพื่อนร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน จัดระบบเศรษฐกิจในสังคมและในธรรมชาติสิ่งแวดล้อมให้เป็นธรรมที่ทำให้คนรวย และคนจนอยู่ร่วมกันได้อย่างสมดุล ธรรมชาติทั้งหลายที่อยู่ในสภาวะปกติไม่ถูกทำลายและดำเนินไป ตามหน้าที่ของมัน ด้านจิตใจท่านมองว่ามนุษย์เป็นได้ทั้งผู้สร้างและผู้ทำลายสันติภาพของโลก เนื่องจากชีวิตมนุษย์นอกจากจะมีร่างกายที่เป็นรูปธรรมแล้ว ยังมีจิตใจที่เป็นนามธรรมด้วย คำว่า “จิตใจ” ยังหมายถึงวิญญาณและสติปัญญาเพราะโลกอยู่กับมนุษย์และมนุษย์ก็อยู่กับโลก โลกจะเป็น อย่างไรก็แล้วแต่มนุษย์ หรือแล้วแต่จิตใจของมนุษย์ จิตใจมนุษย์นี้สำคัญ เป็นต้นตอของความ เปลี่ยนแปลงทั้งปวง จะสันติภาพหรือจะวิกฤตการณ์ขึ้นอยู่กับจิตใจของมนุษย์ เพราะโลกและสัตว์โลก อันจิตย่อมนำไป หากจิตใจมนุษย์มีสันติภาพคือสงบสุขในจิตใจ จิตวิญญาณ สติปัญญา พัฒนาจิตใจ และพัฒนายกระดับความอยากให้สูงละเอียดขึ้นจนไม่ตกเป็นทาสวัตถุ ไม่เห็นแก่ตัว จนในที่สุดไม่มี

กิเลสอาสวะอยู่ในจิตใจนั้นก็คือนิพพาน เป็นความสงบสุขในส่วนจิตใจ ทางจิตวิญญาณ ทางสติปัญญาที่เป็นต้นตอของความถูกต้องทั้งปวง เป็นสันติภาพในทางวิญญาณ สันติภาพของสติปัญญา

พุทธทาสภิกขุไม่ได้ให้ความหมายสันติภาพไปตามตัวบทของอักษรเพียงเท่านั้น แต่ยังอธิบายตีความหมายใหม่เชื่อมโยงแนวคิดและวิธีการสันติภาพ รวมไปถึงการมีมนุษยธรรมสมบูรณ์ มีมิตรภาพสูงสุด มีธรรมะ มีศีลธรรม เป็นต้น และเชื่อมโยงด้านสังคม การเมือง วัตถุเศรษฐกิจ และจิตใจ โดยหมายเอาสันติภาพภายนอก(สังคม การเมือง วัตถุหรือเศรษฐกิจ) กับภายในคือจิตใจ และสันติภาพภายในจะมีพลังทางศีลธรรมส่งผลให้เกิดสันติภาพภายนอกต่อไป

ในด้านปัญหาและสาเหตุของการขาดสันติภาพ แม้สันติภาพจะครอบคลุมไปถึงสังคม การเมือง วัตถุหรือเศรษฐกิจ และจิตใจ แต่ความหมายโดยรวมมีสภาวะอย่างเดียวกันคือสภาวะที่อิงอาศัยกันและกันเกิดขึ้นตามหลักปฏิจ- สมุปบาทหรืออทิปปัจจยตาโดยมิได้เกิดอย่างแยกส่วนเพียงลำพัง ดังนั้นความหมายของสันติภาพตามแนวคิดของท่านจึงหมายถึงส่วนที่เป็นทั้งต้นเหตุ วิธีการหรือมรรควิธีที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดคือสันติภาพ และส่วนที่เป็นผลได้แก่สันติภาพภายในคือบรรลุนิพพานหรือความสงบสุขสูงสุด ดังนั้นสันติภาพในความหมายของท่านจึงเป็นทั้งต้นตอ วิธีทางปฏิบัติ และเป้าหมายโดยเชื่อมโยงทั้งภายนอกและภายในตลอดเวลา

แนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุ แม้จะเป็นนามธรรมที่จับต้องสัมผัสไม่ได้ แต่ผลงานมากมายเป็นรูปธรรมที่ศึกษาค้นคว้าและนำไปใช้ได้จริง ทั้งงานปาฐกถา งานบรรยาย และงานเขียน ล้วนเกี่ยวข้องกับสันติภาพ แต่ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดของท่านโดยตรง เช่น ปาฐกถา “พุทธธรรมและสันติภาพ” “ศานติภาพอยู่ที่ไหน?” “สันติภาพขึ้นอยู่กับธรรม” เพียงอย่างเดียว “สันติภาพของโลก” “พระคุณของแม่คือสันติภาพของโลก” “อ้อมมือตากับสันติภาพเงียบ” เป็นต้น

นอกจากนี้ ท่านยังได้เสนอแนวคิดเรื่องสันติภาพอยู่ในผลงานปาฐกถา ธรรมบรรยาย และงานเขียนเรื่องอื่น ๆ อีกมากมายหลายหัวข้อด้วยกัน ซึ่งมักเชื่อมโยงไปสู่แนวคิดเรื่องสันติภาพและการสร้างสรรค์สันติภาพให้เกิดขึ้นในสังคมทั้งสิ้น ความสามารถดังกล่าว เกิดจากการศึกษาปรากฏการณ์ต่างๆ ทางสังคมการเมือง เศรษฐกิจ ทั้งในประเทศและนอกประเทศ และจากปณิธานหรืออุดมคติของท่าน ท่านได้บูรณาการความรู้ที่ได้จากปรากฏการณ์ทางสังคม การเมืองการปกครอง วัตถุเศรษฐกิจ และสภาพจิตใจของคนในสังคม โดยศึกษาทั้งทฤษฎีและปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานที่สำคัญ อีกทั้งยังใช้เป็นเครื่องมือวิเคราะห์อธิบายปรากฏการณ์ ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมทั้งทางดีและทางร้ายได้อย่างร่วมสมัย ประกอบกับที่ท่านมีปณิธาน ๓ ประการ ทำให้เห็นความรับผิดชอบต่อสังคมให้เกิดสันติภาพทั้งภายในภายนอก ทั้งในสังคมไทยและทั่วโลก

ในด้านเป้าหมายของการสอนเรื่องสันติภาพในทัศนะท่านพุทธทาสภิกขุแนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุได้ก่อรูปขึ้นมา ท่านพยายามเสนอแนวคิดผ่านผลงานต่าง ๆ เช่น ปาฐกถา บรรยาย เขียนหนังสือ บทความ ทั้งในฐานะที่ท่านเป็นส่วนหนึ่งของสังคมโลกจึงตั้งใจจริงอย่างแรงกล้าที่จะช่วยให้สังคมโลกมีสันติภาพที่ถาวรและแท้จริงได้ เกิดความรู้สึกรับผิดชอบต่อความเสื่อมและความเจริญของสังคม ซึ่งเห็นได้จากปณิธานทั้ง ๓ ประการและผลงานอันมหาศาลของท่าน

จากการศึกษาวิจัยผลงานของท่านพบว่าท่านมีเป้าหมายการสอนเรื่องสันติภาพ ๓ ประการ คือ ๑). ให้ชาวโลกมีความตระหนักร่วมกันถึงความสำคัญของสันติภาพ ๒). ให้ชาวโลกมีความร่วมมือร่วมกันสร้างสรรค์สันติภาพให้เกิดมีขึ้น และ ๓). ให้เกิดกระบวนการส่งเสริมศีลธรรมอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

ในด้านแนวทางการสร้างเสริมสันติภาพในทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุเมื่อเป้าหมายหลักของการสอนสันติภาพของท่านก็เพื่อให้ชาวโลกมีความตระหนักร่วมกันถึงความสำคัญของสันติภาพให้ชาวโลกมีความร่วมมือร่วมกันสร้างสรรค์สันติภาพให้เกิดมีขึ้น และให้เกิดกระบวนการส่งเสริมศีลธรรมอย่างจริงจังและต่อเนื่องดังกล่าว แม้สันติภาพเป็นสิ่งที่มนุษย์และสังคมทุกระดับปรารถนาจะให้เกิดขึ้น แต่ยังไม่มีการใดที่จะทำให้มนุษย์และสังคมประสบความสำเร็จในการสร้างสรรค์สันติภาพให้เกิดขึ้นมาได้จริง แนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสภิกขุจึงเป็นทางเลือกหนึ่งสำหรับมนุษย์และสังคม ซึ่งท่านได้เสนอแนวทางการส่งเสริมสันติภาพไว้ ๒ แนวทาง คือ แนวทางส่งเสริมสันติภาพในระดับปัจเจกบุคคล และแนวทางส่งเสริมสันติภาพในระดับสังคม

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ พบว่า จากการศึกษานบพที่ ๓ นี้ พบว่าชัยยิต กุญฺภเกิดในครอบครัวที่มีบรรพบุรุษนับถือศาสนาอย่างเคร่งครัด โดยบรรพบุรุษของชัยยิต กุญฺภ เป็นชาวอินเดียซึ่งเดินทางไปประกอบพิธีหัจญ์ที่นครมักกะฮ์หลังจากนั้นได้เดินทางไปยังประเทศอียิปต์ตอนบนและมีความพอใจในหมู่บ้านมุซา จึงได้ปักหลักอยู่ในหมู่บ้านนี้ ส่วนมารดาของชัยยิต กุญฺภ เชื่อมมั่นอย่างมั่นคงต่อศาสนาอิสลามและศรัทธาในอัล-กุรอานโดยปรารถนาที่จะเห็นบุตรได้ท่องจำคัมภีร์อัล-กุรอานได้ จึงเลี้ยงดูชัยยิต กุญฺภอย่างดี

ชัยยิต กุญฺภเรียนประถมศึกษาในหมู่บ้านมีความเฉลียวฉลาดและไหวพริบ เรียนและท่องจำอัล-กุรอาน และสามารถท่องจำได้หมด เมื่ออายุเพียง ๑๐ ขวบ ต่อมาเดินทางไปศึกษาต่อที่กรุงไคโร ในประเทศอียิปต์จนกลายเป็นนักเขียนวรรณกรรม และนักวิจารณ์วรรณกรรม โดยเฉพาะได้วิจารณ์การเมือง การปกครอง และสังคม ลงในวารสารนิตยสารหนังสือ และหนังสือพิมพ์ต่างๆ และเป็นอาจารย์สอนในโรงเรียนสังกัดกระทรวงศึกษาธิการเป็นเวลา ๖ ปีกระทรวงศึกษาธิการให้เขาไปศึกษาดูงานตามสถานศึกษาต่างๆ ในสหรัฐอเมริกา ๒ ปี และเดินทางไปอังกฤษ สวิตเซอร์แลนด์ และอิตาลี ๒-๓ สัปดาห์ จากประสบการณ์ในอเมริกาทำให้เขามองเห็นความย่อยยับของอุดมการณ์วัตถุนิยมที่ปราศจากพระเจ้า เห็นสังคมและชีวิตเศรษฐกิจของประชาชน

ชัยยิต กุญฺภ มองภาพสังคมอียิปต์ที่กำลังพัฒนาไปในด้านเดียวกันกับสังคมอเมริกันและยุโรปซึ่งล้มเหลวทางศีลธรรม ส่งผลทำให้เขาสนใจมิติศาสนามากขึ้น จะเห็นได้จากงานเขียนของชัยยิต กุญฺภที่มุ่งอธิบายอิสลามและอัล-กุรอานเป็นหลัก นั้นแสดงให้เห็นว่าเขามีจิตใจฝักใฝ่ในศาสนาด้วยหลายเหตุผล เช่น ในวัยเด็กเขาเจริญเติบโตมาในครอบครัวที่ค่อนข้างเคร่งศาสนาและเมื่อเติบโตขึ้นมาก็มาพบกับสังคมอียิปต์ที่อยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษ ชาวอียิปต์ต้องเดือนร้อนจากการกดขี่ของผู้ปกครอง อีกทั้งการไปได้มีประสบการณ์จากประเทศอเมริกาซึ่งเป็นสังคมที่เจริญก้าวหน้าในทุกๆ ด้านแต่กลับล้มเหลวทางจริยธรรมอย่างรุนแรง ด้วยเหตุผลต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้ชัยยิต กุญฺภหันกลับมาศึกษาศาสนาอิสลามอย่างลึกซึ้งเพื่อหาทางออกให้กับสังคมอียิปต์และมนุษยชาติที่ตกอยู่ภายใต้ความ

ตกต่ำทางจริยธรรมต่างๆ เหล่านี้ ในหัวข้อต่อไปผู้เขียนจะได้เสนอทัศนะของชัยยิต ญูบที่มีต่อโลกปัจจุบัน รวมทั้งวิธีการและเป้าหมายในการมีชีวิตอยู่ในสังคมด้วย

ความหมายของสันติภาพในทัศนะของชัยยิต ญูบ สอดคล้องกับหลักการอิสลามและสันติภาพสากลที่ว่าอิสลามเป็นศาสนาที่มีความหมายกว้างขวางครอบคลุมอย่างครบถ้วนถึงเรื่องการดำรงสันติภาพสากล”และเขาเชื่อว่าศาสนาอิสลามมีหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติที่ล้วนเป็นหนทางให้เกิดสันติภาพ ชัยยิตญูบให้คำจำกัดความสันติภาพไว้ว่าคำว่าสันติภาพในอิสลามนั้น มีความหมายกว้างขวางและลึกซึ้งกว่าถ้อยคำที่ใช้กันอย่างแพร่หลายกันอยู่ในปัจจุบัน สันติภาพต้องมีความหมายถึงเสรีภาพ ความยุติธรรม ความมั่นคงปลอดภัยสำหรับประชาชนทุกคน...”

แม้จะมีได้ให้ความหมายสันติภาพไว้โดยตรงว่าหมายถึงอะไรแต่ได้กล่าวไว้ว่าสันติภาพควรประกอบด้วยเสรีภาพ ความยุติธรรม และความมั่นคงปลอดภัย อีกทั้งแบบแผนสันติภาพ ระบบต่างๆ ของอิสลามทั้งหลักความเชื่อ บทบัญญัติและข้อปฏิบัติศาสนกิจ ต้องผสมผสานกลมกลืนกับคำสอนที่เกี่ยวกับจักรวาล ชีวิต มนุษย์และสังคม สันติภาพจึงหมายถึงความสงบสันติที่เกิดจากชีวิตที่ผสมผสานสอดคล้องกับหลักการและทางนำของอัลลอฮ์หรือสันติภาพคือวิถีอิสลาม และสันติภาพที่แท้จะต้องเกิดจากภาระหน้าที่ของมนุษย์คือ ยอมจำนนโดยสิ้นเชิงต่อพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า แสวงหาความจำเริญของพระองค์ และต่อสู้ดิ้นรนในวิถีทางของพระองค์ เพื่อความปรารถนาของพระองค์บนโลกนี้จะได้สำเร็จครบสมบูรณ์ ในแง่ธรรมชาตินั้นมนุษย์ต้องเข้าใจค้นหาความจริงภายใต้ข้อจำกัดของมนุษย์เอง และดำเนินชีวิตกลมกลืนกับวิถีธรรมชาติคือใช้ชีวิตอย่างสันติไม่ขัดแย้งกับธรรมชาติ มุสลิมจะต้องเข้าใจค้นหาความจริง ไม่ใช่กลัวหรือต่อต้าน ความกลมกลืนระหว่างชีวิต โลก จักรวาล จะช่วยมนุษย์ประสานประโยชน์มหาศาลได้ เมื่อใดละเลยธรรมชาติและสรรพสิ่งจะนำไปสู่ความขัดแย้ง เพราะว่าพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าได้สร้างสรรพสิ่งทั้งมวลภายใต้กฎเดียวกันให้สรรพสิ่งประสานกันและกัน อำนวยความสะดวกให้กับมนุษย์ และมนุษย์ควรศึกษาให้เข้าใจกฎเหล่านี้ และใช้ชีวิตให้สอดคล้องไปกับกฎ หากขัดแย้งหรือไม่เข้าใจจะเกิดความเสียหายเดือดร้อนแก่การทำงานในหน้าที่ของมนุษย์

จากข้อความข้างต้น พบว่าเขาได้ย้าถึงกฎของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าที่ทรงสร้างสรรพสิ่งมาภายใต้กฎเดียวและใช้กฎเดี่ยวนี้อันจักรวาลทั้งหมด ให้เป็นกฎที่เป็นเอกภาพและมีความผสมผสานสอดคล้องกันอย่างสมดุล และมนุษย์ต้องพยายามทำความเข้าใจกฎนี้และดำรงชีวิตอย่างสอดคล้อง หากไม่แล้วมนุษย์จะได้รับความเดือนร้อนจากความไม่เข้าใจ และความไม่ลงตัวที่ตนเองสร้างขึ้น

ในประเด็นเรื่องที่มาและลักษณะแนวคิดเรื่องสันติภาพของชัยยิต ญูบ จากนิยามสันติภาพที่กล่าวไว้ข้างต้น เขาแบ่งลักษณะสันติภาพไว้ว่า มีลักษณะและองค์ประกอบของสันติภาพภายใน คือยอมจำนนอำนาจพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าโดยไม่มีข้อขัดแย้ง ลังเล สงสัยภายในจิตใจ เช่น ในคำปฏิญาณตนประกาศศรัทธาอิสลามว่าไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮ์(ลาอิลาฮะอิลลัลลอฮ์) และยอมรับว่ามุฮัมมัดเป็นศาสนทูตของอัลลอฮ์(มุฮัมมัดร รุซูลุลลอฮ์) มุสลิมผู้มีศรัทธา คือมีหัวใจซิมซับ คำปฏิญาณนี้ไว้มั่นคงและพร้อมก็นำหลักการอื่นๆ ของอิสลาม และหลักความศรัทธามาปฏิบัติ และลักษณะและองค์ประกอบของสันติภาพภายนอก ซึ่งเกิดจากการวางหลักการและกฎเกณฑ์ของ

สันติภาพภายในครอบครัว สังคม และโลกอย่างลงตัว ของอิสลาม สำหรับชัยยิด กุฎุบ มองเห็นว่าหลักการและกฎเกณฑ์ต่างๆ ล้วนนำมาซึ่งสิ่งเดียวกัน คือ สันติภาพในสังคมโดยรวม

ในประเด็นเรื่องจุดมุ่งหมายของการสอนสันติภาพในทัศนะของชัยยิด กุฎุบ เขามีเป้าหมายหลักในการสอนสันติภาพโลกว่าจะเกิดได้จริงต้องมีการปลูกฝังอบรมสั่งสอนอย่างต่อเนื่องในหลายระดับ คือ สันติภาพระดับปัจเจก สันติภาพระดับครอบครัว สันติภาพระดับสังคม และสันติภาพระดับโลก

สันติภาพทุกระดับจะต้องเกิดจากการมีแนวทางการสร้างเสริมสันติภาพที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม ซึ่งในทัศนะของชัยยิด กุฎุบ มองว่าวิธีการสร้างสันติภาพก็คือปฏิบัติตามวิถีอิสลามอย่างเคร่งครัด โดยมีแนวทางส่งเสริมหลายระดับ เช่น แนวทางการสร้างสันติภาพในระดับปัจเจกบุคคล แนวทางการสร้างสันติภาพในระดับครอบครัว แนวทางการสร้างสันติภาพในระดับสังคม และแนวทางการสร้างสันติภาพในระดับโลก

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ พบว่ามีทั้งความเหมือนและความแตกต่าง

ในประเด็นด้านความเหมือน พบว่า ท่านพุทธทาสภิกขุ มองว่าสันติภาพสำคัญต่อชีวิตทุกระดับเพราะสังคมมนุษย์ที่สมบูรณ์จะต้องอยู่และพยายามอยู่ให้ได้ด้วยความมีสันติภาพ ชัยยิด กุฎุบ ก็มองว่า สันติภาพในอิสลามมีความหมายกว้างขวางและลึกซึ้งกว่าถ้อยคำที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน แม้จะมีได้ให้ความหมายไว้โดยตรงแต่ควรประกอบด้วยเสรีภาพ ความยุติธรรม และความมั่นคงปลอดภัยสำหรับประชาชนทุกคน

ท่านพุทธทาสภิกขุ จำแนกความหมายสันติภาพ ๓ ระดับ คือ ๑).ระดับบุคคล ๒).ระดับสังคม และ ๓).ระดับโลก และยังให้ความหมายในแง่ภาษาคน(สันติภาพระดับโลกิยะ)และสันติภาพในแง่ภาษาธรรม(สันติภาพระดับโลกุตระ) ชัยยิด กุฎุบ ให้ความหมายสันติภาพสอดคล้องกับหลักการอิสลามและสันติภาพสากลว่าอิสลามเป็นศาสนาที่มีความหมายกว้างขวางครอบคลุมอย่างครบถ้วนถึงเรื่องการดำรงสันติภาพสากลซึ่งครอบคลุมทุกระดับเขาเชื่อว่าศาสนาอิสลามมีหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติที่ล้วนเป็นหนทางให้เกิดสันติภาพได้แนวคิดเรื่องสันติภาพ มีระบบความเชื่อ บทบัญญัติและข้อปฏิบัติศาสนกิจผสมผสานกลมกลืนกับคำสอนเกี่ยวกับจักรวาล ชีวิต มนุษย์และสังคม

ท่านพุทธทาสภิกขุ ให้ความหมายสันติภาพครอบคลุม ๔ ประเด็น คือ ๑.ด้านสังคม คือ การที่มนุษย์ทุกคนมีมนุษยธรรม มีมิตรภาพต่อกันและกัน มีศีลธรรมพื้นฐานหรือศีล ๕ ๒.ด้านการเมือง คือความสงบสุขหรือความผาสุกอันเกิดจากระบบการเมืองที่มีธรรมะ“(ธัมมิกสังคมนิยม)”ที่เน้นระบบประโยชน์สังคมมากกว่าประโยชน์ส่วนบุคคล ไม่ใช้ความรุนแรงเพราะมีธรรมะ ๓.ด้านวัตถุหรือเศรษฐกิจ คือ ความสงบสุขที่เกิดจากการกิจกรรมศีลธรรม รักแบ่งปันเพื่อนมนุษย์จัดระบบเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติให้ธรรมะที่ทำให้คนรวยและคนจนอยู่กันอย่างสงบสุขสมดุล ๔.ด้านจิตใจ คือมองมนุษย์เป็นทั้งผู้สร้างและผู้ทำลายสันติภาพโลก“จิตใจ”ที่สงบงดงามภายในไม่เร่าร้อนจะนำพาไปสู่สันติภาพภายนอก ชัยยิด กุฎุบ แม้จะไม่ได้จัดระดับสันติภาพให้ชัดเจนดังพุทธทาสภิกขุ แต่ให้ความหมายสันติภาพถึงความสงบสันติที่เกิดจากชีวิตที่ผสมผสานสอดคล้อง

กับหลักการและการนำทางของอัลลอฮ์ สันติภาพคือวิถีอิสลาม และสันติภาพที่แท้ต้องเกิดจาก ภาระหน้าที่ของมนุษย์ยอมจำนนโดยสิ้นเชิงต่อพระผู้เป็นเจ้าของตน แสวงหาความจำเริญของพระองค์ และ ต่อสู้อันตรายในวิถีทางของพระองค์ เพื่อความปรารถนาของพระองค์บนโลกนี้จะได้สำเร็จครบสมบูรณ์

พุทธทาสภิกขุ มองเห็นความวุ่นวายของสังคมไทยที่แปรปรวนเพราะอิทธิพลของ กระบวนการเปลี่ยนผ่านความคิดในสังคมจนก่อให้เกิดวิกฤติทางสังคม เช่น เศรษฐกิจการค้า วัฒนธรรม การเมือง ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เป็นต้น กำลังมุ่งไปสู่การพัฒนาให้ประเทศ มั่นคง ประชาชนมั่งคั่ง แต่สังคมในภาพรวมกำลังจะวิกฤติล่มสลาย เพราะการแข่งขันยื้อแย่งรุนแรง ในทุกมิติ ท่านจึงพยายามกอบกู้ศีลธรรมถึงกับประกาศว่า “ศีลธรรมไม่กลับมา โลกจะวินาศ” ขณะที่ ชัยยิต กุฎฐ มองสังคม(ประเทศอียิปต์)ที่กำลังพัฒนาไปในทิศทางเดียวกับสังคมอเมริกันและ ยุโรปซึ่งเป็นสังคมที่เจริญก้าวหน้าในทุกๆ ด้านแต่กลับล้มเหลวทางจริยธรรมอย่างรุนแรง

พุทธทาสภิกขุ ออกจากกรุงเทพฯ ก่อตั้งสวนโมกข์ ไซยา สุราษฎร์ธานีเพื่อกลับไปสู่ บรรยากาศแบบธรรมชาติศึกษาและปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา(พระธรรมวินัย)อย่างจริงจัง ทั้ง หลักการ วิธีการและเป้าหมายในการมีชีวิตอยู่ในสังคมด้วยการเข้าถึงธรรมชาติ และเข้าใจมนุษย์ รวมถึงการย้ำให้ใช้ชีวิตกลมกลืนกับวิถีธรรมชาติอย่างสันติไม่ขัดแย้งกับธรรมชาติ เช่นเดียวกับ ชัยยิต กุฎฐ หันมาศึกษาศาสนาอิสลามอย่างลึกซึ้งเพื่อหาทางออกให้กับสังคมอียิปต์และมนุษย์ที่ตก อยู่ภายใต้ความตกต่ำทางจริยธรรมศึกษาหลักการอิสลาม วิธีการและเป้าหมายในการมีชีวิตอยู่ใน สังคมด้วยการเข้าถึงธรรมชาติ และเข้าใจมนุษย์(รวมถึงข้อจำกัดของมนุษย์)และการใช้ชีวิตกลมกลืนกับ วิถีธรรมชาติอย่างสันติไม่ขัดแย้งกับธรรมชาติ

พุทธทาสภิกขุ มองว่าชาวพุทธที่แท้จะต้องเข้าใจธรรมะอย่างถ่องแท้ลึกซึ้งกลมกลืน ระหว่างชีวิต โลก จักรวาล เมื่อใดมนุษย์ทำลายธรรมชาติและสรรพสิ่ง เมื่อนั้นมันจะย้อนสะท้อน กลับเป็นนิตินัยปัจเจก(อิงอาศัยกัน)กระทบกลับมาถึงมนุษย์เป็นวิญญูจักร เช่นเดียวกับ ชัยยิต กุฎฐ มองว่าชาวมุสลิมจะต้องเข้าใจความกลมกลืนระหว่างชีวิต โลก จักรวาล ช่วยมนุษย์ประสาน ประโยชน์ เพราะเมื่อใดละเลยธรรมชาติและสรรพสิ่งจะนำไปสู่ความขัดแย้ง

พุทธทาสภิกขุ พยายามตั้งใจจริงอย่างแรงกล้าในการปาฐกถา บรรยาย เขียนหนังสือ บทความ สะท้อน กระตุ้นเตือนเรียกร้องสังคมโลกให้มีสนใจให้ความสำคัญต่อสันติภาพที่ถาวรและ แท้จริงได้ เกิดความรู้สึกรับผิดชอบต่อความเสื่อมและความเจริญของสังคม เห็นได้จากปณิธานทั้ง ๓ ประการ และเป้าหมายการสอนเรื่องสันติภาพ ที่ชัดเจน ๓ ประการ คือ ๑).ให้ชาวโลกมีความ ตระหนักร่วมกันถึงความสำคัญของสันติภาพ ๒).ให้ชาวโลกมีความร่วมมือร่วมใจกันสร้างสรรค์ สันติภาพให้เกิดมีขึ้น ๓). ให้เกิดกระบวนการส่งเสริมศีลธรรมอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ขณะที่ ชัยยิต กุฎฐ มีจุดมุ่งหมายของการสอนสันติภาพโดยเป้าหมายหลักว่าสันติภาพโลกจะเกิดได้จริงต้อง มีการปลูกฝังอบรมสั่งสอนอย่างต่อเนื่องในหลายระดับ ทั้งระดับปัจเจก ระดับครอบครัว ระดับสังคม และระดับโลก และทุกระดับต้องมีแนวทางการสร้างเสริมสันติภาพที่ชัดเจนเป็นรูปธรรมคือปฏิบัติตาม วิถีอิสลามอย่างเคร่งครัด ทั้งระดับปัจเจก ระดับครอบครัว ระดับสังคม และระดับโลก

พุทธทาสภิกขุ ได้เสนอแนวทางการสร้างเสริมสันติภาพไว้ ๒ แนวทาง คือ ๑). แนวทางส่งเสริมสันติภาพในระดับปัจเจกบุคคล เช่น ส่งเสริมให้บุคคลมีการศึกษาที่ถูกต้องสมบูรณ์ มีสุขภาพอนามัยดี(ทั้งกาย จิต และสติปัญญา) มีครอบครัวดีถูกต้อง มีระบบเศรษฐกิจที่ดี ให้คนรู้จักธรรมะดีไม่เห็นแก่ตัว มีศีลธรรม มีสัมมาทิฐิ และมีชีวิตสุขสงบร่มเย็น ๒). แนวทางส่งเสริมสันติภาพในระดับสังคม เช่น ส่งเสริมให้สังคมมีระบบเศรษฐกิจที่ถูกต้อง เป็น“ธัมมิกสังคมนิยม” สังคมอยู่ร่วมกันอย่างถูกต้อง ให้มีระบบการเมืองการปกครองที่ถูกต้อง มีระบบศีลธรรมและศาสนาที่ถูกต้อง มีระบบการศึกษาที่ถูกต้อง มีระบบนิเวศวิทยาที่ถูกต้อง

ขณะที่ ชัยยิต กุญฺญ ได้เสนอแนวทางการสร้างเสริมสันติภาพไว้ว่า การเสริมสร้างสันติภาพทุกระดับจะต้องเกิดจากการมีแนวทางการสร้างเสริมสันติภาพที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม ซึ่งในทัศนะของชัยยิต กุญฺญ มองว่าวิธีการสร้างสันติภาพก็คือปฏิบัติตามวิถีอิสลามอย่างเคร่งครัด โดยมีแนวทางส่งเสริมหลายระดับ เช่น แนวทางการสร้างสันติภาพในระดับปัจเจกบุคคล แนวทางการสร้างสันติภาพในระดับครอบครัว แนวทางการสร้างสันติภาพในระดับสังคม และแนวทางการสร้างสันติภาพในระดับโลก

ในประเด็นความแตกต่าง พบว่า ท่านพุทธทาสภิกขุ ให้ความหมายสันติภาพสองระดับคือ ภาษาคน(โลกียะ)และภาษาธรรม(โลกุตระ)หรือภาษาธรรมชาติ แต่ชัยยิต กุญฺญ ให้ความหมายสันติภาพคือวิถีอิสลาม ที่แท้ต้องเกิดจากภาระหน้าที่ของมนุษย์ยอมจำนนโดยสิ้นเชิงต่อพระผู้เป็นเจ้าของ สวรรหาความจำเริญของพระองค์ และต่อผู้ตั้งมั่นในวิถีทางของพระองค์ เพื่อความปรารถนาของพระองค์บนโลกนี้จะสำเร็จครบสมบูรณ์ เป็นสันติที่เกิดจากชีวิตที่ฝึกล้างใจกับหลักการและการนำทางของอัลลอฮ์ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือความหมายในเบื้องต้นนั้นแตกต่างกันที่พื้นฐานแห่งความหมายที่พุทธทาสท่านเชื่อมโยงกับธรรมชาติในฐานะอะเทวนิยม ขณะที่ชัยยิต กุญฺญ เชื่อมโยงกับอัลลอฮ์ในฐานะเทวนิยม

ท่านพุทธทาสภิกขุ มองว่าทั้งความวุ่นวายไร้สันติและสันติภาพเกิดจากน้ำมือของมนุษย์ ตามกฎธรรมชาติ(ปฏิเสธสมุบัติหรืออิทัปปัจจยตา) แต่ ชัยยิต กุญฺญ มองว่าพระผู้เป็นเจ้าของได้สร้างสรรพสิ่งทั้งมวลภายใต้กฎเดียวกันให้สรรพสิ่งประสานกันและกัน อำนวยความสะดวกให้กับมนุษย์ และมนุษย์ควรศึกษาให้เข้าใจกฎเหล่านี้ และใช้ชีวิตให้สอดคล้องไปกับกฎ หากขัดแย้งหรือไม่เข้าใจจะเกิดความเสียหายเดือดร้อนแก่การทำงานในหน้าที่ของมนุษย์ จากข้อความข้างต้น จะเห็นว่าเขาได้ย้าถึงกฎของพระผู้เป็นเจ้าของที่พระองค์ทรงสร้างสรรพสิ่งมาภายใต้กฎเดียวกันและใช้กฎเพียงกฎเดียวนี้ดูแลจักรวาลทั้งหมด ให้เป็นกฎที่เป็นเอกภาพและมีความผสมผสานสอดคล้องกันอย่างสมดุล และมนุษย์ต้องพยายามทำความเข้าใจกฎนี้และดำรงชีวิตอย่างสอดคล้อง หากไม่แล้วมนุษย์จะได้รับความเดือดร้อนจากความไม่เข้าใจ และความไม่ลงตัวที่ตนเองสร้างขึ้น

ท่าน พุทธทาสภิกขุ และชัยยิต กุญฺญ ไม่มีความแตกต่างกันเลยในประเด็นเรื่องจุดมุ่งหมายของการสอนแนวคิดเรื่องสันติภาพ เพราะต่างมีเป้าหมายเพื่อให้นักศึกษาทุกระดับทั้งระดับปัจเจก ระดับครอบครัว ระดับสังคม และระดับโลกมีสันติภาพอย่างยั่งยืนถาวร

ทั้งพุทธทาสภิกขุ และชัยยิต คุญฺญ ได้เสนอแนวทางการสร้างเสริมสันติภาพไปในทิศทางเดียวกัน หรือกล่าวโดยนัยะหนึ่งก็คือไม่มีความแตกต่างกันในสองแนวคิดนี้

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

เนื่องจากการศึกษาวิจัยเรื่องนี้มีประเด็นที่น่าจะศึกษาวิจัยได้อีกหลายประเด็น เช่น

(๑). ศึกษาความจำเป็นในการทำสงครามศาสนาเพื่อสันติภาพในศาสนาเปรียบเทียบ ศาสนาคริสต์กับอิสลาม

(๒). ศึกษาเปรียบเทียบธัมมิกสังคมนิยมในทัศนะพุทธทาสภิกขุกับสังคมอุดมคติในทัศนะของชัยยิต คุญฺญ

(๓). ศึกษาเปรียบเทียบสิทธิมนุษยชนในทัศนะพุทธทาสภิกขุกับชัยยิต คุญฺญ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____ . อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒ - ๒๕๓๙.

_____ . ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙ - ๒๕๔๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙ - ๒๕๔๓.

_____ . ปกรณวิเสสภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙-๒๕๔๓.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐเถปิฎก ๒๕๒๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

_____ . อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐเถปิฎกอรรถกถา ๒๕๓๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

กฤษฎา คุณทล. ปัจจัยทางสังคมจิตวิทยาที่มีผลต่อความสำเร็จในการนำนโยบายไปปฏิบัติในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้. ยะลา: คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏยะลา, ๒๕๔๓.

กวีวงศ์. สรรนิพนธ์พุทธทาสว่าด้วยวิถีประชาธิปไตยและหัวใจเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ตถาตา พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๕๐.

ขจัด บุรุษพัฒน์. ขนกลุ่มน้อยในประเทศ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, ๒๕๒๖.

ขจัด บุรุษพัฒน์. นโยบายและการแก้ไขปัญหาชนกลุ่มน้อยในจิตวิทยาความมั่นคง. กรุงเทพมหานคร : เจ้าพระยาการพิมพ์, ๒๕๓๒.

จิระพันธ์ พูลพัฒน์และคณะ. เยาวชนกับสันติภาพ. กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๒๙.

จรัญ มะลูลีม. “ขบวนการอิสลามระหว่างประเทศ”. **บทนำแห่งตะวันออกกลาง**. กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

_____. **เอเชียตะวันตกศึกษา : ภาพรวมทางสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันเอเชียศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๑

จำนง อติวัฒน์สิทธิ์. **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔

ฉันทนา บรรพศิริโชติ. **ความขัดแย้งในสังคมไทยยุควิกฤติเศรษฐกิจ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คบไฟ, ๒๕๔๒.

_____. **ความขัดแย้งเบื้องต้นเกี่ยวกับสันติวิธี และธรรมชาติของความขัดแย้งในสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. “ความเรียงเบื้องต้นว่าด้วยสันติภาพกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม”. **วารสารธรรมศาสตร์**. ๑๔,๔(๔ ธันวาคม ๒๕๒๘) : ๕๖-๖๙.

_____. **“ความรุนแรง” เอกสารการสอนชุดวิชาสันติศึกษาหน่วยที่ ๑-๗**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๐.

_____. **สันติทฤษฎี วิถีวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๙.

_____. **ทำทายทางเลือก : ความรุนแรงและคามไม่ใช้ความรุนแรง**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง : เรือนแก้ว, ๒๕๓๐.

ชัยยศ จิรพฤษ์ภิญโญ. **มองชีวิตและสังคมด้วยความว่าง**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๐.

ไชยันต์ รัชชกุล. “ความขัดแย้งในบริบทของสันติศึกษา”, **เอกสารการสอนชุดวิชาสันติศึกษาหน่วยที่ ๑-๗** นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๒.

ชัยยิต กุฎ. **ด้วยจิตวิญญาณอันเปี่ยมสุข. แปลโดย ชะการิยา อัลนัฎวี. กรุงเทพมหานคร : อัล-อีมาน. ๒๕๔๕.**

_____. **นี่คืออิสลาม**. แปลโดย ฮาซิม หนูนอนันท์. [ม.ป.ท] : Polygraphic press. ๒๕๒๑.

_____. **หลักชัยอิสลาม**. แปลโดย เอ็ม. เอ็ม. ซิดดีกี. มาเลเซีย: Polygraphic Press.Sdn. Bhd. ๒๕๒๔.

_____. **อธิบาย มหาคัมภีร์อัล-กุรอาน (ได้ร่่มเงาอัล-กุรอาน) ญุซที่ ๑**. แปลโดยสุนทร มาลาตี. ปัตตานี : เบนฮาลาบี เพรส.มปป.

_____. **อธิบาย มหาคัมภีร์อัล-กุรอาน(ได้ร่่มเงาอัล-กุรอาน) ญุซที่ ๒**. แปลโดย สุนทร มาลาตี. ปัตตานี : เบนฮาลาบี เพรส๒๕๔๘.

_____. **อิสลามกับระบบดอกเบีย**. แปลโดย อิมรอน มะกุดี. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสายสัมพันธ์. ๒๕๒๑.

_____. **อิสลามและสันติภาพสากล**. คูเวต : Sahaba Islamic. ๒๕๒๗

ชัยยิต มุจตาบา รุคนี มุซาวี ลารี. **อารยธรรมตะวันตกในสายตาของมุสลิม = Western civilization through Muslim Eyes**. แปลโดย กิติมา อมรทัต. กรุงเทพมหานคร : อัลฮุดา, ๒๕๓๕.

ธรรมปราโมทย์. **๑๐๐ ปี พุทธทาส**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๙.

- _____ . ตามรอยพุทธทาส ฉบับสมบูรณ์ : ภาคชีวิตผลงาน หลักธรรม. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๙.
- บุญส่ง นิลแก้ว และคณะ. เอกสารประกอบการสอนวิจัยการศึกษา. เชียงใหม่ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๓๙.
- บรรพต ต้นธรวงศ์. โกล่เกลี่ยกรณีพิพาททางการแพทย์ : เข้าใจ อยู่กับจัดการความขัดแย้ง. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สามเจริญพาณิชย์ (กรุงเทพ) จำกัด, ๒๕๕๐ ข.
- ประภาเพ็ญ สุวรรณ. ทัศนคติการจัดการเปลี่ยนแปลงและพฤติกรรมอนามัย. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๐.
- ประเวศ วะสี. สู่สันติเสรี. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๘.
- _____ . พระสงฆ์กับการรู้เท่าทันสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๒ . กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมดขาวบ้าน, ๒๕๕๐
- _____ . สันติวิธีกับสิทธิมนุษยชน. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, ๒๕๔๕.
- ปิ่น พิมพ์บางกูร และอังคณา นันท์ธิพาพรรณ. เอกสารการสอนชุดวิชาสันติศึกษา. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๔.
- _____ . ประมวลศัพท์ ๖ ศาสนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บริษัทสารมวลชน, ๒๕๓๔.
- พรนพ พุกกะพันธ์. การบริหารความขัดแย้ง. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เพ็ชร, ๒๕๔๒.
- พระคันธสาราภิวังศ์. เมตตาทาภาวณา และทารุกขันโธปมสูตร. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : บริษัทพริกหวานกราฟิก จำกัด, ๒๕๔๕.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕
- _____ . กรรมตามนัยแห่งพุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ปจำกัด, ๒๕๓๑.
- _____ . วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ปัญญา, ๒๕๓๕.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). การศึกษาเพื่อสันติภาพ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘.
- _____ . ธรรมบุญชีวิต : พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓๗. กรุงเทพมหานคร : หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๓๘.
- _____ . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- _____ . พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- _____ . มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๒.
- _____ . สลายความขัดแย้ง. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๖.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พุทธธรรม(ฉบับเดิม). พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : กองทุนอริยมรรค, ๒๕๔๖.

- พระไพศาล วิสาโล. “องค์รวมแห่งสันติภาพ : ความเรียงในวาระ ๕๐ ปี แห่งการสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง”. วารสารธรรมศาสตร์. ๒๑, ๒(พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๓๘)
- พุทธทาสภิกขุ. สันติภาพโลก. ไซยา : ธรรมทางมูลนิธิ ๒๕๓๑
- พุทธทาสภิกขุ. อริยสัจจากพระโอษฐ์ ภาคต้น - ภาคปลาย. กรุงเทพมหานคร : หจก.การพิมพ์พระนคร, ๒๕๓๖.
- พุทธทาสภิกขุ. ๙๙ ปี พุทธทาสภิกขุ ศาสนากับฟิสิกส์ใหม่. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจิตรธรรม, ๒๕๔๘.
- ไพฑูริย์ วงศ์วานิช. ราชมิม คานธี. กรุงเทพมหานคร : วิกตอรีเพาเวอร์พอยท์, ๒๕๓๖.
- ไพศาล วงศ์วรสิทธิ์. สร้างสันติด้วยมือเรา : คู่มือสันติวิธีสำหรับนักปฏิบัติการไร้ความรุนแรง. กรุงเทพมหานคร : กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, ๒๕๓๓.
- พิทยา ว่องกุล. พุทธทาส พุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร : สายธาร, ๒๕๔๙.
- มุฮัมมัดอซีฟ คิดไว. อารยธรรมตะวันตกอิสลามและมุสลิม. แปลโดย กิตติมา อมรทัต, อิมรอนมะลู-ลีม. กรุงเทพมหานคร : ส.วงศ์แสงเยี่ยม, ๒๕๒๖.
- มูเรเตซา มูญะฮารี. "ญิฮาด" สงครามแห่งอิสลาม. แปลโดย บรรจง บินกาซัน. กรุงเทพมหานคร : ชมรมหนังสือ "ทางนำ", ๒๕๒๖.
- เมตตา กฤตวิทย์ และพัชนี เขยจรรยา. การประเมินผลสื่อเพื่อสร้างแนวคิดด้านสันติภาพแก่เด็กและเยาวชน. (เอกสารวิจัยสถาบันปรีดี พนมยงค์), ๒๕๓๐.
- ยูสุฟ อัล-กือรฎอวีย์. สู่การฟื้นฟูอิสลาม ภารกิจที่ต้องเข้าร่วม. แปลโดย กุตามะฮู. กรุงเทพมหานคร : มะฮ์ญ์ญะตุล อิลมฺ- สถานีความรู้, ๒๕๔๗.
- โยฮัน กัลตุง. พุทธสันติวิธี : ทฤษฎีเชิงโครงสร้าง. แปลโดย สมชัย เย็นสบาย. กรุงเทพมหานคร : ปาจารย์สาร, ๒๕๓๘.
- รุ่งธรรม ศุภจิธรรมรักษ์. “สันติศึกษากับสันติภาพ”, เอกสารการสอนชุดวิชาสันติศึกษา หน่วยที่ ๑-๗ นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๒.
- ลิขิต ธีรเวคิน. ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, ๒๕๒๑.
- วลัย อารุณี. สันติศึกษากับการแก้ปัญหาความขัดแย้ง. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐.
- วัฒนาพร ระงับทุกข์. แผนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท แอล. ที. เพรส จำกัด, ๒๕๔๒.
- วันชัย วัฒนศัพท์. ความขัดแย้ง : หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- วันชัย วัฒนศัพท์ และคณะ. รายงานการสำรวจทัศนคติของประชาชนเรื่องความขัดแย้งในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๖.
- ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้. เอกสารประกอบการปฐมนิเทศ พนักงานเทศบาล พนักงานรัฐวิสาหกิจในจังหวัดชายแดนภาคใต้. (ม.ป.ท.), ๒๕๓๓.
- _____. สรุปผลการดำเนินงานประมาณ ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร : (ม.ป.ท.), ๒๕๔๒.

สถาบันยุทธศาสตร์สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ. **สันติวิธียุทธศาสตร์ชาติเพื่อความมั่นคง.**

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุทรไพศาล, ๒๕๔๔.

_____ . **สันติวิธียุทธศาสตร์ชาติเพื่อความมั่นคงที่ยั่งยืน.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนัก

เลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๔๕.

สุจริตลักษณ์ ตีผดุง. **สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์.** นครปฐม : สถาบันภาษา และวัฒนธรรม เพื่อพัฒนา
ชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๘.

สุพิน บุญชูวงศ์. **หลักการสอน.** กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาหลักสูตรและการสอนคณะศึกษาศาสตร์
วิทยาลัยครูสวนดุสิต, ๒๕๓๕.

สุภาวรงค์ จันทวานิช. **วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับ ประเทศไทย. **ความหมายอัล-กุรอาน เป็นภาษาไทย.** กรุงเทพมหานคร :
สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับ, ๒๕๓๙.

สันติ อิศโรวุธกุล แปล. **สันติภาพนิรันดร์ เล่ม ๒ :** บทรวบรวมสันทรพจน์ของไดซากุ อิเคดะ.
กรุงเทพมหานคร : ส่องสยาม จำกัด, ๒๕๓๗.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. **ทศบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท พิมพ์ครั้งที่ ๔**
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

สายหยุด เกิดผล และรุ่งธรรม ศุจิธรรมรักษ์. **“สงคราม”, เอกสารการสอนชุดวิชาสันติศึกษา หน่วย
ที่ ๑-๗.** นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๒.

สุรียา (เบ็ญโสภา) สุไลมาน. **กระบวนการสันติวิธี ของปรีดี พนมยงค์ กรณีศึกษาเรื่องพระเจ้า
ช้างเผือก.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก, ๒๕๔๔.

สุภากร จินตามณีโรจน์. **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลุ่มแม่น้ำกลอง ศึกษากรณีชุมชนมอญ บ้านม่วง
อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พิษเนศพรินเซ็นเตอร์ จำกัด,
๒๕๓๖.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์. **แนวคิดเรื่องสันติภาพในสังคมไทย.** กรุงเทพมหานคร: วิกตอรีเพาเวอร์พอยท์,
๒๕๓๐.

เสาวนีย์ จิตต์หมวด. **กลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยมุสลิม.** กรุงเทพมหานคร : สง่าจรูญอัมพร, ๒๕๓๑.

สำนักงานคณะกรรมการประณศึกษาแห่งชาติ. **ยุทธศาสตร์การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และการวัด
ประเมินผลวิชาสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น.** กรุงเทพฯ : ม.ท.ป., ๒๕๔๓.

สำนักงานคณะกรรมการศึกษาแห่งสหประชาชาติ. **คู่มือการสอนสังคมศึกษาภาค ๑** แปลจาก
ยูเนสโก Handbook for the teaching of studies Howard D. menglinger.
(บรรณาธิการ). อับสร มีสิงห์ (ผู้แปล) กรุงเทพมหานคร : กรมวิชาการ, ๒๕๔๐.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ. **นโยบายความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้.**
เอกสารอัดสำเนา, (ม.ป.ท.), ๒๕๓๗.

หะซัน อัล-บันนา. **อิสลามวิถีแห่งสันติภาพ.** แปลโดย ชูฟอัม อุซมาน. กรุงเทพฯ :อิสลามิคอะคาเดมี,
๒๕๔๗.

- วิจิตร ศรีสอาน. “การจัดการศึกษาเพื่อสันติภาพ”. ใน **ศึกษากับการแก้ปัญหาความขัดแย้ง**. วลัย อารุณี (บรรณาธิการ). กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓
- วิทย์ วิศทเวทย์. “พุทธจริยศาสตร์เถรวาท บทวิเคราะห์ว่าด้วยจุดหมายของชีวิตและเกณฑ์วินิจฉัยความดีความชั่วในพุทธปรัชญาเถรวาท.” **วารสารพุทธศาสนศึกษา ฉบับที่ ๑** (มกราคม – เมษายน, ๒๕๓๘).
- วิทยากร เชียงกุล. **แก้วิกฤตเศรษฐกิจแนวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : สายธาร, ๒๕๕๑.
- อภิชัย พันธเสน. **พุทธเศรษฐศาสตร์วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์ สาขาต่าง ๆ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓ แก้ไขปรับปรุง . กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, ๒๕๔๗.
- อรุณ แสงทอง. **ธรรมวาทะของท่านพุทธทาส**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บุพนิมิต, ๒๕๕๐.
- อินทวรรณ เชนชื่นสกุล. **ท่านพุทธทาสกับอำนาจจิตนิยม**. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๕๒.
- อินทรา บัญญาการ. **หลักการสอนโปรแกรมวิชาประกอบศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏสมเด็จพระเจ้าพระยา, ๒๕๔๒.
- อิสลาอีล ลูตฟี จะปะกียา. **อิสลามศาสนาแห่งสันติภาพ**. ปัตตานี : มัจลิสอิสลามีย์, ๒๕๔๗.

ข.วิทยานิพนธ์

- จิรวุฒิ อนุสรณ์นกรการ. “ความไว้วางใจทางการเมืองของเยาวชนไทย มุสลิม. ในจังหวัดชายแดนภาคใต้”. **สารนิพนธ์** สาขาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๖.
- จรรยาศักดิ์ ชุมนานนท์. “ศาสนากับสันติภาพ : การศึกษาเปรียบเทียบคำสอน และวิธีการสร้างสันติภาพในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู และพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑.
- ชวลี ไชยธีระพันธ์. “อหิงสาในความคิดของมหาตมะคานธี”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. **จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**, ๒๕๒๒
- โชติ ถาวร. “ความไว้วางใจทางการเมืองของชาวไทยมุสลิมอำเภอระแงะจังหวัดนราธิวาส”. **วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓.
- ดวงเด่น นุเรนรม. “พุทธจริยศาสตร์กับแนวคิดเรื่องสงครามที่เป็นธรรม : กรณีศึกษาพรรคชนของนักวิชาการในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๔.
- พระมหาชั้นทอง วิชาเดช. “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องขันติในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕
- พรหมพร สนิทขวัญ. “การวิเคราะห์เนื้อหาเกี่ยวกับสันติภาพที่ปรากฏในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยระดับมัธยมศึกษาตอนต้น”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- เพชรสุภา เพชรใส. “การทดลองการให้คำปรึกษาแบบกลุ่มในการปรับพฤติกรรมก้าวร้าว ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔”. **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๓๕.

- มนตรี มาลีพันธุ์. “ญีฮาดในอิสลาม : การศึกษาในแง่มุมมองของสันติวิธีและการใช้ความรุนแรง”.
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔.
- รัตนา ชัยเศรษฐศิริ. “บทบาทของครูสังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาในการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยตาม
 การรับรู้ของตนเอง”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- วารีย์ พิศาลภักทรคุณ. “การทดลองจัดกิจกรรมส่งเสริมสันติภาพสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖
 ในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ”.
วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑.
- สมพงษ์ ปานเกล้า. “นโยบายการจัดการศึกษาของชุมชนชาวไทยมุสลิม จังหวัดชายแดน
 ภาคใต้”. **วิทยานิพนธ์ศึกษามหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑.
- สุนีย์ สุขเจริญ. “ทางเลือกในการจัดสันติศึกษาในหลักสูตรของมหาวิทยาลัยตามทฤษฎีของ
 นักวิชาการ”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓.
- อรรถพล อนันตวรกุล. “สภาพและปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาของโรงเรียน
 มัธยมศึกษา”. **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ค.ภาษาอังกฤษ

- Ahmed Bouzid. **Man Society and Knowledge in the Islam Discourse of Sayyid Qutb**. 1994.
- Thesis for Doctor of Philosophy in Science and Technology Studies.
 Virginia Polytechnic Institute and State University. 1998.
- Anne Spellman Poland. “**Study of the Effectiveness of Curricula Designed to Enhance Elemental Understanding of Concepts espoused by Nobel Peace Prize Winner**”. Iowa State University USA. 1989.
- Duff Terence. **Peace Studies**. Curriculum development Northern Ireland. Prospects Paris, France, 2000.
- Johan Galtung. **Peace : Research. Education. Action : Essays in Peace Research**. 1 Copenhagen : Christian Ejlertsen, 1975.
- Jonathan P. Berkey **The Formation of Islam**. New York : Cambridge University Press. . 2003.
- Karen Armstrong **Muhammad : A biography of the prophet**. USA : HarperCollins. . 1993.
- Karen Armstrong. **Islam A Short History**. London : Clays Ltd, St Ives plc. 2004.
- Khawaja Ghulam Saiyidain **Islam : The Religion of Peace**. New Delhi : Islam and the Modern Age Society. 1976.

- Lamia Rustum Shehadeh “Women in the Discourse of Sayyid Qutb”. Summer 2000.
- Mohammed **Moinuddin Siddiqui**.USA : American Trust Publication. 1991.
- N.I. Matar **Islam for Beginners**. India : Orient Longman Pvt Ltd. .2002.
- Richard Wendell. Fogg. **Some Effects of Teaching Adolescents Some Creative Peaceful Approaches for resolving International Conflicts**.
Dissertation Abstracts Internation. 1993.
- Sandra Lee Scott. **Visions of Their Future Word**. University Montana USA. 1990.
- Sayed Khatab. “Hakimiyad and Jahiliyyah in the Thought of Sayyid Qutb”. Middle East Studies.Vol. 38 No.3 july 2002.
- Sayed Kotb. **Social Justice in Islam**. Translated by John B. Hardie. New York : Octagon Books. 1970.
- Sayyid Qutb. **The Islamic Concept and Its Characteristics**. Translated by UNESCO. National.Workshop on Education for peace and International Understanding, kathmanthu, 1985.
- Werner,walt,**Conceptions of peace Education**.The History and Social Science Teacher. 1985.
- William E.Shepard.“Sayyid Qutb’Doctrine of Jahiliyyah”.Middle East.Studies.৩৫(২০০৬)
: w.rahula What the Buddha Taught. Bangkok : kurusapha press,1995.
- Webster New college Dictionary bosston.Newyork : Houghton miffin company,1996.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	: พระครูเกษมมงคลกิจ (คมรัฐ เขมสโย (จันทร์คำลอย))
เกิด	: วันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๗
สถานที่เกิด	: บ้านเลขที่ ๑๕ ตำบลนาหนาด อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม
การศึกษา	: ปริญญาตรี พธ.บ. (ปรัชญา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๓
ภูมิลำเนาปัจจุบัน	: บ้านเลขที่ ๔๑๓ วัดสุทธาวาส แขวงบุดโคโล เขตธนบุรี จังหวัดกรุงเทพมหานคร
ประวัติการทำงาน	: เจ้าอาวาสวัดสุทธาวาส แขวงบุดโคโล เขตธนบุรี จังหวัดกรุงเทพมหานคร โทร. ๐๘๗-๐๕๗-๑๑๓๖
ตำแหน่งงาน	: เจ้าอาวาสวัดสุทธาวาส
เข้าศึกษา	: เมื่อ ๑ มิถุนายน ๒๕๕๓
สำเร็จการศึกษา	: มีนาคม ๒๕๕๙

แนวคิดเรื่องสันติภาพในทัศนะของพุทธทาสภิกขุกับชัยยิต กุฎุบ
The Concept of Peace of Buddhadasa Bhikkhu and Sayyid Qutub

พระครูเกษมมมงคลกิจ^๑

รหัส ๕๓๐๑๔๐๑๒๓๙

โทร.๐๙๗ ๐๕๓ ๓๒๕๑

บทคัดย่อ

ท่านพุทธทาสภิกขุได้ให้แนวคิดเรื่องสันติภาพแบ่งระดับเป็นสันติภาพระดับบุคคล ระดับสังคม และระดับโลก โดยท่านสอนย้ำว่าสันติภาพจะเกิดขึ้นมาได้จริงด้วยการส่งเสริมศีลธรรมทางศาสนาอย่างจริงจัง ในขณะที่ท่านชัยยิต กุฎุบ ได้ให้แนวคิดที่สันติภาพจะเกิดขึ้นมาได้จริงต้องเริ่มต้นจากที่ตัวบุคคลจะต้องมีสันติภาพ มีความยุติธรรม และมีศรัทธาต่อศาสนาอย่างจริงจัง เมื่อเปรียบเทียบแล้วพบว่า ทั้งท่านพุทธทาสภิกขุ และท่านชัยยิต กุฎุบ ต่างพูดย้ำว่าสันติภาพเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากต่อสรรพชีวิตเหมือนกัน ในด้านความแตกต่างกัน ท่านพุทธทาสภิกขุเน้นสันติภาพในแง่ความหมายแห่งสันติธรรม ขณะที่ท่านชัยยิต กุฎุบ ให้ความหมายสันติภาพตามแนวคิดของศาสนาอิสลาม ท่านพุทธทาสภิกขุย้ำว่าสันติภาพจะต้องเกิดขึ้นได้ในชีวิตจริงของมนุษย์ในปัจจุบัน แต่ท่านชัยยิต กุฎุบ กล่าวว่าพระเจ้าจะช่วยนำพามนุษย์ไปสู่วิถีชีวิตที่เต็มเปี่ยมไปด้วยสันติภาพได้โดยตรง

คำสำคัญ : สันติภาพ, ความขัดแย้ง, สันติวิธี

ABSTRACT

The point of the meaning of the peace, Ven. Buddhadasa is of the idea that that the peace at the individual level the social level and the Worldly level. Ven. Buddhadasa Bhikkhu taught the peace to be in the peace by cultivate the morality of Religion. Sayyid Qutub was of the idea that at the beginning the persons must be of the peace, the justice, the Strength and the belief in Islamism. In comparison on peace, It is found that Ven. Buddhadasa Bhikkhu and Sayyid Qutub said that the peace was of the importance for every life. On the side of the difference, Ven. Buddhadasa Bhikkhu gave the meaning of Santi-Dhamma, but Sayyid Qutub gave the meaning of the peace according to the Islamic method which is difference from Ven. Buddhadasa Bhikkhu's viewpoint that the confusion in the peace arose from the human being, but Sayyid Qutub said that the God built up the human make for leading the lives to be in completions with correctness.

Keywords : Peace, Conflict, Peaceful way.

^๑ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑. บทนำ

จากวิวัฒนาการของโลกจะพบว่าโลกมนุษย์มีความวุ่นวายขัดแย้งมากที่สุดเพราะมีการแก่งแย่งแข่งขันขัดแย้งกันตลอดเวลาซึ่งผลจากความขัดแย้งก่อให้เกิดปัญหาคือสงคราม การก่อการร้าย การเข่นฆ่าและทำร้ายซึ่งกันก่อให้เกิดความทุกข์ในสังคมมนุษย์ จากสภาพการณ์ดังกล่าวมนุษย์จึงพยายามที่จะหาวิธีระงับความขัดแย้ง จนให้เกิดภาวะ “สันติภาพ” คือลดความรุนแรง ลดความโกลา โกรธ หลง ถ้าวอดได้มากเท่าไรก็จะก่อให้เกิดประโยชน์ภายนอกมากเท่านั้น^๒ เป็นสภาพที่มีแต่ความสงบปราศจากความขัดแย้ง ความรุนแรง มีความยุติธรรม และแนวทางต่าง ๆ ที่จะก่อให้เกิดความสงบอย่างมีหลักการ และมีเหตุผลรวมทั้งรู้จักสิทธิหน้าที่ มีวินัยในตนเอง^๓ เพราะที่ที่มีความสงบ มีความสุข ไร้ความขัดแย้งเกิดความสงบสุข^๔ เราจึงพบว่าบรรดานักปรัชญาหรือนักปราชญ์ต่างพยายามเสนอแนวทางที่จะก่อให้เกิดสันติภาพขึ้นในสังคมและในส่วนของศาสนาต่างๆ ก็จะพบว่าศาสนาล้วนมีหลักธรรมที่มุ่งสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในสังคม

ในบรรดานักคิดของแต่ละศาสนานั้น ผู้วิจัยสนใจนักคิด ๒ ศาสนาที่ได้เสนอแนวคิดที่น่าสนใจเกี่ยวกับสันติภาพ คือนักคิดชาวพุทธกับนักคิดชาวมุสลิมที่นับถือศาสนาอิสลามโดยทั้ง ๒ มีฐานความคิดที่แตกต่างกันคือพุทธศาสนาเป็นศาสนาเอเวเนียม ส่วนศาสนาอิสลามเป็นศาสนาฝ่ายเอเวเนียม กรอบแนวคิดในเรื่องสันติภาพจึงเป็นแนวคิดที่น่าสนใจ ท่านพุทธทาสภิกขุ ถือเป็นนักคิดฝ่ายหัวก้าวหน้าที่ได้เสนอทัศนะทางพุทธศาสนาเป็นที่สนใจยอมรับของสังคม โดยท่านได้กล่าวไว้ว่า “สันติภาพนั้นตัวมันสำคัญอยู่ในตัวมันเอง คงจำเป็นสำหรับชีวิตทุกชนิดไม่ว่าชีวิตในระดับไหนล้วนต้องการสันติภาพหรือเป็นอยู่ได้ตลอดด้วยความมีสันติภาพ^๕ และยังได้อธิบายเพิ่มเติมว่าสันติภาพนั้นมีหลายความหมาย ทั้งด้านสังคม คือต้องมีมนุษยธรรม เช่น ศิล ๕ มีมิตรภาพสูงสุดต่อกันและมีศีลต่อกันทุกๆ ด้าน พัฒนาสันติสุขในโลกอุดมคติ เช่นความสุขในโลกพระศรีอารีย์ สันติภาพในด้านการเมือง หมายถึงการไม่มีสงครามและการรุกรานกันและกัน ในด้านเศรษฐกิจ หมายถึง การดำเนินกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจภายใต้ศีลธรรมคือการไม่เอาเปรียบซึ่งกันและกัน ในด้านวัตถุ หมายถึง สิ่งธรรมชาติทั้งหลายอยู่ในสภาวะปกติไม่ถูกทำลายและดำเนินกิจกรรมไปตามหน้าที่ (จ) สันติภาพในด้านจิตใจ หมายถึง ความสงบสุขในทางด้านจิตใจที่เกิดจากการพัฒนาหรือยกระดับให้หลุดพ้นจากการถูกรอบงำจากกิเลส^๖ และท่านยังมองว่าสันติภาพเกิดจากปัจจัย ๓ ประการคือ (๑) การเรียนรู้สันติวิธีแล้วสร้างสันติภาพ (๒) ปฏิบัติต่อสังคมด้วยสันติวิธี (๓) มีปณิธานตั้งใจที่จะสร้าง

^๒ สุลักษณ์ ศิวรักษ์, แนวคิดเรื่องสันติภาพในสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : วิตอร์เฝ้าเวอร์พอยท์, ๒๕๓๐), หน้า ๓.

^๓ ปิน มุกกันต์, ประมวลศัพท์ ๖ ศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บริษัทสารมวลชน, ๒๕๓๔), หน้า ๓๑๔.

^๔ ประเวศ วะสี, สูสันติเสรี, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลบอลทอง, ๒๕๓๘), หน้า ๗.

^๕ พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ ๒๕๓๑), หน้า ๑.

^๖ พุทธทาสภิกขุ, เส้าไว้เมื่อวัยสนธยา, (กรุงเทพฯ: โกลบอลทอง ๒๕๒๗), หน้า ๓๓-๔๙.

สันติภาพให้เกิดในตนเอง^๗ และท่านยังได้ย้ำว่าสังคมมนุษย์จะมีสันติภาพได้จะต้องส่งเสริม ๒ แนวทาง คือ (๑) การส่งเสริมให้ปัจเจกบุคคลให้มีสันติโดยเฉพาะสันติในภายในคือจิตใจของตนด้วยการมีความรักปรารถนาดีต่อตนเองผู้อื่นในฐานะที่ทุกคนเป็นเพื่อเกิดแก่เจ็บตายเป็นเพื่อนร่วมโลก และ (๒) การส่งเสริมให้สังคมมีกระบวนการในการสร้างสันติภาพร่วมกันทั้งในแง่ของการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันด้วยดีและด้วยการมีข้อตกลงระหว่างกันภายใต้กฎเกณฑ์ที่จะสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้น^๘ จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่าท่านพุทธทาสภิกขุผู้นั้นนับเป็นผู้ที่มีแนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพที่น่าสนใจโดยเฉพาะการนำเสนอแนวคิดเรื่องสันติภาพภายใต้กรอบของพระพุทธศาสนาที่มีความสอดคล้องกับสถานการณ์ในสังคมปัจจุบัน

ในด้านศาสนาอิสลาม ท่านชัยยิด กุฎุบ ชาวอียิปต์มีบทบาททางด้านศาสนาในแถบอาหรับ ท่านได้ร่วมในการดำเนินการทางการเมืองปฏิวัติอียิปต์ เขียนตำราเกี่ยวกับศาสนาอิสลามในด้านสันติภาพ ท่านชัยยิด กุฎุบ กล่าวไว้ว่า“อิสลามเป็นศาสนาที่มีความหมายกว้างขวาง อิสลามได้ครอบคลุมอย่างครบถ้วนในเรื่องราวของการดำรงไว้ซึ่งสันติภาพสากล”^๙ สำหรับชัยยิด กุฎุบแล้วนั้นศาสนาอิสลามที่มีหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติที่มากมายนั้นล้วนเป็นหนทางอันนำมาซึ่งสันติภาพทั้งสิ้น^{๑๐} สันติภาพนั้นเป็นหลักการที่มุ่งตรงต่อความสงบสุขที่มีปรากฏในหลักคำสอนขององค์อัลลอฮ์ทั้งหมดที่กล่าวถึงความมีเสรีภาพ ความยุติธรรมและความมั่นคงปลอดภัยของชีวิต สันติภาพมีลักษณะสำคัญ ๒ ประการคือสันติภาพภายในคือการยอมจำนนต่ออำนาจของพระเจ้าโดยไม่มี การลัทธิหรือสงสัย และสันติภาพภายนอก อันเกิดจากการวางหลักการและกฎเกณฑ์ของสันติภาพภายใน ครอบคลุม สังคม และโลกอย่างลงตัว ของอิสลาม สำหรับชัยยิด กุฎุบแล้วหลักการและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนนำมาซึ่งสิ่งเดียวกัน คือ สันติภาพในสังคมโดยรวมนั่นเอง^{๑๑} วิธีการสร้างสันติภาพ มี ๔ วิธี คือ (๑) ในระดับปัจเจก ต้องรักดีต่อองค์อัลลอฮ์เพียงพระองค์เดียว (๒) ในระดับครอบครัว ต้องเคารพในความสัมพันธ์ภายในครอบครัว (๓) ในระดับสังคม แต่ละครอบครัวต้องสร้างความสุขให้เกิดขึ้นก็จะเป็นการสร้างสันติในสังคมได้ (๔) ในระดับโลก ก็คือภาพรวมตั้งแต่ระดับปัจเจกชน ครอบครัวและสังคม^{๑๒}

^๗ พระมหานครินทร์ แก้วโชติรุ่ง, “สันติภาพตามคิดของพุทธทาสภิกขุ : ความหมายและการประยุกต์ใช้ในโลกปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๔๘), หน้า ๘๓-๘๙.

^๘ พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, หน้า ๔๕.

^๙ Ahmed Bouzid.(1998). *Man Society and Knowledge in the Islam Discourse of Sayyid Qutb*.Thesis for Doctor of Philosophy in Science and Technology Studies. Virginia Polytechnic Institute and State University. Pp.85-86. ชัยยิด กุฎุบ, *อิสลามและสันติภาพสากล*, คูเวต : Sahaba Islamic., ๒๕๒๗), หน้า ๖๕.

^{๑๐} ชัยยิด กุฎุบ, *อิสลามและสันติภาพสากล*, หน้า ๖๘.

^{๑๑} ชัยยิด กุฎุบ, *หลักชัยอิสลาม*, แปลโดย เอ็ม. เอ็ม. ซิดดีกี, (มาเลเซีย : Polygraphic Press.Sdn. Bhd. ๒๕๒๔), หน้า๑๖๖.

^{๑๒} ชัยยิด กุฎุบ, *อรรถาธิบาย มหาคัมภีร์อัล-กุรอาน (ได้รับเงาอัล-กุรอาน) ญุซที่ ๒*, แปลโดย สุนทร มาลาตี, (ปัตตานี : เบนฮาลาบี เพรส, ๒๕๔๘), หน้า ๙๖.

ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิจัยเปรียบเทียบแนวคิดด้านสันติภาพของทั้งท่านพุทธทาสภิกขุ และชัยยิตกุกุ๊ป ซึ่งผู้วิจัยคาดว่าเมื่อวิจัยเสร็จจะเกิดประโยชน์แก่ผู้ใคร่ต่อการศึกษาต่อไป

๒. วัตถุประสงค์ในการวิจัย

๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องสันติภาพในทัศนะของพุทธทาสภิกขุกับชัยยิต กุกุ๊ป

๒.๒ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องสันติภาพในทัศนะของพุทธทาสภิกขุกับชัยยิต กุกุ๊ป

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาทางเอกสาร (Documentary Research) โดยมุ่งศึกษาข้อมูลจาก เอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับกรวิจัยจากแหล่งข้อมูลต่างๆ แล้วนำข้อมูลที่ได้มาศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์ เรียบเรียงเขียนงานวิจัย พร้อมนำเสนอแนวคิดของผู้วิจัย เพื่อให้งานวิจัยสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยให้ตอบวัตถุประสงค์และขอบเขตที่ต้องการจะศึกษา และเสนอผลงานวิจัยต่อทางมหาวิทยาลัยต่อไป

๔. บทสรุปผลการวิจัย

จากการวิจัยเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องสันติภาพของนักคิดทั้ง ๒ ท่าน พบว่า ในประเด็น ด้านความเหมือน ท่านพุทธทาสภิกขุ มองว่าสันติภาพสำคัญต่อชีวิตทุกระดับเพราะสังคมมนุษย์ที่ สมบูรณ์จะต้องอยู่และพยายามอยู่ให้ได้ด้วยความมีสันติภาพ ชัยยิต กุกุ๊ป ก็มองว่า สันติภาพใน อิสลามมีความหมายกว้างขวางและลึกซึ้งกว่าถ้อยคำที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน แม้จะมีได้ให้ ความหมายไว้โดยตรงแต่ควรประกอบด้วยเสรีภาพ ความยุติธรรม และความมั่นคงปลอดภัยสำหรับ ประชาชนทุกคน ท่านพุทธทาสภิกขุ จำแนกความหมายสันติภาพ ๓ ระดับ คือ ๑).ระดับบุคคล ๒).ระดับสังคม และ ๓).ระดับโลก และยังให้ความหมายในแง่ภาษาคน(สันติภาพระดับโลกิยะ)และ สันติภาพในแง่ภาษาธรรม(สันติภาพพระดับโลกุตระ) ชัยยิต กุกุ๊ป ให้ความหมายสันติภาพสอดคล้องกับ หลักการอิสลามและสันติภาพสากลว่าอิสลามเป็นศาสนาที่มีความหมายกว้างขวางครอบคลุมอย่าง ครบถ้วนถึงเรื่องการดำรงสันติภาพสากลซึ่งครอบคลุมทุกระดับเขาเชื่อว่าศาสนาอิสลามมีหลักความ เชื่อและหลักปฏิบัติที่ล้วนเป็นหนทางให้เกิดสันติภาพได้แนวคิดเรื่องสันติภาพ มีระบบความเชื่อ บทบัญญัติและข้อปฏิบัติศาสนกิจผสมผสานกลมกลืนกับคำสอนเกี่ยวกับจักรวาล ชีวิต มนุษย์และ สังคม ท่านพุทธทาสภิกขุ ให้ความหมายสันติภาพครอบคลุม ๔ ประเด็น คือ ๑.ด้านสังคม คือการ ที่มนุษย์ทุกคนมีมนุษยธรรม มีมิตรภาพต่อกันและกัน มีศีลธรรมพื้นฐานหรือศีล ๕ ๒.ด้าน การเมือง คือความสงบสุขหรือความผาสุกอันเกิดจากระบบการเมืองที่มีธรรมะ “(ธัมมิกสังคมนิยม)” ที่ เน้นระบบประโยชน์สังคมมากกว่าประโยชน์ส่วนบุคคล ไม่ใช้ความรุนแรงเพราะมีธรรมะ ๓.ด้านวัตถุ หรือเศรษฐกิจ คือ ความสงบสุขที่เกิดจากการกิจกรรมศีลธรรม รักแบ่งปันเพื่อนมนุษย์จัดระบบ เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติให้ธรรมะที่ทำให้คนรวยและคนจนอยู่กันอย่างสงบสุข สมดุล ๔.ด้านจิตใจ คือมองมนุษย์เป็นทั้งผู้สร้างและผู้ทำลายสันติภาพโลก “จิตใจ” ที่สงบงดงาม ภายในไม่เร่าร้อนจะนำพาไปสู่สันติภาพภายนอก ชัยยิต กุกุ๊ป แม้จะไม่ได้จัดระดับสันติภาพให้ ชัดเจนดังพุทธทาสภิกขุ แต่ให้ความหมายสันติภาพถึงความสงบสันติที่เกิดจากชีวิตที่ผสมผสานสอดคล้อง

กับหลักการและการนำทางของอัลลอฮ์ สันติภาพคือวิถีอิสลาม และสันติภาพที่แท้ต้องเกิดจากภาระหน้าที่ของมนุษย์ยอมจำนนโดยสิ้นเชิงต่อพระผู้เป็นเจ้า แสวงหาความจำเริญของพระองค์ และต่อผู้ตั้งนรนในวิถีทางของพระองค์ เพื่อความปรารถนาของพระองค์บนโลกนี้จะสำเร็จครบสมบูรณ์

พุทธทาสภิกขุ พยายามตั้งใจจริงอย่างแรงกล้าในการปาฐกถา บรรยาย เขียนหนังสือ บทความ สะท้อน กระตุ้นเตือนเรียกร้องสังคมโลกให้มีสนใจให้ความสำคัญต่อสันติภาพที่ถาวรและแท้จริงได้ เกิดความรู้สึกรับผิดชอบต่อความเสื่อมและความเจริญของสังคม เห็นได้จากปณิธานทั้ง ๓ ประการ และเป้าหมายการสอนเรื่องสันติภาพ ที่ชัดเจน ๓ ประการ คือ ๑). ให้ชาวโลกมีความตระหนักร่วมกันถึงความสำคัญของสันติภาพ ๒). ให้ชาวโลกมีความร่วมมือร่วมใจกันสร้างสรรค์สันติภาพให้เกิดมีขึ้น ๓). ให้เกิดกระบวนการส่งเสริมศีลธรรมอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ขณะที่ ชัยยิต กุฎฐ มีจุดมุ่งหมายของการสอนสันติภาพโดยเป้าหมายหลักว่าสันติภาพโลกจะเกิดได้จริงต้องมีการปลูกฝังอบรมสั่งสอนอย่างต่อเนื่องในหลายระดับ ทั้งระดับปัจเจก ระดับครอบครัว ระดับสังคม และระดับโลก และทุกระดับต้องมีแนวทางการสร้างเสริมสันติภาพที่ชัดเจนเป็นรูปธรรมคือปฏิบัติตามวิถีอิสลามอย่างเคร่งครัด ทั้งระดับปัจเจก ระดับครอบครัว ระดับสังคม และระดับโลก พุทธทาสภิกขุ ได้เสนอแนวทางการสร้างเสริมสันติภาพไว้ ๒ แนวทาง คือ ๑). แนวทางส่งเสริมสันติภาพในระดับปัจเจกบุคคล เช่น ส่งเสริมให้บุคคลมีการศึกษาดีถูกต้องสมบูรณ์ มีสุขภาพอนามัยดี(ทั้งกาย จิต และสติปัญญา) มีครอบครัวดีถูกต้อง มีระบบเศรษฐกิจที่ดี ให้คนรู้จักธรรมะดีไม่เห็นแก่ตัว มีศีลธรรม มีสัมมาทิฐิ และมีชีวิตสุขสงบร่มเย็น ๒). แนวทางส่งเสริมสันติภาพในระดับสังคม เช่น ส่งเสริมให้สังคมมีระบบเศรษฐกิจที่ถูกต้อง เป็น “ธัมมิกสังคมนิยม” สังคมอยู่ร่วมกันอย่างถูกต้อง ให้มีระบบการเมืองการปกครองที่ถูกต้อง มีระบบศีลธรรมและศาสนาที่ถูกต้อง มีระบบการศึกษาที่ถูกต้อง มีระบบนิเวศวิทยาที่ถูกต้อง

ขณะที่ ชัยยิต กุฎฐ ได้เสนอแนวทางการสร้างเสริมสันติภาพไว้ว่า การเสริมสร้างสันติภาพทุกระดับจะต้องเกิดจากการมีแนวทางการสร้างเสริมสันติภาพที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม ซึ่งในทัศนะของชัยยิต กุฎฐ มองว่าวิธีการสร้างสันติภาพก็คือปฏิบัติตามวิถีอิสลามอย่างเคร่งครัด โดยมีแนวทางส่งเสริมหลายระดับ เช่น แนวทางการสร้างสันติภาพในระดับปัจเจกบุคคล แนวทางการสร้างสันติภาพในระดับครอบครัว แนวทางการสร้างสันติภาพในระดับสังคม และแนวทางการสร้างสันติภาพในระดับโลก

ในประเด็นความแตกต่าง พบว่า ท่านพุทธทาสภิกขุ ให้ความหมายสันติภาพสองระดับคือ ภาษาคน(โลกียะ)และภาษาธรรม(โลกุตระ)หรือภาษาธรรมชาติ แต่ชัยยิต กุฎฐ ให้ความหมายสันติภาพคือวิถีอิสลาม ที่แท้ต้องเกิดจากภาระหน้าที่ของมนุษย์ยอมจำนนโดยสิ้นเชิงต่อพระผู้เป็นเจ้า แสวงหาความจำเริญของพระองค์ และต่อผู้ตั้งนรนในวิถีทางของพระองค์ เพื่อความปรารถนาของพระองค์บนโลกนี้จะสำเร็จครบสมบูรณ์ เป็นสันติที่เกิดจากชีวิตที่ฝึกล้างสะอาดคล้อยกับหลักการและการนำทางของอัลลอฮ์ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือความหมายในเบื้องต้นนั้นแตกต่างกันที่พื้นฐานแห่งความหมายที่พุทธทาสท่านเชื่อมโยงกับธรรมชาติในฐานะอะเทวนิยม ขณะที่ชัยยิต กุฎฐ เชื่อมโยงกับอัลลอฮ์ในฐานะเทวนิยม ท่านพุทธทาสภิกขุ มองว่าทั้งความวุ่นวายไร้สันติและสันติภาพเกิดจากน้ำมือของมนุษย์ตามกฎธรรมชาติ(ปฏิเสธสมุบัติหรืออิทัปปัจจยตา) แต่ ชัยยิต กุฎฐ มองว่าพระผู้

เป็นเจ้าของได้สร้างสรรพสิ่งทั้งมวลภายใต้กฎเดียวกันให้สรรพสิ่งประสานกันและกัน อำนวยความสะดวกให้กับมนุษย์ และมนุษย์ควรศึกษาให้เข้าใจกฎเหล่านี้ และใช้ชีวิตให้สอดคล้องไปกับกฎ หากขัดแย้งหรือไม่เข้าใจจะเกิดความเสียหายเดือดร้อนแก่การทำงานในหน้าที่ของมนุษย์ จากข้อความข้างต้นจะเห็นว่าเขาได้ย้าถึงกฎของพระเจ้าที่เป็นเจ้าที่พระองค์ทรงสร้างสรรพสิ่งมาภายใต้กฎเดียวและใช้กฎเพียงกฎเดียวนี้ดูแลจักรวาลทั้งหมด ให้เป็นกฎที่เป็นเอกภาพและมีความผสมผสานสอดคล้องกันอย่างสมดุล และมนุษย์ต้องพยายามทำความเข้าใจกฎนี้และดำรงชีวิตอย่างสอดคล้อง หากไม่แล้วมนุษย์จะได้รับความเดือดร้อนจากความไม่เข้าใจ และความไม่ลงตัวที่ตนเองสร้างขึ้น

ท่าน พุทธทาสภิกขุ และชัยยิต ญูบ ไม้มีความแตกต่างกันเลยในประเด็นเรื่องจุดมุ่งหมายของการสอนแนวคิดเรื่องสันติภาพ เพราะต่างมีเป้าหมายเพื่อให้มนุษย์ทุกระดับทั้งระดับปัจเจก ระดับครอบครัว ระดับสังคม และระดับโลกมีสันติภาพอย่างยั่งยืนถาวร ทั้งพุทธทาสภิกขุ และชัยยิต ญูบ ได้เสนอแนวทางการสร้างเสริมสันติภาพไปในทิศทางเดียวกัน หรือกล่าวโดยนัยะหนึ่งก็คือไม่มีความแตกต่างกันในสองแนวคิดนี้

๕. เอกสารอ้างอิง

ชัยยิต ญูบ, **อิสลามและสันติภาพสากล**, คูเวต : Sahaba Islamic., ๒๕๒๗)

_____. **หลักชัยอิสลาม**, แปลโดย เอ็ม. เอ็ม. ซิดดีกี, (มาเลเซีย : Polygraphic Press.Sdn. Bhd. ๒๕๒๔)

_____. **อรรถาธิบาย มหาคัมภีร์อัล-กุรอาน (ได้รรมเงออัล-กุรอาน) ญุซที่ ๒**, แปลโดย สุนทร มาลาตี, (ปัตตานี : เบนฮาลาปี เพรส, ๒๕๔๘)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เล่มที่ ๑๕**.กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ปิ่น มุกกันต์, **ประมวลศัพท์ ๖ ศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บริษัทสารมวลชน, ๒๕๓๔)

ประเวศ วะสี, **สู่สันติเสรี**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๘)

พุทธทาสภิกขุ, **สันติภาพของโลก**, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ ๒๕๓๑)

_____. **เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา**, (กรุงเทพฯ:โกมลคีมทอง ๒๕๒๗)

พระมหานครินทร์ แก้วโชติรุ่ง, “ สันติภาพตามคิดของพุทธทาสภิกขุ : ความหมายและการประยุกต์ใช้ในโลกปัจจุบัน ”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๔๘)

สุลักษณ์ ศิวรักษ์, **แนวคิดเรื่องสันติภาพในสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : วิกตอรีเฟาเวอร์พอยท์, ๒๕๓๐)

Ahmed Bouzid.(1998). **Man Society and Knowledge in the Islam Discourse of Sayyid Qutb**.Thesis for Doctor of Philosophy in Science and Technology Studies. Virginia Polytechnic Institute and State University.